

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Tereza Svobodová

Náboženské symboly v evropském antidiskriminačním právu

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. Mag. phil. Dr. iur. Harald Christian Scheu, Ph.D.

Katedra evropského práva

Datum uzavření rukopisu: 15. dubna 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....
Tereza Svobodová

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce panu doc. Mag. phil. Dr. iur. Haraldu Christianu Scheuovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a konzultace v průběhu vypracování práce. Děkuji také celé své rodině za podporu během celého mého studia.

Obsah

Úvod	1
1. Právní rámec náboženské svobody v evropském právu	3
1.1 Právní zakotvení náboženské svobody	3
1.1.1 Organizace spojených národů	3
1.1.2 Rada Evropy a Evropská úmluva o lidských právech	9
1.1.3 Evropská unie	12
1.1.3.1 Listina základních práv EU	13
1.1.3.2 Lisabonská smlouva	14
1.1.4 Česká republika	15
1.2 Náboženská svoboda	18
1.2.1 Vymezení pojmu náboženské svobody	18
1.2.2 Předmět náboženské svobody	19
1.2.3 Subjekty náboženské svobody	22
1.2.4 Limity náboženské svobody	23
2. Zákaz diskriminace a ochrana náboženských menšin	26
2.1 Zákaz diskriminace	26
2.1.1 Právo na rovné zacházení a pojem diskriminace	27
2.1.2 Kategorizace diskriminace	29
2.1.2.1 Přímá diskriminace	29
2.1.2.2 Nepřímá diskriminace	31
2.1.3 Právní úprava zákazu diskriminace	32
2.1.3.1 Rada Evropy a Evropská úmluva o lidských právech	32
2.1.3.2 Zákaz diskriminace v právu EU	35
2.1.3.3 Úmluvy OSN	39
2.1.3.4 Česká republika	43
2.2 Náboženské menšiny	45
2.2.1 Pojem náboženské menšiny	45
2.2.2 Ochrana náboženských menšin	47
3. Náboženské symboly	50
3.1 Symbol muslimského šátku	52
3.1.1 Problematika zahalování muslimských žen v evropských zemích	54

3.1.1.1	Leyla Sahin	61
3.1.1.2	Dahlab proti Švýcarsku	66
3.1.1.3	Dogru proti Francii a Kervanci proti Francii.....	69
3.1.1.4	Případ muslimského šátku v ČR.....	72
3.2	Symbol kříže.....	74
3.2.1	Nošení křesťanského křížku	74
3.2.1.1	Eweida a ostatní proti Spojenému království	74
3.2.2	Krucifix.....	78
3.2.2.1	Lautsi v Itálii.....	80
	Závěr.....	84
	Seznam použitých zkratk	88
	Seznam literatury	89
	Monografie:	89
	Příspěvky ve sbornících:	91
	Odborné články:	91
	Právní předpisy, mezinárodní smlouvy, úmluvy a deklarace:	94
	Judikatura soudních a kvazisoudních orgánů:.....	96
	Ostatní zdroje:	98
	Abstrakt	103
	Summary.....	105
	Název práce a klíčová slova v českém a anglickém jazyce.....	107

Úvod

Evropský kontinent byl po staletí sužován náboženskými konflikty. Zatímco dříve se jednalo především o spory mezi katolickou a protestantskou církví, v současné době se stává jádrem konfliktů migrace osob do evropských zemí. A je to právě migrace, která s sebou do již fungující tradiční evropské společnosti přináší výrazné náboženské a kulturní odlišnosti. Jedním z konfliktů se v soudobé společnosti stala přítomnost náboženských symbolů ve veřejném prostoru. V této souvislosti rozeznáváme dva druhy sporů. Prvním je přítomnost nového náboženského symbolu, nejčastěji muslimského šátku, ve veřejném prostoru, s nímž je především spjata otázka, zdali a do jaké míry může být omezeno právo jej nosit v zájmu práv druhých a rovněž v zájmu zachování ústavních hodnot evropských států. Druhým předmětem konfliktů se stávají náboženské symboly majoritního náboženství, nejčastěji křesťanské kříže, které jsou z veřejného prostoru stahovány a s nimiž vystává otázka, do jaké míry a zdali jsou evropské státy povinny ustupovat ze svých tradic. Ve své podstatě se tak jedná o konflikt mezi nově přichozím náboženstvím a náboženstvím tradičním, které je vyznáváno majoritou. Spor však nevzniká jen mezi jednotlivými náboženstvími, ale také mezi náboženstvími a principem sekularismu. V této souvislosti je nutné uvědomit si zásadní rozdíl mezi pozitivní svobodou jednotlivce, disponovat právem na vyznávání své víry, a tuto víru v rozumné míře ve veřejném prostoru demonstrovat, oproti negativní svobodě, která jednotlivci zaručuje, že nebude podrobován náboženskému nátlaku či propagandě.

Předkládaná diplomová práce se zabývá analýzou problematiky náboženských symbolů ve veřejném prostoru nejen z pohledu náboženské svobody, ale také z hlediska rovnosti a diskriminace, ochrany menšin, práva na vzdělání a rovnosti pohlaví, neboť se jedná o problematiku, k jejímuž pochopení je nutné, aby byla posuzována komplexně.

Dále bude mým cílem posoudit, zdali a za jakých podmínek je možné omezit užívání náboženských symbolů ve veřejném prostoru a v této souvislosti poukážu na aplikaci tzv. pětistupňového testu, který Evropský soud pro lidská práva (dále také jen „ESLP“ či „Soud“), používá při hodnocení této otázky. Práce bude rovněž obohacena o průřez

právními úpravami evropských zemí, které se dotýkají problematiky náboženských symbolů ve veřejném prostoru a budu se zabývat otázkou, zdali je možné, aby ESLP aplikoval na evropském kontinentě jednotné řešení ve vztahu k její úpravě.

Tato diplomová práce je členěna do tří kapitol, z nichž první je jakýmsi shrnutím mezinárodních, evropských a vnitrostátních pramenů, které se dotýkají náboženské svobody. V této kapitole se dále věnuji samotnému pojmu náboženská svoboda, jeho rozdělením na náboženskou svobodu pozitivní a negativní a také jeho dělením na tzv. *forum internum* a tzv. *forum externum*. V této souvislosti se zabývám rovněž otázkou možného omezení náboženské svobody a s pomocí aplikace tzv. pětistupňového testu zjišťuji požadavky nutné ke stanovení legitimacy takového omezení. V neposlední řadě zde vymezuji subjekty náboženské svobody.

V druhé kapitole podrobněji zkoumám propojenost otázky náboženské svobody se zásadou rovnosti a s ní souvisejícím zákazem diskriminace. Kategorizuji diskriminaci na diskriminaci přímou a nepřímou a uvádím její právní zakotvení na mezinárodní, evropské i vnitrostátní úrovni. Následně definuji pojem náboženské menšiny a věnuji se stěžejním ustanovením, která chrání specifická práva náboženských menšin.

V poslední kapitole, jež je meritem mé diplomové práce, se nejdříve zaměřuji na obecné definování náboženského symbolu. Dále se podrobně zabývám problematikou symbolu muslimského šátku a jeho rozdílným vnímáním v muslimské a evropské společnosti. Analyzuji problematiku zahalování muslimských žen v evropských zemích a zaobírám se prvním případem zákazu nošení muslimského šátku na půdě vzdělávacího zařízení v České republice. V druhé části této kapitoly se zaměřuji na symbol křesťanského kříže. Nejdříve ve formě přívěsku nošeného na krku, následně v jeho výraznější podobě - krucifixu. Nakonec, s využitím výše nastíněných právních aspektů týkajících se problematiky náboženských symbolů ve veřejném prostoru, podrobně analyzuji stěžejní rozhodnutí ESLP v této oblasti. Metodicky práce vychází především z analýzy rozsudků ESLP, rovněž z české i zahraniční odborné literatury. K dané problematice jsou ve velké míře zastoupeny české a zahraniční odborné. Zdrojem diplomové práce jsou také mezinárodní smlouvy, evropská a vnitrostátní legislativa.

Práce byla uzavřena ke dni 15. 4. 2014.

1. Právní rámec náboženské svobody v evropském právu

1.1 Právní zakotvení náboženské svobody

1.1.1 Organizace spojených národů

Všeobecná deklarace lidských práv¹, přijatá Valným shromážděním dne 10. prosince 1948, byla prvním dokumentem Organizace spojených národů (dále jen jako „OSN“), který se zabýval otázkou náboženské svobody. I přesto, že byla přijata pouze ve formě nezávazného právního nástroje, byl její vliv významný nejen pro budoucí podobu mnoha mezinárodních lidskoprávních instrumentů, ale rovněž i pro vnitrostátní právní úpravu v oblasti lidských práv mnoha zemí.²

Klíčovým článkem týkající se náboženské svobody je čl. 18, který vedle svobody náboženství zakotvuje také svobodu myšlení a svědomí a zní takto:

„Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; toto právo zahrnuje v sobě i volnost změnit své náboženství nebo víru, jakož i svobodu projevat své náboženství nebo víru, sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, vyučováním, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou a zachováváním obřadů.“

Článek 18 se skládá ze tří částí. V první části je garantováno právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství v podobě tzv. *fora interna*. Tato část zahrnuje jak právo vyznávat určité náboženství, tak právo být bez náboženského vyznání, jednodušeji řečeno právo věřit či nevěřit.³

Aby mohlo být do článku 18 zahrnuto vedle náboženského přesvědčení i přesvědčení nenáboženské, včetně ateismu⁴, bylo nutné spojit svobodu náboženství se

¹ Všeobecná deklarace lidských práv a svobod ze dne 10.12.1948, přijatá a vyhlášená rezolucí Valného shromáždění OSN č.217/III.A.

² SPRATEK, Daniel. Evropská ochrana náboženské svobody. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2008. 228 s. ISBN 9788087127131. S. 38-39.

³ LERNER, Natan. The Nature and Minimum Standards of Freedom of Religion and Belief. *Brigham Young University Law Review*. 2000, č. 3, s. 905-932. *Foru internu* se budu podrobněji věnovat v podkapitole 1.2.2. Předmět náboženské svobody.

⁴ Pojem ateismus je nutné odlišit od bezkonfesnosti, bez vyznání. Ateismus znamená výslovné odmítání víry v jednoho Boha nebo různé bohy. Srovnej TRETEŘA, Rajmund Jiří a Zábaj HORÁK. *Slovník církevního práva*. 1.vyd. Praha: Grada, 2011. 147 s. ISBN 9788024736143. S. 24.

svobodou myšlení a svědomí, neboť pouze tyto pojmy mohly ve svém součtu zahrnout všechny myslitelné postoje jedince ke světu, společnosti a tomu, co nebo kdo určuje osud a smysl světa.⁵ V této souvislosti byl do čl. 18 vedle pojmu náboženství zaveden i termín víra, s jehož pomocí je poskytnuta ochrana těm, kteří jsou bez vyznání či zastánci například již zmiňovaného ateistického či agnostického přesvědčení.⁶

Za druhé, čl. 18 zaručuje právo změnit své náboženství nebo víru. Právo změnit své náboženství či víru a s ním související právo na *proselytismus*, který označuje úsilí náboženských společenství rozšířit se získáváním novověrců⁷, se staly později předmětem mnoha sporných diskusí konaných při projednávání návrhů dalších právních instrumentů v rámci OSN. Některá náboženství totiž nepřipouštěla ani možnost práva odvolat své náboženství, přijmout jiné, či zůstat bez vyznání, a tak docházelo ke střetu univerzálního charakteru moderních lidských práv a kulturního relativismu.⁸

Dále i aktivity, které se změnou náboženství a *proselytismem* souvisely, jako například právo vyučovat a šířit své náboženství, byly považovány za kontroverzní, jelikož mohly zapříčinit kolizi s jinými právy, jako je například právo na soukromí⁹. Bohužel ani později přijatými mezinárodními instrumenty na půdě OSN nebyly spory ohledně změny náboženství a práva na *proselytismus* vyřešeny, ale spíše docházelo k jejich prohlubování.¹⁰

Poslední část tvoří tzv. *forum externum*, neboli svoboda projevovat své náboženství či víru.¹¹

Náboženské svobody se dále kromě čl. 18 týká čl. 2, který zakazuje jakékoli rozlišování mj. z důvodu náboženství a také čl. 26, o právu na vzdělání, které má napomáhat k vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi náboženskými skupinami. Článek 29 pak stanoví omezení výkonu práv a svobod, která jsou relevantní i pro práva vyplývající z náboženské svobody.

⁵ SCHEININ, Martin. Article 18. In: ALFREDSSON, Gudmundur and Asbjorn Eide. *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement*. The Netherlands: Kluwer Law International, 1999, s. 379-392. ISBN 90-411-1168-9.

⁶ LERNER, Natan. *Religion, secular beliefs and human rights: 25 years after the 1981 declaration*. The Netherlands: Martinus Nijhoff Publisher, 2006, 228 s. ISBN 9789004152090. S. 14.

⁷ TRETERA, Rajmund Jiří., op.cit., s. 108.

⁸ LERNER 2006 op.cit., s. 19. K otázce kulturního relativismu blíže srovnej AN-NA'IM, Abdullahi. Religious Minorities under Islamic Law and the Limits of Cultural Relativism. *Human Rights Quarterly*. 1987, roč. 9, č. 1, s.1-18.

⁹ LERNER 2000 op.cit., s. 912.

¹⁰ SPRATEK, op.cit., s. 39.

¹¹ Forum externum bude podrobněji rozebráno v podkapitole 1.2.2 Předmět náboženské svobody.

Důležitým mezníkem před samotným přijetím následujících právně závazných úmluv sjednaných na půdě OSN byla Studie o diskriminaci v oblasti náboženských práv a praktik¹², předložená v roce 1959 zpravodajem Subkomise pro prevenci diskriminace a ochranu menšin¹³ Arcotem Krishnaswamim, která představovala další krok kupředu k identifikaci a především k ochraně náboženské svobody v rámci OSN.¹⁴

Studie byla vypracována na základě analýzy poměrů v 82 zemích a zabývala se především povahou práva na svobodu myšlení, svědomí a náboženství, svobodou změnit své náboženství či víru, svobodou jejich projevu a vztahem státu a náboženství. Obsahovala také základní principy, které byly později inkorporovány do Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře.¹⁵

První právně závazný pakt v oblasti úpravy občanských a politických práv, který vznikl na univerzální úrovni, byl Mezinárodní pakt o občanských a politických právech¹⁶ (dále jen jako „Pakt“), jenž byl schválen Valným shromážděním OSN dne 16. prosince 1966 a vstoupil v platnost 23. března 1976.

Stěžejním ustanovením pro svobodu vyznání je čl. 18 Paktu, který stanoví:

„1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Toto právo zahrnuje v sobě svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle vlastní volby a svobodu projevovat své náboženství nebo víru sám nebo společně

¹² KRISNASWAMI, Arcot. *Study of discrimination in the matter of religious rights and practices*. New York: United Nations, 1960. [online]. [cit. 2013-11-01]. Dostupný z WWW: <http://prf.berkeley.edu/files/2011/06/Krishnaswami_19601.pdf>.

¹³ Subkomise pro prevenci diskriminace a ochranu menšin byla založena roku 1947 jako hlavní pomocný orgán Komise pro lidská práva. V roce 1999 byla přejmenována na Subkomisi pro podporu a ochranu lidských práv. V roce 2006 byla její činnost skončena v důsledku ukončení aktivity Komise pro lidská práva a ustanovena nově Rada pro lidská práva. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. *Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights*. Geneva: 58th Session, (7-25 August 2006). [online], [cit. 2013-11-01]. Dostupný z WWW: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/subcom/>>.

¹⁴ CLARK, Roger. The United Nations and Religious Freedom. *N.Y.U. Journal of International Law and Politics*. 1978-1979, roč. 11, č. 2, s. 197-226. ovněž srovnej LERNER, 2000 op.cit., s. 912.

¹⁵ Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře ze dne 25. 11. 1981, přijata a vyhlášena rezolucí Valného shromáždění OSN č. 36/55.

¹⁶ Deklarace a výhrady. Organizace spojených národů. *Treaty Office: Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* [online]. [cit. 2013-11-01]. Dostupný z WWW: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV4&chapter=4&lang=en#EndDec>.

s jinými, ať veřejně nebo soukromě, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou, zachováváním obřadů a vyučováním.

2. Nikdo nesmí být podroben donucování, které by narušovalo jeho svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle své vlastní volby.

3. Svoboda projevovat náboženství nebo víru může být podrobena pouze takovým omezením, jaká předepisuje zákon a která jsou nutná k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví nebo morálky nebo základních práv a svobod jiných.

4. Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují respektovat svobodu rodičů, a tam, kde je to vhodné, poručníků, zajistit náboženskou a morální výchovu svých dětí podle vlastního přesvědčení rodičů nebo poručníků.“

První odstavec čl. 18 de facto kopíruje ustanovení čl. 18 Všeobecné deklarace lidských práv, avšak s tou výjimkou, že již explicitně neobsahuje právo na změnu náboženství či víry. S rostoucí tenzí mezi již zmiňovanou univerzalitou lidských práv a kulturním relativismem sejevilo žádoucí dosažení určitého kompromisu. Proto byla namísto explicitně zakotveného práva na změnu náboženství či víry, do ustanovení čl. 18 začleněna svoboda vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle své vlastní volby.¹⁷

Ta dle Obecného komentáře č. 22¹⁸ zahrnuje rovněž právo změnit náboženství na jiné, či osvojit si ateistické přesvědčení. I přesto se však stalo nevyřetitelné zakotvení změny náboženské svobody či víry příčinou počátku regresivního procesu.

Odstavec druhý zakazuje donucování (*coercion*), které by mohlo narušit svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle své vlastní volby. Pojem donucování není sice v Paktu definován, ale jeho výklad by měl vedle užití fyzického

¹⁷ Modifikace ustanovení byla učiněna především na základě podnětů muslimských států. Z jednoho z možných výkladů islámského práva totiž vyplývá, že popření Islámu či konverze k jinému náboženství je hrdelním zločinem pro každého Muslima. Blíže srovnej DICKSON, Brice. *The United Nations and Freedom of Religion. International and Comparative Law Quarterly*. 1995, roč. 44, č. 2, s. 327-357. Dále AN-NA'IM, op.cit., s. 7-8.

¹⁸ Office of the High Commissioner for Human Rights. *General Comment No. 22: The right to freedom of thought, conscience and religion (Art. 18)*. Geneva, 30.07.1993. [online], [cit. 2013-11-01]. Dostupný z WWW:
<<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/9a30112c27d1167cc12563ed004d8f15?Opendocument>>.

násilí, zahrnovat i jemnější formy nelegitimního ovlivňování, mezi které patří například morální nátlak či hmotné zvýhodňování.¹⁹

V odstavci třetím jsou stanoveny meze náboženské svobody vztahující se pouze na *forum externum*. Svoboda projevat náboženství nebo víru může být omezena pouze za předpokladu, že je tak stanoveno zákonem a omezení slouží k ochraně některého z uvedených cílů.²⁰

Související článek 4 Paktu ve svém druhém odstavci dále stanoví, že se od článku 18 nelze odchýlit ani v případě úředně vyhlášené mimořádné situace v důsledku ohrožení života národa a potvrzuje tak skutečnost, že náboženská svoboda je jedním ze základních lidských práv, které nelze derogovat.²¹

Poslední odstavec zaručuje svobodu rodičů (příp. poručníků či opatrovníků) na zajištění náboženské a morální výchovy svých dětí dle jejich vlastního přesvědčení. Výbor pro lidská práva²² pokládá tedy za možné, aby byly ve veřejných školách vyučovány předměty související s náboženstvím, avšak pouze za předpokladu, pokud tak bude učiněno neutrálním a objektivním způsobem.²³

S otázkou náboženské svobody souvisí dále čl. 20, kterým se smluvní státy zavazují, že zákonem zakážou mj. vyzývání k náboženské nenávisti, která představuje podněcování k diskriminaci, nepřátelství nebo násilí a čl. 27 Paktu týkající se ochrany náboženských menšin, kterému se však budu blíže věnovat až ve druhé kapitole.

Valné shromáždění OSN požádalo ve dvou paralelních rezolucích o vypracování deklarace a úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace a zároveň o vypracování deklarace a úmluvy o odstranění všech forem náboženské nesnášenlivosti. Zahájení prací nad uvedenými mezinárodními právními instrumenty na

¹⁹ LERNER 2000 op. cit., s. 915.

²⁰ Meze *fora externa* jsou podrobněji rozebrány v podkapitole 1.2.2 Předmět náboženské svobody a v podkapitole 1.2.4 Limity náboženské svobody.

²¹ Dalšími nederogovatelnými právy jsou dle čl. 4 Paktu právo na život, zákaz krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení, zákaz otroctví nebo nevolnictví, dále, že nikdo nemůže být uvězněn pouze pro neschopnost dostát smluvnímu závazku, zákaz trestu bez zákona, právo na to, aby byla všude uznávána jeho právní osobnost. K tomu srovnej DICKSON, op.cit., s. 341.

²² Výbor pro lidská práva je orgán založený dle čl. 28 Paktu, který se sestává z 18 nezávislých expertů a jehož hlavním úkolem je kontrola, zdali členské státy Paktu dodržují práva z něj vyplývající. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Civil and Political Rights: The Human Rights Committee. Geneva: United Nations, May 2005. [online], [cit. 2013-11-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet15rev.1en.pdf>>.

²³ General Comment No. 22: The right to freedom of thought, conscience and religion (Art. 18), op. cit., s. 2.

půdě OSN bylo reakcí na sérii antisemitských útoků označovaných jako tzv. epidemie svastiky.

Zatímco Deklarace o odstranění všech forem rasové diskriminace a Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace byly přijaty poměrně záhy, trvalo 19 let od započetí prací na mezinárodních právních instrumentech týkajících se ochrany náboženské svobody, než bylo dosaženo konsenzu.²⁴

Dne 25. listopadu 1981 byla Valným shromážděním OSN přijata Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře (dále jen jako „Deklarace z roku 1981“), která v současnosti představuje nejdůležitější mezinárodněprávní dokument zabývající se náboženskými právy.

Deklaraci z roku 1981, která se sestává z preambule a 8 článků, můžeme rozdělit na dvě pomyslné části. První část se zabývá otázkou náboženské svobody, tedy především konkretizací obsahu náboženské svobody, druhá část se pak týká zákazu diskriminace a nesnášenlivosti založených na náboženství či víře.²⁵

V článku 1 je zakotvena svoboda náboženského vyznání, obdobně jako je tomu v čl. 18 Všeobecné deklarace lidských práv či v Paktu, avšak s tím rozdílem, že v ustanovení článku již není ani zmínka o právu na změnu náboženství či víry. Tato vada byla alespoň zčásti zhojena zakotvením čl. 8, dle kterého nesmí být v Deklaraci 1981 nic chápáno jako omezující nebo odchylné od jakéhokoliv práva vyhlášeného ve Všeobecné deklaraci lidských práv a v Mezinárodních paktech o lidských právech.²⁶ Bylo tedy sice dosaženo určitého kompromisu mezi muslimskými zeměmi a západními státy, ale na druhou stranou byl význam Deklarace 1981 vložím čl. 8 oslaben, neboť i přes nepodstatné rozdíly mezi zmíněnými deklaracemi mohlo být bráněno tomu, aby Deklarace 1981 byla považována za vyjádření *opinio iuris* mezinárodního obyčeje.²⁷

Článek 6 obsahuje demonstrativní výčet dílčích svobod, které právo na svobodu myšlení, svědomí, náboženství či víry zahrnuje. Společně s čl. 1 tak tvoří minimální

²⁴ SULLIVAN, J. Donna. Advancing the freedom of religion or belief through the UN Declaration on the Elimination of Religious Intolerance and Discrimination. *American Journal of International Law*. 1988, roč. 82, č. 3, s. 487-520.

²⁵ EVANS, Carolyn. Time for a Treaty? The Legal Sufficiency of the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and Discrimination. *Brigham Young University Law Review*. 2007, roč. 2007, č. 3, s. 617-638.

²⁶ LERNER 2000, op.cit., s. 919.

²⁷ Dále srovnej SPRATEK, op.cit., s. 47. Pro možné právní účinky Deklarace 1981 jako mezinárodního obyčeje rovněž EVANS, op.cit., s. 629-632.

standard v oblasti náboženských práv, které však podléhají určitým omezením stanoveným v čl. 1 odst. 3.

Článek 5 upravuje právo rodičů případně jiných zákonných zástupců vychovávat a vzdělávat své děti v souladu se svým náboženstvím či vírou tak, aby nebylo poškozováno fyzické a duševní zdraví dítěte.²⁸

Zákazem diskriminace a nesnášenlivosti založených na náboženství či víře se zabývají především ustanovení čl. 2, kdy je diskriminace z náboženských důvodů zakázána nejen ze strany jakéhokoli státu, ale i instituce, skupiny osob či osoby a dále také čl. 4, který zakládá povinnost států přijmout účinná opatření k jejímu odstranění. I přesto, že diskriminace a nesnášenlivost jsou dva rozdílné pojmy, jsou v Deklaraci 1981 užívány *promiscue* a společně s nedostatečným vymezením zákazu diskriminace patří k jejím vytýkaným vadám.²⁹

I přes vytýkané nedostatky je Deklarace 1981 velmi pozitivním krokem v mezinárodním úsilí k zajištění práv náboženské svobody, neboť úmluva, jejíž příprava byla zahájena společně s přípravou Deklarace, nebyla doposud přijata a nelze tak ani s ohledem na stále probíhající politicko-právní spory o obsah náboženské svobody v brzké době očekávat.

1.1.2 Rada Evropy a Evropská úmluva o lidských právech

Rada Evropy je mezivládní organizací, dnes sdružující 47 členských států, jež vznikla po druhé světové válce roku 1949 jako mezinárodní organizace s ideou jednotné Evropy, jejímž cílem bylo mimo jiné prosazování právního státu, demokracie, lidských práv a sociálního vývoje, stanovených v samotné preambuli a v článku 1 Statutu Rady Evropy.³⁰

K realizaci těchto cílů byla roku 1950 přijata Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (dále také jako „Úmluva“).³¹ Měla být symbolem zásad, na nichž jsou západoevropské státy vybudovány a zároveň také měla sloužit jako prostředek ochrany členských států před komunistickým převratem. Byla rovněž reakcí

²⁸ EVANS, op.cit., s. 626.

²⁹ LERNER 2000, op.cit., s. 919-920.

³⁰ Council of Europe. Statute of the Council of Europe. Council of Europe: London, 5.5.1949. [online], [cit. 2013-11-05]. Dostupný z WWW: <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>>.

³¹ Council of Europe. *European Convention on Human Rights*. Council of Europe: Paris, 4.11.1950 [online], [cit. 2013-11-06]. Dostupný z WWW: <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf>.

na závažné porušování lidských práv během druhé světové války, kterému chtěla do budoucna zabránit.³²

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod byla otevřena k podpisu dne 4. listopadu 1950 a v platnost vstoupila dne 3. září 1953. Je jednou z prvních moderních lidskoprávních úmluv, jejíž předlohou se stala Všeobecná deklarace lidských práv OSN. Stanoví členským státům právně závaznou povinnost zajistit každému, nikoli jen občanům, určitý soubor lidských práv. Přezkum, zdali byla Úmluvou stanovená práva porušena, pak zajišťuje Evropský soud pro lidská práva jako jediný soudní orgán založený Úmluvou³³. Ten je zároveň nejdůležitější institucí, která je na poli Rady Evropy určená k ochraně náboženské svobody.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod formuluje právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství ve svém čl. 9 takto:

„1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů.

2. Svoboda projevat náboženské vyznání a přesvědčení může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

³² HARRIS, D, Edward BATES, Michael O'BOYLE a Carla BUCKLEY. *Harris, O'Boyle & Warbrick: law of the European Convention on Human Rights*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2009, li, 902 s. ISBN 9780406905949. S. 1.

³³ Do listopadu roku 1998 byla ESLP nápomocna Evropská komise pro lidská práva, která se zabývala přípustností individuálních a státních stížností proti členskému státu v souladu s Úmluvou. Dnes je ESLP jediným orgánem do jehož působnosti rozhodování o stížnostech spadá. Council of Europe [online], [cit. 2013-11-05]. Dostupný z WWW:

<<http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=nepasconfondre&l=en>>.

Náboženské svobody se dotýká dále čl. 2 Prvního dodatkového protokolu³⁴, který zakotvuje právo na vzdělání a zní takto:

„Nikomu nesmí být odepřeno právo na vzdělání. Při výkonu jakýchkoli funkcí v oblasti výchovy a výuky, které stát vykonává, bude respektovat právo rodičů zajišťovat tuto výchovu a vzdělání ve shodě s jejich vlastním náboženským a filozofickým přesvědčením.“

Ustanovení čl. 2 Prvního dodatkového protokolu chrání dvě odlišná a zároveň vzájemně se doplňující práva. V první větě článku je zaručeno každému právo na vzdělání. Zvolená negativní formulace tohoto práva, „*nikomu nesmí být odepřeno právo na vzdělání*“, zdůrazňuje skutečnost, že spíše než na právo na vzdělání jako na právo kulturní, s kterým jsou spojeny mnohé pozitivní povinnosti státu, je tu na právo na vzdělání nahlíženo jako na právo na svobodu vzdělání. Negativní vymezení práva na vzdělání tak státu neukládá například povinnost na své vlastní náklady zajistit nebo dotovat vzdělání určitého typu, ale primárním cílem je, aby bylo každému umožněno právo přístupu již k existujícím vzdělávacím institucím v daném čase.³⁵

Čl. 2 se sice vztahuje na všechny úrovně vzdělání poskytované státem³⁶, to však neznamená, že by přístup ke všem typům vzdělávání musel být poskytován ve stejném rozsahu.³⁷ Subjekty práva na vzdělání jsou tu především žáci a studenti.

Od práva na vzdělání je pak dále odvozeno právo druhé, a to právo rodičů nezletilých dětí na respektování³⁸ jejich náboženských a filozofických přesvědčení.³⁹

³⁴ Council of Europe. Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Council of Europe: Paris, 20.3.1952. [online], [cit. 2013-11-05]. Dostupný z WWW: <<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/009.htm>>.

³⁵ DIJK, P a Yutaka ARAI. *Theory and practice of the European Convention on human rights*. 4th ed. Antwerpen: Intersentia, 2006, xv, 1190 s. ISBN 9050956165. S. 896. Dále srovnej ČAPEK, Jan. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv*. Praha: Linde, 2010, 187 s. ISBN 97880720180482. S. 85.

³⁶ Rozsudek ESLP ve věci *Leyla Sahin* ze dne 29. června 2004, stížnost č. 44774/98. Rozsudek Velkého senátu ve věci *Leyla Sahin* ze dne 10. listopadu 2005, stížnost č. 44774/98.

³⁷ KMEC, Jiří. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, xxvii, 1660 s. ISBN 9788074003653. S. 1308.

³⁸ Význam slova respektovat je zde nutné vykládat v širším slova smyslu. Rozsudek ESLP ve věci *Campbell a Cosans proti Spojenému království* ze dne 25. února 1982, stížnost č. č. 7511/76 a 7743/76 stanovil, že právo na respektování rodičů vedle primárního negativního závazku státu zahrnuje i určité pozitivní povinnosti státu. Proto politika vlády směřující k odstranění tělesného trestání není sama o sobě dostačující ke splnění závazku státu respektovat právo rodičů.

³⁹ Za filozofická přesvědčení označil ESLP ve věci *Campbell a Cosans proti Spojenému království*, taková přesvědčení, která jsou hodna respektu v „demokratické společnosti“, nejsou neslučitelná s lidskou

Toto právo zavazuje stát, aby zajistil možnost plurality ve vzdělání, která je nezbytná pro zachování demokratické společnosti.⁴⁰ Tento závazek státu dále souvisí i s výkonem všech funkcí státu v oblasti výchovy a vzdělávání, to znamená především s určením obsahu a způsobu organizace studijního a vzdělávacího programu. Státy mohou skrze výchovu či výuku předávat informace či znalosti, které mají přímý či nepřímý filozofický či náboženský obsah. Na druhou stranu však také musí dohlížet na to, aby předávané informace a znalosti zahrnuté do školního a vzdělávacího programu byly rozšiřovány pouze objektivním, kritickým a pluralistickým způsobem a ne způsobem, který by mohl vést k indoktrinaci dětí a porušoval by tak právo rodičů zaručené tímto článkem. V této souvislosti jsou oprávněnými subjekty rodiče.⁴¹

Ze spojení obou těchto práv bývá dovozováno právo třetí, a to právo na zakládání nestátních škol.

Na užívání náboženské svobody dopadají i ustanovení zakotvující zákaz diskriminace, a to čl. 14 Úmluvy a čl. 1 Dodatkového protokolu č. 12⁴².

V neposlední řadě je také nutné zmínit ustanovení Úmluvy, která se sice výslovně náboženskou svobodou nezabývají, ale je prostřednictvím nich možné dosáhnout její ochrany. Jedná se například o čl. 8 (právo na respektování soukromého a rodinného života), čl. 10 (svoboda projevu) a čl. 11 (svoboda shromažďování a sdružování).

1.1.3 Evropská unie

Zatímco Rada Evropy již od svého vzniku vytyčila mezi své nejdůležitější cíle otázku ochrany lidských práv, a tedy i náboženské svobody, sledovala Evropská společnost od svého počátku spíše cíle ekonomické a hospodářské.⁴³ Žádná ze tří zakládajících smluv sice neobsahovala katalog základních lidských práv, avšak alespoň

důstojností, a která navíc nesmí být v konfliktu se základním právem dítěte na vzdělání. K tomu uvádí, že pouze takové přesvědčení je hodno ochrany, které je seriózní, dlouhodobé a v demokratické společnosti akceptovatelné. Pod pojem náboženská a filozofická přesvědčení nelze ani zahrnout jazykové preference rodičů.

⁴⁰ KMEC, op. cit., s. 1306.

⁴¹ KMEC, op.cit., s. 1303.

⁴² Council of Europe. *Protocol No.12 to the Convention for the Protection of Human rights and Fundamental Freedoms*. Council of Europe: Rome, 4.11.2000. [online], [cit. 2013-11-07]. Dostupný z WWW: <<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/177.htm>>.

⁴³ STRÁŽNICKÁ, Viera. *Medzinárodná a európska ochrana ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: EuroKódex, 2013, 559 s. ISBN 9788089447954. S. 134.

poskytla Evropskému soudnímu dvoru⁴⁴ (dále jen jako „ESD“) nezbytný právní základ pro jejich uplatnění v komunitární praxi.⁴⁵ Právě judikatura ESD pak sehrála v otázce ochrany lidských práv na půdě Evropské unie (dále také jako „EU“) ústřední roli.⁴⁶

První zmínku o ochraně lidských práv v primárním právu EU obsahovala již preambule Jednotného evropského aktu z roku 1987. Avšak až s přijetím Maastrichtské smlouvy došlo k jejímu pevnému zakotvení.⁴⁷ Amsterodamská smlouva potvrdila, že je EU založená na zásadách svobody, demokracie, právního státu a dodržování základních lidských práv a svobod, tedy zásadách, jež jsou pro členské státy společné a dále stanovila sankční postup, který bude proti členským státům uplatňován v případě, že nebudou tyto základní práva respektovat. Ten byl pak dále modifikován ve Smlouvě z Nice.

Klíčovým předělem ve vývoji unijní politiky a práva ve vztahu k lidským právům se stalo přijetí Listiny základních práv Evropské Unie (dále jen jako „Listina EU“) v prosinci 2000 a dále Lisabonské smlouvy, která s sebou přinesla řadu změn významných pro ochranu náboženské svobody.

1.1.3.1 Listina základních práv EU

Listina základních práv Evropské Unie⁴⁸ byla přijata dne 7. prosince 2000 společným prohlášením Evropského parlamentu, Rady a Komise na Mezivládní konferenci v Nice. Původně představovala pouhou politickou deklaraci, jejíž existenci orgány EU sice respektovaly, ale například samotný přístup ESD k ní byl velmi rezervovaný a raději tak v lidskoprávních otázkách odkazoval na ustanovení Úmluvy.⁴⁹

⁴⁴ Současný Soudní dvůr Evropské Unie.

⁴⁵ TICHÝ, Luboš, Rainer ARNOLD, Jiří ZEMÁNEK, Richard KRÁL a Tomáš DUMBROVSKÝ. *Evropské právo*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011, lii, 953 s. ISBN 9788074003332. S.117. Dále srovnej SPRATEK, op.cit., s. 162.

⁴⁶ Přelomovým rozsudkem ESD v lidskoprávní problematice se stal rozsudek ve věci *Stauder proti Ville d'Ulm- Sozialamt* ze dne 12. listopadu 1969, věc č.29/69, kde ESD konstatoval, že základní lidská práva patří mezi obecné právní zásady komunitárního práva a tudíž má ESD kompetenci k jejich ochraně. K otázce obecných právních zásad a základních práv v judikatuře ESD srovnej ČERNÁ, Dagmar. *Standard lidských práv v Evropě: srovnání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Listiny základních práv Evropské unie*. Beroun: Eva Rozkotová - IFEC, 2009, 161 s. ISBN 9788087146217. S. 74 an.

⁴⁷ Srovnej čl. 6 (původně čl. F) Smlouvy o Evropské unii. Evropská unie. *Smlouva o Evropské unii*. Konsolidované znění. Úřední věstník C 326/13.

⁴⁸ Evropská unie. *Listina základních práv Evropské unie* ze dne 12.12.2007, ve znění publikovaném v Úředním věstníku EU pod č. 2012/C 326/02.

⁴⁹ STRÁŽNICKÁ, op.cit., s. 140.

Právní status Listiny EU zajistila až později přijatá Lisabonská smlouva, která učinila z Listiny EU právně závazný dokument, který má stejnou právní sílu jako zakládající Smlouvy.⁵⁰ Listina EU se tak stala součástí primárního práva EU.

Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je obsažena v článku 10 Listiny, který zní takto:

„1. Každý člověk má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Toto právo zahrnuje svobodou změnit své náboženské vyznání či přesvědčení, jakož i svobodu projevat své náboženské vyznání či přesvědčení sám či společně s jinými, na veřejnosti či v soukromí bohoslužbou, výukou, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů.

2. Právo odmítnout vojenskou službu z důvodu svědomí je přiznáno v souladu se zákony jednotlivých států, které upravují výkon tohoto práva.“

S náboženskou svobodou dále souvisí čl. 14, který zakotvuje právo rodičů zajišťovat výchovu a vzdělání svých dětí v souladu s jejich vlastním náboženským, filozofickým či pedagogickým přesvědčením a čl. 52, který stanoví podmínky přípustnosti omezení jednotlivých práv vyhlášených v Listině EU.⁵¹

1.1.3.2 Lisabonská smlouva

Lisabonská smlouva, která vstoupila v platnost dne 1. prosince 2009, s sebou přinesla řadu průlomových a zásadních změn na poli lidskoprávní regulace na úrovni EU.⁵² Zakotvila trojí garanci lidských práv, kdy jako první změnu zajistila právní závaznost Listiny EU⁵³, dále stanovila povinnost EU přistoupit k Úmluvě⁵⁴

⁵⁰ ŠIŠKOVÁ, Naděžda a Pavel SVOBODA. Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní právo členských států. Praha: Leges, 2012, 284 s. ISBN 9788087576175. S. 27.

⁵¹ SPRATEK, op. cit., s. 169-170.

⁵² ŠIŠKOVÁ, op.cit., s. 26.

⁵³ Čl. 6 odst. 1 Smlouvy o Evropské unii.

⁵⁴ Čl. 6 odst. 2 Smlouvy o Evropské Unii. Dále srovnej GRÜNVALDOVÁ, PEJCHALOVÁ, Vladimíra a Klára Urbanová, Parlamentní institut: *Přistoupení Evropské unie k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod*, květen 2013, [online], [cit. 2013-11-15]. Dostupný z WWW: <www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=89167>.

a v neposlední řadě formulovala princip, že základní práva, která jsou zaručená Úmluvou, a která vyplývají z ústavních tradic společných členským státům, tvoří obecné zásady práva EU.⁵⁵

Se svobodou náboženského vyznání souvisí i úprava vztahu mezi veřejnou moc a náboženskými institucemi. Relevantním článkem v této oblasti je čl. 17 Smlouvy o fungování Evropské unie (dále jen jako „SFEU“), který stanoví, že Evropská unie a její orgány i jiné instituce jsou povinny respektovat to, že právní regulace postavení církví, náboženských sdružení, náboženských společenství či nekonfesionálních organizací je výhradní záležitostí členských států. Orgány EU jsou povinny vytvořit stabilizované formy kontaktů s organizacemi k udržování otevřeného, transparentního a pravidelného dialogu.⁵⁶

Lisabonská smlouva také vtělila problematiku ochrany a dobrých životních podmínek zvířat do SFEU, respektive do jejího čl. 13⁵⁷. Ten obsahuje princip integrace týkající se dobrých životních podmínek zvířat, který může být prolomen ve prospěch náboženských obřadů.⁵⁸

1.1.4 Česká republika

Nejdůležitějším pramenem, který zakotvuje právní úpravu náboženské svobody v České republice, je Listina základních práv a svobod (dále také jako „Listina“) a dále výše zmíněné mezinárodní smlouvy, které jsou součástí právního řádu České republiky dle ustanovení čl. 10 Ústavy ČR⁵⁹.

⁵⁵ SYLLOVÁ, Jindřiška. *Lisabonská smlouva: komentář*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2010, xli, 1299 s. ISBN 9788074003394. S.39 an.

⁵⁶ Tamtéž, s.242 an.

⁵⁷ Čl. 13 SFEU stanoví: „Při stanovování a provádění politik Unie v oblastech zemědělství, rybolovu, dopravy, vnitřního trhu, výzkumu a technologického rozvoje a vesmíru zohledňují Unie a členské státy plně požadavky na dobré životní podmínky zvířat jako vnímajících bytostí; přitom zohlední právní nebo správní předpisy a zvyklosti členských států spojené zejména s náboženskými obřady, kulturními tradicemi a regionálním dědictvím.“ Evropská unie. Smlouva o fungování Evropské unie v konsolidovaném znění publikovaném v Úředním věstníku EU pod č. 2008/C 115/01 dne 9.5.2008.

⁵⁸ SYLLOVÁ, op. cit., s. 220-221.

⁵⁹ Čl. 10 Ústavy ČR stanoví podmínky, za kterých se mezinárodní smlouva stane součástí právního řádu České republiky a dále její přednost před zákonem. Článek 10 Ústavy ČR zní takto: „*Vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.*“

Listina základních práv a svobod obsahuje ústavní principy týkající se svobody vyznání a postavení církví a náboženských společností především ve svém čl. 15 a 16. odstavce 1 a 3 čl. 15 zní takto:

„1. Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.

3. Nikdo nemůže být nucen vykonávat vojenskou službu, pokud je to v rozporu s jeho svědomím nebo s jeho náboženským vyznáním. Podrobnosti stanoví zákon.“

V článku 16 Listiny je stanoveno:

„1. Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.

2. Církev a náboženské společnosti spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech.

3. Zákon stanoví podmínky vyučování náboženství na státních školách.

4. Výkon těchto práv může být omezen zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých.“

Důležitým ustanovením pro ochranu náboženské svobody a uspořádání vztahu mezi státem a náboženstvím je čl. 2 Listiny, dle kterého se stát nesmí vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání. Česká republika je tak založena na principu laického státu, kdy je stát oddělen od konkrétních náboženských vyznání. S tím také souvisí akceptace a tolerance náboženského pluralismu, kdy Česká republika

nesmí diskriminovat, či naopak bezdůvodně znevýhodňovat některý z náboženských směrů.⁶⁰

Podrobnější úpravu náboženské svobody a práv s ní souvisejících, již však pouze na zákonné úrovni, zajišťuje zákon č.3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech⁶¹ (dále jen jako „CírkZ“), který upravuje dvě oblasti.

První, individuální svobodě náboženského vyznání, věnuje pouze § 2 a spíše se tak zaměřuje na oblast druhou, která se týká kolektivní dimenze náboženské svobody, jež se především zabývá autonomií a svobodou působení církví a náboženských společností.⁶² Tato část CírkZ je rovněž relevantní částí zákona pro náboženské menšiny, které se na území ČR prosazují například ve formě spolků⁶³. Za předpokladu splnění podmínek stanovených v § 10 CírkZ jim totiž stát přiznává právní subjektivitu a oficiálně tak potvrzuje jejich existence na území ČR ve formě registrované církve či náboženské společnosti. Právní subjektivita umožňuje nově registrovaným náboženským skupinám vykonávat celou řadu práv, avšak až získáním oprávnění k výkonu zvláštních práv dle § 11 CírkZ nabývají náboženské skupiny i zvláštní práva stanovená v § 7 CírkZ. V této souvislosti je jistě zajímavý průběh registrace Ústředí muslimské obce na území ČR, jež bylo v roce 2004 dle § 6 CírkZ Ministerstvem kultury registrováno jako náboženská společnost prvního stupně.⁶⁴ V současné době může Ústředí muslimské obce požádat, za předpokladu splnění podmínek stanovených v § 11, o přiznání oprávnění k výkonu zvláštních práv. Skutečnost, že by Ústředí muslimské obce získalo oprávnění k výkonu těchto zvláštních práv, se však v české společnosti setkalo se značnou nevolí a proti její plné registraci byla dokonce sepsána petice.⁶⁵

⁶⁰ KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2011, xviii, 333 s. ISBN 9788074003622. S. 7.

⁶¹ *Zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů*.

⁶² K podrobnějšímu výkladu ustanovení zákona o církvích a náboženských společnostech srovnej KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář*.

⁶³ SCHEU, Harald Christian, Jakub KŘÍŽ a Kateřina DĚKANOVSKÁ. *Právní postavení náboženských menšin*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. Náboženské menšiny a mezináboženský dialog, s. 44-50. ISBN 9788087146828.

⁶⁴ *Ministerstvo kultury. Data registrace církví a náboženských společností a svazů církví a náboženských společností*. [online], [cit. 2013-11-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.mkcr.cz/cz/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/registrace-a-evidence/data-registrace-cirkvi-a-nabozenskych-spolecnosti-a-svazu-cirkvi-a-nabozenskych-spolecnosti-11263/>>.

⁶⁵ *Petice proti plné registraci Ústředí muslimských obcí*. [online], [cit. 2013-04-11]. Dostupný z WWW: <http://www.petice24.com/ustredi_muslimskych_obci>.

Dle mého názoru však nelze očekávat, že by Ústředí muslimské obce splnilo všechny požadavky nutné k přiznání zvláštních práv, a to především požadavek shromáždit podpisy 1‰ zletilých občanů ČR, či cizinců s trvalým pobytem na území ČR, hlásících se k této náboženské společnosti. Dle posledního průzkumu se totiž k Ústředí muslimské obce hlásí jen 1442 občanů ČR.⁶⁶

Lze očekávat, že i nadále budou snahu Ústředí muslimské obce o plné registrování mařit protiislámské skupiny, které jsou již v této oblasti dlouhodobě aktivní.⁶⁷

1.2 Náboženská svoboda

1.2.1 Vymezení pojmu náboženské svobody

Náboženská svoboda patří k první generaci lidských práv. Společně tak se svobodou myšlení⁶⁸ a svědomí⁶⁹, se kterými je obvykle spjata, tvoří jeden z pilířů demokratické společnosti zabezpečující pluralismus ve společnosti.⁷⁰

Jako základní lidské právo musí být interpretována v souladu s jejími základními rysy, mezi něž patří univerzalita, svoboda a rovnost. Náboženská svoboda je tak univerzálním lidským právem, které je zaručeno každé lidské bytosti na základě její přirozené důstojnosti. Druhým základním rysem náboženské svobody je její právo na svobodu. Každé lidské bytosti je tak umožněno, aby si svobodně zvolila směr, kterým se bude v oblasti náboženství či víry ubírat. V neposlední řadě je také nutné, aby byla náboženská svoboda do právních předpisů implementována nediskriminačním

⁶⁶ Petice proti plné registraci Ústředí muslimských obcí. [online], [cit. 2013-04-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Petice-proti-plne-registraci-Ustredi-muslimskych-obci-306622>>.

⁶⁷ Podrobněji srovnej JANKŮ, Tomáš. *Analýza přiznání (zvláštních) práv muslimské náboženské obci v ČR. Církev a stát 2013.* [online], [cit. 2013-04-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.law.muni.cz/dokumenty/25883/8>>.

⁶⁸ Obsahem svobody myšlení je vytvoření si předpokladů pro tvorbu vlastního obrazu o světě, který člověka obklopuje a ovlivňuje. Srovnej STRÁŽNICKÁ, op. cit., s. 408.

⁶⁹ Svědomí je niterní složkou člověka, která určuje způsob chování člověka ve vnějším světě založený na mravních a jiných zásadách ovlivněných jeho myšlením. Svoboda svědomí se projevuje v konkrétních rozhodnutích jednotlivce učiněných v konkrétních situacích. Nejedná se tedy o postoj jednotlivce k abstraktním problémům, které jsou platné pro všechny, respektive například pro stoupence určitého náboženského vyznání, ale o konkrétní rozhodnutí v konkrétní posuzované situaci spočívající na samotné existenci svědomí. Blíže srovnej Nález Ústavního soudu ČR ze dne 11. března 2003, sp. zn. I ÚS 671/01. Dále srovnej STRÁŽNICKÁ, op. cit., s. 408.

⁷⁰ Srovnej například Rozsudek ESLP ve věci *Kokkinakis proti Řecku*, ze dne 25. května 1993, stížnost č.14307/88, § 31. dále srovnej STRÁŽNICKÁ, op.cit., s. 406.

způsobem⁷¹, neboť pouze rovnost v lidské důstojnosti předznamenává i rovnost lidských bytostí ve všech jejich základních právech.⁷² Svoboda náboženského vyznání je tak výrazem svobody a duchovní a duševní autonomie jedince, která vyplývá z podstaty lidské důstojnosti.

K teoretickému vymezení náboženské svobody lze přistoupit skrze její rozlišení na náboženskou svobodu pozitivní a negativní. Obě jsou definovány z pozice jednotlivce.

Pozitivní náboženská svoboda (*freedom to religion*) poskytuje jednotlivci právo svobodně si zvolit a přijmout určité náboženství či víru, a tu potom se všemi jejími zvyky a tradicemi, společně s ostatními, veřejně či soukromě, bohoslužbou, dodržováním náboženských zvyklostí, zachováváním obřadů či vyučováním demonstrovat.⁷³

Negativní náboženská svoboda (*freedom from religion*) zajišťuje jednotlivci, aby nebyl podrobován náboženskému nátlaku, přesvědčování či propagandě. Stát má tak povinnost zdržet se preferování jednoho náboženství před druhým a má zakázáno zavádět, propagovat či vnucovat určité náboženství svým občanům.⁷⁴

1.2.2 Předmět náboženské svobody⁷⁵

S rozlišením náboženské svobody na náboženskou svobodu pozitivní a negativní souvisí i její dvousložkové dělení na tzv. *forum internum* a *forum externum*, jež je společné pro výše zmiňované mezinárodní lidskoprávní instrumenty.⁷⁶

První složka, garantující právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání včetně jeho změny⁷⁷, je označovaná jako tzv. *forum internum*. Ta představuje

⁷¹ Pojmu diskriminace se budu podrobněji věnovat v podkapitole 2.1 Zákaz diskriminace.

⁷² BIELEFELDT, Heiner. Freedom of Religion or Belief – A Human Right under Pressure. *Oxford Journal of Law and Religion*. 2012, s. 1-21.

⁷³ KÄLIN, Walter a KÜNZLI, Jörg. *Universeller Menschenrechtsschutz*. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 2005. xxxii, 501 s. ISBN 3-8329-1623-7. S. 406.

⁷⁴ BOBEK, Michal, Pavla BOUČKOVÁ a Zdeněk KÜHN. *Rovnost a diskriminace*. Vyd. 1. Praha: Beck, 2007, XLVIII, 471 s. ISBN 9788071795841. S. 285.

⁷⁵ Předmět a subjekty náboženské svobody budou vymezeny dle čl. 9 EÚLP, jenž je stěžejním ustanovením pro případovou studii této diplomové práce.

⁷⁶ S ohledem na právně politický rámec bylo měněno především právo na změnu náboženství či víry a právo na proselytismus. Srovnej například TAHZIB – Lie, Bahia. The European definition of freedom of religion or belief. *Helsinki Monitor*. 1998, roč. 9, č. 3, s. 17-24.

⁷⁷ Právo na změnu náboženství či přesvědčení umožňuje jedinci vystoupit z původní náboženské společnosti a vstoupit do jiné, či zůstat bez jakéhokoli náboženského vyznání. STRÁŽNICKÁ, op. cit., s. 409. Dále srovnej SPRATEK, op. cit., 77 an.

vnitřní přesvědčení jedince, jehož obsah není seznatelný navenek, pokud to jedinec sám svými projevy či postoji neumožní. Vytváří tak jedinci svobodný prostor, do něž nelze zasahovat, jak ze strany třetích osob, tak ze strany státu. Stává se tak pro státní moc nedotknutelným, absolutním právem, které není možné nikterak omezit.

Jediné možné „omezení“ rozsahu *fora interna* je pak odvislé od vlastního definování pojmu přesvědčení, které je chráněno svobodou myšlení a svědomí, a dále náboženství a víry, které jsou chráněny svobodou náboženského vyznání.⁷⁸

Aby bylo možné zahrnout určité osobní přesvědčení pod ochranu ustanovení garantující svobodu myšlení a svědomí, je nutné, aby splňovalo určité atributy. Evropský soud pro lidská práva stanovil ve svém rozsudku, že pouze takové přesvědčení je hodno ochrany, které je seriózní, dlouhodobé a v demokratické společnosti akceptovatelné.⁷⁹ Přesvědčení tak může zahrnovat různé typy světonázoru, avšak je nutné, aby představovalo souvislý a koherentní pohled na základní otázky existence jedince a fungování společnosti.⁸⁰ Dle rozhodovací praxe Evropské komise pro lidská práva (dále jako jen „EKLP“) byl za přesvědčení označen například ateismus⁸¹ či pacifismus.⁸²

Ani termín náboženství se nedočkal legální definice. Ve snaze vyhnout se filozofickým či ideologickým sporům, jaké by mohla samotná definice náboženství způsobit, byl v mezinárodně právních instrumentech zaveden katalog práv⁸³, který byl zakotven právě pod názvem svoboda myšlení, svědomí a náboženství.⁸⁴ Tento odmítavý přístup k možné definici náboženství je pochopitelný, neboť by náboženství muselo být definováno takovým způsobem, který by byl dostatečně flexibilní k uspokojení široké škály světových náboženství, a zároveň by byl dostatečně přesný, aby mohl být aplikován v konkrétních případech.⁸⁵ Vložením termínu víra, která byla koncipována širěji než pojem náboženství, byla pod ochranu náboženské svobody zahrnuta jak neteistická přesvědčení, tak rovněž i bez vyznání. Zařazení určité víry pod rozsah

⁷⁸ KMEC, op. cit., s. 972.

⁷⁹ *Campbell a Cosans proti Spojenému království*, op. cit., § 36.

⁸⁰ KMEC, op. cit., s. 972.

⁸¹ Rozhodnutí Evropské komise pro lidská práva ve věci *Angelini proti Švédsku* ze dne 3. prosince 1986, stížnost č. 10491/83.

⁸² Zpráva EKLP ve věci *Arrowsmith proti Spojenému království* ze dne 12. října 1978, č. 7050/75.

⁸³ WELLER, M., ed. *Universal minority rights: a commentary on the jurisprudence of international courts and treaty bodies*. 1st pub. Oxford: Oxford University Press, 2007. Religious rights. ISBN 978-0-19-920851-7.

⁸⁴ NATAN 2006, op.cit., s. 5.

⁸⁵ HARRIS, op.cit., s. 426.

ochrany náboženské svobody nicméně musí splňovat předpoklady rozumné míry přesvědčivosti, vážnosti, soudržnosti a významu jednání pro jedince, které lze obdobně aplikovat i pro pojem náboženství.⁸⁶

Pojmy náboženství a víry tak ve svém souhrnu poskytují ochranu nejen etablovaným náboženstvím jako je křesťanství, islám či například judaismu či méně známým nebo rozšířeným náboženstvím jako jsou například Svědci Jehovovi⁸⁷ či Scientologická církev⁸⁸, ale rovněž i neteistickým přesvědčením, mezi které můžeme řadit například agnosticizmu, ateismu⁸⁹ či skepticizmu.⁹⁰

Vymezení náboženské svobody pouze na *forum internum* by však bylo nepostačující, neboť pojmovým znakem náboženské svobody je právo každého projevit své náboženské vyznání navenek.

Druhou složku tak tvoří tzv. *forum externum* neboli svoboda projevit náboženské vyznání či přesvědčení.⁹¹ *Forum externum* však nezahrnuje všechny projevy ve vnějším světě, které jsou motivovány náboženským vyznáním či přesvědčením, ale pouze ty, které jsou rovněž pro dané přesvědčení či vyznání klíčové a jím přímo coby povinnost vyžadované.⁹² Takovéto projevy náboženského vyznání či přesvědčení mohou být učiněny veřejně či soukromě, v osamění či společně s jinými.⁹³

⁸⁶ KMEC, op.cit., s. 972.

⁸⁷ *Kokkinakis proti Řecku* ze dne 25. května 1993, č.14307/88.

⁸⁸ *X. a Scientologická církev proti Švédsku*, rozhodnutí EKLP, 5. 5. 1979, č.7805/77.

⁸⁹ Ateismus může být jako typ „filozofického přesvědčení“ chráněn svobodou myšlení a svědomí, ale rovněž může znamenat absenci „náboženského vyznání“ a tudíž bude chráněn svobodou náboženského vyznání. Srovnej KMEC, op. cit., s. 973.

⁹⁰ Tamtéž, s. 972.

⁹¹ Pod ochranu náboženské svobody lze zahrnout nejen projevy spojené s náboženstvím či vírou, ale i ty, které vyplývají z filozofického přesvědčení.

⁹² KMEC, op. cit., s. 974. Rovněž srovnej rozhodnutí Evropské Komise pro lidská práva ve věci *Arrowsmith proti Spojenému království*, kde Komise stanovila, že nelze všechny projevy motivované či ovlivněné náboženským vyznáním či přesvědčením podřadit pod ochranu fora externa. Komise tak neakceptovala, že by šíření letáků, ve kterých jsou angličtí vojáci nabádáni k dezerci či neuposlechnutí rozkazu v případě nasazení k potlačování nepokojů v Severním Irsku, bylo přímým či klíčovým důsledkem pacifistického přesvědčení.

⁹³ Využití jedné z alternativ neznamená zánik alternativy druhé. Manifestace náboženství společně s jinými, tedy kolektivní náboženská svoboda, je stejně podstatnou složkou náboženské svobody jako manifestace náboženství v osamění, individuální náboženská svoboda. Náboženství tak může být praktikováno v obou formách, nelze však mít za to, že se tyto formy vzájemně vylučují nebo že dávají státním orgánům možnost zvolit a určit alternativu, která má být jednotlivcem využívána. Blíže srovnej rozhodnutí EKLP ve věci *X. proti Spojenému království* ze dne 13. března 1981, stížnost č.8160/78.

Mezi projevy náboženského vyznání patří například⁹⁴ *bohoslužebné a rituální obřady*, které představují jednání či úkony, jimiž člověk uznává a ctí boha nebo nějaké jiné vyšší bytí a mezi které lze vedle modliteb, obětních obřadů⁹⁵ či bohoslužebných shromáždění zařadit i budování a udržování místa pro výkon kultu⁹⁶, dále *vyučování*, ať organizovaná ve školách, či neorganizovaná, šířená mezi jednotlivci, mimo rámec výuky prováděné přímo orgány církve, dále rovněž *náboženské úkony*, které mohou zahrnovat výrobu nábožensky přijatelných potravin či *zachovávání obřadů*, které zahrnuje požadavky na stravování, na respektování náboženských svátků, na oblečení a vnější vystupování⁹⁷ a které bude stěžejní formou projevu náboženské svobody v souvislosti s tématem mé diplomové práce.

Na rozdíl od *fora interna*, které nepodléhá žádným omezením, je *forum externum* omezitelné, a to za předpokladu, že je tak stanoveno zákonem, jedná se o omezení, které je v demokratické společnosti nezbytné v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky či ochrany práv a svobod jiných. ESLP ve své judikatuře vyvinul pětistupňový test, který je aplikován pro zjištění, zdali bylo právo na svobodu projevovat náboženské vyznání či přesvědčení omezeno legitimně.

1.2.3 Subjekty náboženské svobody

Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání, rovněž jako jejich manifestace, byly koncipovány především jako individuální práva, která jsou zaručena každé fyzické osobě podléhající jurisdikci smluvní strany.⁹⁸ Zatímco je tedy každé fyzické osobě zajištěna ochrana jak *fora interna* neboli jejího vnitřního přesvědčení, tak *fora externa*, je ochrana u právnické osoby možná jen v rámci jejich vnějších projevů, neboť u právnických osob nelze koncepčně hovořit o jakémkoli vnitřním přesvědčení.⁹⁹ Projevy náboženského vyznání¹⁰⁰ jsou tedy nejen záležitostí individuální, tedy

⁹⁴ Tyto projevy náboženské svobody představují pouze demonstrativní výčet dle čl. 9 Úmluvy.

⁹⁵ Jako forma obětního obřadu bylo uznáno rituální usmrcení zvířat. Blíže srovnej rozsudek ESLP ve věci *Cha ' are Shalom Ve Tsedek proti Francii* ze dne 27. června 2000, stížnost č. 27417/95.

⁹⁶ SPRATEK, op. cit., s. 82-83.

⁹⁷ KMEC, op.cit., s. 975.

⁹⁸ Srovnej čl. 1 Úmluvy.

⁹⁹ KMEC, op.cit., s. 966.

¹⁰⁰ V rovině kolektivní můžeme hovořit pouze o projevech náboženského vyznání. Evropská komise pro lidská práva judikovala, že právnická osoba nemůže být subjektem svobody svědomí a tudíž nemůže být chráněna „kolektivní svoboda svědomí“. Ochrana projevů právnických osob je tak omezena pouze na

fyzických osob, ale i právnických osob, neboť řada náboženských úkonů či obřadů je ze své podstaty záležitostí skupinovou neboli kolektivní.

Kolektivní dovolávání se ochrany vnějších projevů náboženského vyznání je však možné, jak vyplývá z rozsudků Evropského soudu pro lidská práva¹⁰¹, pouze za předpokladu, že právnická osoba je sama dostatečně reprezentativní, domáhá se ochrany jménem svých členů a její hlavní náplní činnosti je provádění náboženských úkonů či zachovávání náboženských obřadů. Typicky se tak jedná o církve či náboženské společnosti. Náboženská svoboda tak umožňuje věřícím vytvářet trvalé organizační struktury v podobě již zmiňovaných církví či náboženských společností.

1.2.4 Limity náboženské svobody

K zajištění náboženského pluralismu v demokratické společnosti je nezbytné, aby stát jako neutrální arbitr zabezpečoval vzájemné tolerování a respektování různých světonázorů a přesvědčení, a přispíval tak k náboženskému smíru. Nepřísluší mu tak aktivně řešit náboženské spory či vnitřní rozbroje v náboženských společnostech.

Na druhou stranu však může být k zajištění náboženského smíru potřebné omezit náboženskou svobodu, respektive její vnější projev. Omezení *fora externa* se tak stane v demokratických společnostech, ve kterých spolu žije vedle sebe několik náboženství uvnitř jedné a téže populace, nezbytné k tomu, aby byly sjednoceny zájmy různých skupin a aby bylo zabezpečeno respektování víry každého jednotlivce. Ke zjištění legitimacy takového omezení byl judikaturou ESLP vytvořen pětistupňový test¹⁰², který se skládá z následujících částí:

1. Spadá projednávaný případ pod rozsah čl. 9 Úmluvy?
2. Došlo k zásahu do práva zaručeného čl. 9 Úmluvy?

projevy náboženského vyznání. Srovnej rozhodnutí EKLP ve věci *Verein Kontakt-Information-Therapie a Siegfried Hagen proti Rakousku*, ze dne 12. října 1988, stížnost. č. 11921/86.

¹⁰¹ Srovnej například rozsudek ESLP ve věci *Hasan a Chaush proti Bulharsku*, ze dne 26. října 2000, stížnost č. 30985/96, *Metropolitní církev Besarábie a další proti Moldavsku*, ze dne 13. prosince 2001, stížnost č. 45701/99. Dále srovnej SPRATEK, Daniel. Právo církví a náboženských společností na subjektivitu - Na okraj rozsudků Evropského soudu pro lidská práva ve věcech Hasan a Chaush proti Bulharsku a Metropolitní církev Besarábie a další proti Moldávii. *Revue církevního práva*. 2003, roč. 26, č. 3, s. 189-197. ISSN 1211-1635.

¹⁰² KMEC, op. cit. s. 974 an.

První dvě části testu slouží k analýze, zdali existuje zásah, kterým bylo jakýmkoli způsobem omezeno náboženské vyznání či přesvědčení stěžovatele spadající pod ochranu čl. 9 Úmluvy a dále, zdali takový zásah lze označit za jednání, které je přičitatelné státu.

V této fázi leží důkazní břemeno na stěžovateli. Pokud stěžovatel unese své důkazní břemeno, Soud konstatuje zásah do věcného rozsahu čl. 9 Úmluvy, který je přičitatelný státu, a důkazní břemeno se tak přeneso na vládu členského státu, která musí v následujících částech testu prokázat ospravedlnění takového zásahu.¹⁰³

3. Byl zásah stanoven zákonem? (legalita)
4. Sledoval zásah alespoň jeden ze zmíněných cílů taxativně vyčtených v druhém odstavci čl. 9 Úmluvy? (legitimita)
5. Byl zásah v demokratické společnosti nezbytný? (proporcionalita)

První požadavek, který musí být splněn, aby mohlo být omezení projevu náboženského vyznání či přesvědčení označeno za přípustné, je skutečnost, že omezení bylo učiněno v souladu se zákonem, tedy na základě určitého zákonného podkladu. Tento požadavek lze označit za „test legality“, který se skládá ze dvou aspektů.¹⁰⁴ První, formální aspekt vyžaduje, aby byl zásah zákonně zakotven. Pojem „zákon“ je však nutné vykládat v materiálním smyslu, a proto lze pod něj podřadit jak „psané právo“, tedy zákony, právní předpisy nižší právní síly, obecné normativní akty vydané profesními organizacemi, nebo dokonce věstníky vydané rektorem univerzity, ale i ustálenou soudní judikaturu jako „právo nepsané“.¹⁰⁵ Stručně řečeno, je „zákonem“ myšleno platné a účinné ustanovení tak, jak je vykládají příslušné soudy.¹⁰⁶ Druhý, kvalitativní aspekt, požaduje, aby byl předpis formulován s dostatečnou přesností a aby byl zároveň dostupný a předvídatelný.¹⁰⁷

Dalším kritériem nutným k posouzení, je legitimita zásahu do projevu náboženského vyznání či přesvědčení. Omezení tak musí sledovat jeden z legitimních

¹⁰³ KMEC, op. cit. s. 100-101.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 977.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 104 an.

¹⁰⁶ Rozsudek ESLP ve věci *Leyla Sahin proti Turecku* ze dne 10. listopadu 2005, stížnost č. 44774/98, § 84-98.

¹⁰⁷ HARRIS, op. cit. s. 435 an.

cílů, mezi které je dle čl. 9 Úmluvy řazena ochrana veřejné bezpečnosti, ochrana veřejného pořádku, ochrana zdraví, ochrana morálky a ochrana práv a svobod jiných.¹⁰⁸ Stěžejním legitimním cílem pro ospravedlnění zásahu do náboženské svobody bude v souvislosti s tématem mé diplomové práce ochrana veřejného pořádku, které se budu podrobněji věnovat v podkapitole ve spojení s případy *Leyla Sahin proti Turecku*¹⁰⁹ či *Dogru proti Francii*¹¹⁰.

Poslední podmínkou pro stanovení přípustnosti omezení je určení, že učiněný zásah byl zásahem nezbytným v demokratické společnosti. Soud tak především zkoumá, zdali byl pro takový zásah dán naléhavý veřejný zájem a dále zdali byl zásah přiměřený ve vztahu ke sledovanému cíli.¹¹¹ Posouzení nezbytnosti omezení v demokratické společnosti je při analýze porušení čl. 9 Úmluvy nejsložitějším úkolem Soudu, jelikož je nutné, aby byl zohledněn i prostor pro vlastní uvážení členských států, který je jim poskytnut (*margin of appreciation*). Je tedy nezbytné rozlišit, jaké jednání státu lze označit za zásah a jaké bylo učiněno pouze v rámci prostoru jemu poskytnutém. Podstata konceptu poskytnutí prostoru státu pro vlastní uvážení byla vysvětlena v rozsudku ESLP ve věci *Handyside proti Spojenému království*¹¹², ve kterém Soud uvádí, že státy, respektive vnitrostátní orgány, se nacházejí oproti mezinárodním soudcům obecně v lepší pozici pro posouzení nezbytnosti daných opatření, a to z toho důvodu, že jsou v přímém a trvalém kontaktu s určitou problematikou ve své zemi. Poskytnutý prostor pro vlastní uvážení tak slouží vnitrostátním orgánům k tomu, aby učinily prvotní posouzení reálnosti naléhavého veřejného zájmu a vyjádřily se tak k nezbytnosti přijatého omezení. Na druhou stranu však poskytnutý prostor není neomezený a konečné posouzení tak spadá pod dohled ESLP.¹¹³

Je nutné dodat, že míra poskytnutého prostoru pro vlastní uvážení státu se odvíjí mimo jiné dle existence evropského konsenzu. ESLP na základě učiněné rešerše, zjistí,

¹⁰⁸ Pro podrobnější rozbor jednotlivých legitimních cílů společně s vybranou judikaturou ESLP srovnej SPRATEK, op. cit., s. 100-108.

¹⁰⁹ Podkapitola 3.1.1.1

¹¹⁰ Podkapitola 3.1.1.3

¹¹¹ KMEC, op. cit., s. 979.

¹¹² Rozsudek ESLP ve věci *Handyside proti Spojenému království* ze dne 7.prosince 1976, stížnost č.5493/72, § 48.

¹¹³ EVANS, Malcolm D. *Manual on the Wearing of Religious Symbols in Public Areas*. Strasbourg: Council of Europe, 2008, s. 21. [online], [cit. 2013-11-18]. Dostupný z WWW: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Publications/Manuals_religious_symbols_eng.pdf>.

zdali je právní problematika upravena v členských státech vesměs jednotně. Pokud tomu tak je, tak zúží prostor pro uvážení státu, neboť byl na danou problematiku evropský názor sjednocen.¹¹⁴

Vzhledem k tomu, že však v jednotlivých evropských státech často bývá respektován velice odlišný historický a sociální kontext náboženských otázek a těžko by tak bylo dosaženo evropského konsenzu k jejich úpravě, je míra poskytnutého prostoru v otázce omezení projevu náboženského vyznání či přesvědčení širší.¹¹⁵

Pokud se státu podaří unést důkazní břemeno, respektive prokázat, že všechny tři výše zmíněné podmínky, tedy legalita, legitimita a proporcionalita byly kumulativně splněny, uzná ESLP omezení do náboženského vyznání či přesvědčení přijaté státem za ospravedlnitelné. V jiném případě bude ESLP shledáno porušení čl. 9 Úmluvy.

2. Zákaz diskriminace a ochrana náboženských menšin

2.1 Zákaz diskriminace

Svoboda náboženského vyznání jako základní lidské právo je neoddělitelně spjata se zásadou rovnosti a s ní souvisejícím zákazem diskriminace, neboť pouze za předpokladu jejich spojení lze všem lidským bytostem, a ne pouze některým, zaručit práva z ní vyplývající. Diskriminace je jednáním, které je způsobilé snižovat důstojnost jednotlivce, a proto se považuje za základní povinnost každé společnosti, založené na ideálu demokracie a rovnosti, takovému nanejvýš zavrženíhodnému zacházení zabránit.¹¹⁶

V následující kapitole se budu zabývat zásadou rovnosti neboli právem na rovné zacházení a pojmem diskriminace, především jeho rozdělením na diskriminaci přímou a nepřímou, a dále právními instrumenty, které zákaz diskriminace zakotvují.

¹¹⁴ Blíže srovnej KMEC, Jiří., s. 91

¹¹⁵ KMEC, Jiří., op. cit., s. 977.

¹¹⁶ RŮŽIČKA, Miroslav. Zákaz diskriminace podle Evropské úmluvy na ochranu lidských práv a základních svobod. *Právník*. 2007, roč. 146, č. 6., s. 627-662.

2.1.1 Právo na rovné zacházení a pojem diskriminace

Zásada rovnosti, jež je zakotvena v univerzálních, evropských, komunitárních a vnitrostátních právních normách¹¹⁷, je hlavní myšlenkou ideologie liberalismu¹¹⁸, která se rozvinula v druhé polovině 17. století a jež je výstižně zachycena v aforismu anglického filosofa Johna Locka, který uvádí, že „*lidé jsou od přirozenosti všichni svobodni, rovni a nezávislí.*“¹¹⁹

Obsah zásady rovnosti však byl vždy ovlivněn sociálními, politickými, historickými či ekonomickými událostmi dané doby, a proto se ani přes její dlouhodobý vývoj nepodařilo doposud vymezit její přesné znění. Definici zásady rovnosti tak lze alespoň přiblížit jejím rozdělením do čtyř základních koncepcí, a to rovnost ve formálním smyslu¹²⁰, rovnost v materiálním smyslu¹²¹, rovnost příležitostí¹²² a rovnost výsledků¹²³. Jednotlivé koncepce však nejsou od sebe striktně odděleny

¹¹⁷ SCHEU, Harald Christian, Věra HONUSKOVÁ, René PETRÁŠ a Helena PETRŮV. *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, 322 s. ISBN 9788087284070. S. 34.

¹¹⁸ Zásada rovnosti je v období liberalismu spojována pouze s rovností osob, které racionálně uvažují, tzn. se svobodnými muži. I nadále se rovnost nevztahuje na skupiny osob označovány jako iracionální a emotivní. Mezi ně patří např. ženy, otroci, ale i náboženské menšiny. Srov. FREDMAN, Sandra a Zdeněk KÜHN. *Antidiskriminační právo*. 1. vyd. Praha: Multikulturální centrum Praha, 2007, xxvi, 209 s. ISBN 9788025410547. S. 5.

¹¹⁹ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Vyd. 2. Praha: Svoboda, 1992, 184 s. ISBN 802050222x. S. 85.

¹²⁰ Formální rovnost, označovaná také jako rovnost zacházení, je pojetím rovnosti, které implikuje zásadu spravedlnosti spočívající v konzistentnosti. Spravedlivé zacházení pak znamená dle koncepce formální rovnosti takové zacházení, kdy je se stejnými zacházeno stejně. Jedná se o abstraktní kategorii rovnosti, koncepci *de iure*, která zapřičiňuje, že zákonodárci koncipují právní normy neutrálně bez ohledu na to, jaký faktický dopad bude mít jejich následná aplikace na stejné či srovnatelné situace jedinců či jednotlivých skupin. Dále srovnej BOBEK, Michal, Pavla BOUČKOVÁ a Zdeněk KÜHN. *Rovnost a diskriminace*. Vyd. 1. Praha: Beck, 2007, XLVIII, 471 s. ISBN 978807179584. S. 11 an.

¹²¹ Rovnost v materiálním smyslu, na rozdíl od rovnosti formální, usiluje o rovnost nejen z hlediska *de iure*, tedy z pohledu rovného působení právních norem, ale také *de facto*, to znamená, jaký reálný dopad bude mít užití pravidla obsažené v právní normě na jedince či jednotlivé skupiny. Jejím cílem není tedy pouze rovnost zákonná, ale i rovnost faktická. Pokud tedy abstraktní právní norma, formálně rovná a působící neutrálně, ve skutečnosti zakládá faktické nerovnosti, tak právě materiální rovnost zajišťuje odstranění těchto nerovností a to pomocí následné právní korekce. Srovnej BOBEK, op. cit., s. 17 an.

¹²² Rovnost příležitostí umožňuje každému jednotlivci prostřednictvím různých vzdělávacích programů a jiných zvláštních kurzů zajišťovaných vládou dosáhnout stejné výchozí startovní pozice. Zdalí jedinec dosáhne i stejného cíle však už záleží na jeho individuálních zásadách. Srovnej BOBEK, op. cit., s. 19.

¹²³ Rovnost výsledků se zaměřuje na dosažení stejného cíle. Lze o ní hovořit jako o rovnosti „kolektivní“, jelikož se především orientuje na postavení znevýhodněné skupiny ve společnosti, ne pouze na jednotlivce. Zajištění rovného postavení skupiny ve společnosti pak může být uskutečňováno formou pozitivních opatření, přijatých státem, které slouží k redistribuci peněžitých či nepeněžitých statků ve společnosti a na základě kterých má být zvýšeno zastoupení znevýhodněné skupiny ve společnosti. Přijetí pozitivních opatření ze strany státu je však závislé na jeho politické vůli. BOBEK, op. cit., s. 20.

a mnohdy tak dochází k jejich prolínání, vždy je tedy nutné posoudit, k jaké společenské situaci se vztahují.¹²⁴

Zásada rovnosti je pak úzce propojena s pojmem *diskriminace*, respektive s jejím zákazem, který právě principu rovnosti jakožto právně filosofickému postulátu poskytuje garanci v rovině pozitivního práva.¹²⁵

Pojem diskriminace, pocházející z latinského slova *discriminare*, můžeme charakterizovat jako rozlišování neboli hledání relevantních rozdílů.¹²⁶ Tato definice však může být trochu zavádějící, a to z toho důvodu, že nelze vždy označit jakékoli rozlišování za diskriminační.

Diskriminační zacházení je totiž nutné odlišit od zacházení, jež pouze vede k legitimnímu rozlišování skutkově odlišných případů. Touto otázkou se zabýval ESLP a konstatoval, že odlišné zacházení s osobami, jež se nacházejí ve stejných či srovnatelných situacích, je diskriminační tehdy, pokud nemá žádné objektivní a rozumné odůvodnění. Dále uvedl, že k diskriminaci může dojít nejen v případě, pokud je se srovnatelným zacházeno bezdůvodně odlišně, ale také pokud je s objektivně výrazně odlišným zacházeno stejně.¹²⁷ Lze tedy shrnout, že o diskriminaci lze hovořit tehdy, pokud je s různými subjekty, které se nacházejí ve stejné nebo srovnatelné situaci, zacházeno rozdílným způsobem, aniž by pro uplatněný rozdílný přístup existovaly objektivní a rozumné důvody.¹²⁸

Diskriminační rozlišování je tak odlišeno od rozlišování legitimního právě na základě objektivního a rozumného zdůvodnění. Jednotlivé státy si pro odlišení legitimního a diskriminačního rozlišování pomáhají tím, že ve svých právních řádech vymezují zakázané důvody, jež nemají být základem rozlišování.¹²⁹ Vymezení konkrétních diskriminačních důvodů se však může v právních řádech jednotlivých států

¹²⁴ Výčet těchto základních koncepcí rovnosti není výčtem uzavřeným. Pojem rovnost lze dále typizovat na: rovnost k přístupu ke zdrojům, rovnost dopadu, rovnost vlivu etc.. Více v BOBEK, op. cit., s. 10.

¹²⁵ Srov. nález ze dne 21. 1. 2003, sp.zn.Pl.ÚS 15/02 (č.40/2003Sb.)

¹²⁶ Tuto definici uvedl ve své I. části stanoviska k rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ze dne 29. 4. 1999, *Chassagnou a další v. Francie*, CEDH 1999 – III (stížnost č. 25088/94, 28331/95 a 28443/95) soudce Evropského soudu pro lidská práva B. Župančič. [online] [cit. 2013-11-20]. Dostupný také z WWW: <<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58288>>.

¹²⁷ KMEC, op. cit., s. 1211.

¹²⁸ Srov. nález ze dne 21. 1. 2003, sp.zn.Pl.ÚS 42/04 (č. 405/2006 Sb.).

¹²⁹ SCHEU 2011 op. cit., s. 34.

odlišovat,¹³⁰ a proto je tedy při zvážení, zdali bylo odlišné jednání legitimní či diskriminací, nutné zodpovězení otázky, zdali u odlišení určité situace od situace jiné byla zachována proporcionalita a rozumnost takového jednání.¹³¹

2.1.2 Kategorizace diskriminace

2.1.2.1 Přímá diskriminace

O přímé diskriminaci hovoříme jako o jednání či opomenutí, kdy se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci, a to na základě zakázaného diskriminačního důvodu.¹³² Ze samotné definice přímé diskriminace vyplývá, že k možnému stanovení přímé diskriminace je nutné, aby byly kumulativně splněny její jednotlivé znaky.

Prvním znakem nutným pro tvrzení přímé diskriminace je stanovení méně příznivého zacházení. Méně příznivé zacházení však lze zpravidla určit až na základě srovnání diskriminované osoby s vhodným bodem srovnání, tzv. komparátorem. Nalezení vhodného komparátora je složitou disciplínou, která spočívá v hodnotovém soudu, který určuje, jaké charakteristiky jsou mezi dvěma jednotlivci relevantní a jaké ne a jehož výsledek může predestinovat i samotný výsledek vedeného sporu. Při zvažování a hodnocení, které charakteristiky jsou při výběru vhodného bodu srovnání určující, je ale odhlíženo od odlišností, jež právě tvoří identitu jedince, kterému by se společnost měla spíše přizpůsobovat, než se snažit o jejich eliminaci.¹³³

¹³⁰ V právních řádech mohou být konkrétní znaky diskriminace vymezeny taxativně, např. v právu EU, či demonstrativně, tento přístup uplatňuje Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, či může být zákaz diskriminace vymezen pouze v obecné rovině, například Ústava USA.

¹³¹ BOBEK, op. cit., s. 41.

¹³² Dle definice přímé diskriminace ve *Směrnici Rady 2000/78/ES* ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání. Srovnej taktéž *Směrnici Rady 2000/43/ES* ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ. Dle *Směrnice Rady 2000/78/ES* se diskriminací rozumí jednání na základě diskriminačního důvodu a to tedy na základě náboženského vyznání či víry, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace. Diskriminační důvody jsou u *Směrnice Rady 2000/43/ES* zakotveny v samotném názvu, a to tedy rasa a etnický původ.

¹³³ To je patrné například u případu *X. proti Spojenému království (Ahmad v. ILEA)*, který se týkal britského občana muslimského vyznání, jenž odešel z místa učitele poté, co mu nebylo poskytnuto volno na páteční modlitby v blízké mešitě. Stěžovatel tak namítal, že neposkytnutí volna na páteční modlitby v blízké mešitě, porušovalo jeho práva garantovaná Evropskou Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod a to konkrétně především čl. 9 Úmluvy. Evropská komise k rozhodování, zdali je stížnost oprávněna a byla porušena práva garantovaná Úmluvou, zvolila jako vhodný bod srovnání osobu vyznávající náboženství většiny a uvedla: „[...] ve většině zemí se jako státní svátky slaví pouze náboženské svátky většinového obyvatelstva. Dále jako příklad uvedla: „Protestantské svátky tak nejsou

Po nalezení vhodného komparátora lze následně určit, zdali bylo se subjektem zacházeno méně příznivě. Za méně příznivé zacházení označujeme zacházení, kdy se subjektem, který se nacházel ve srovnatelné situaci jako jeho vhodný komparátor, nebylo zacházeno stejně. Základem přímé diskriminace je tak formální pojetí rovnosti¹³⁴, jejíž premisou je právě stejné neboli konzistentní zacházení. Stejně zacházení však může spočívat jak k přidělení výhody znevýhodněnému subjektu, tak k jejímu odebrání u subjektu dříve privilegovaného. V obou případech zůstane koncepce formální rovnosti zachována, neboť ta pouze vyžaduje, aby se dvěma podobně situovanými jedinci bylo nakládáno stejně, ale už neuvádí, zda stejně dobře, či stejně špatně.¹³⁵

Posledním znakem přímé diskriminace je nepřípustné kritérium, na jehož základě spočívá ono „méně příznivé zacházení“. Jsou to lidské vlastnosti, charakteristiky, které se s historickým a především společenským vývojem postupně vtělily do právních úprav jako zakázaná kritéria rozlišování.

Kritérium náboženství patřilo vedle kritéria pohlaví, rasy či etnického původu k prvním kritériím, která byla právně zakotvena. Lze jej řadit také k tzv. kvalifikovaným kritériím neboli kritériím podezřelým, která podléhají přísnějšímu soudnímu přezkumu¹³⁶.

Pro konečné stanovení přímé diskriminace je pak nutné prokázat existenci příčinné souvislosti mezi zjištěným nepřípustným kritériem a méně příznivým zacházením.¹³⁷

Poslední, co je nezbytné zmínit v souvislosti s přímou diskriminací, je možnost jejího ospravedlnění. Pokud je přímá diskriminace posuzována z hlediska Úmluvy, tak může být obecně objektivně odůvodněna jako diskriminace nepřímá. Z hlediska jejího

státními svátky v katolických zemích a naopak.“ Komise tak nezohlednila možnost odlišení a nestanovila tak komparátor, který by byl v dané situaci s ohledem na odlišení relevantní. Menšinové náboženství se tak mělo přizpůsobovat normám většinového náboženství v dané zemi a na základě toho mohlo být a bylo poskytnuto volno pouze v dny určenými většinovým náboženstvím. Komise tedy shledala stížnost za nepřípustnou, jelikož na základě požadovaného přizpůsobení se zvolenému komparátoru nebylo prokázáno stěžovatelem méně příznivé zacházení.

¹³⁴ FREDMAN, op. cit., s. 91

¹³⁵ Tamtéž, s. 8.

¹³⁶ Přísnější soudní přezkum stanoví, že rozlišování na základě podezřelých kritérií lze považovat za ospravedlnitelné pouze tehdy, pokud slouží legitimnímu a mimořádně významnému zájmu státu na dosažení určitého veřejného cíle, který nelze realizovat jiným způsobem.

¹³⁷ BOUČKOVÁ, Pavla. *Antidiskriminační zákon: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2010, xiv, 405 s. ISBN 9788074003158. S. 134.

namítání v rámci předpisů EU je její ospravedlnění především možné s pomocí stanovených výjimek, které mohou být uplatňovány jen v takovém rozsahu, který je přiměřený a nezbytný pro dosažení sledovaného cíle.¹³⁸

2.1.2.2 Nepřímá diskriminace

Stanovit, v jakém případě a vůbec zdali byly naplněny znaky nepřímé diskriminace, je otázkou podstatně složitější než určení, zdali a za jakých předpokladů bylo rozlišné zacházení diskriminací přímou. Nepřímá diskriminace se totiž vyznačuje svoji zdánlivou neutralitou, hovoříme o ní jako o diskriminaci skryté. Tím je myšleno, že obecná právní úprava formálně neobsahuje žádnou zakázanou diskriminační klasifikaci, je tedy zdánlivě neutrální a její diskriminační povaha se projeví až její následnou aplikací. Z hlediska své neutrality tak nevyžaduje nepřímá diskriminace úmysl diskriminovat či jinou formu zavinění, jako je tomu u diskriminace přímé, ale stěžejním se u ní stává diskriminační dopad (*disparate impact*).¹³⁹

Nepřímou diskriminaci můžeme tedy definovat jako navenek neutrální ustanovení, kritérium nebo zvyklost, které znevýhodňuje ze zakázaného důvodu určitou osobu oproti ostatním osobám, ledaže toto ustanovení, kritérium nebo zvyklost je objektivně odůvodněno legitimním cílem a prostředky k jeho dosažení jsou přiměřené a nezbytné.¹⁴⁰

Jeden z předpokladů, který je také určující pro prokázání nepřímé diskriminace, je nalezení vhodného komparátora. Oproti diskriminaci přímé je však nutné najít vhodného komparátora již na úrovni skupiny, ne pouze jednotlivce¹⁴¹, na níž aplikace formálně rovného ustanovení, kritéria či zvyklosti dopadá nerovnoměrně.

Dopad zdánlivě neutrálních zvyklostí a kritérií a nalezení vhodného komparátoru nepřímé diskriminace lze demonstrovat na případě *Mandla v. Lee*.¹⁴²

¹³⁸ BOUČKOVÁ, op. cit., s. 135 an. Ellis, Evelyn. EU anti-discrimination law. 1st ed. Oxford : Oxford University Press, 2005. 401 s. ISBN 0-19-926683-2. S.111 an.

¹³⁹ BOBĚK, op. cit., s. 52.

¹⁴⁰ *Směrnici Rady 2000/78/ES* ze dne 27. listopadu 2000. Srovnej taktéž *Směrnici Rady 2000/43/ES* ze dne 29. června 2000.

¹⁴¹ FREDMAN, op.cit., s. 106.

¹⁴² Rozhodnutí House of Lords (Sněmovna Lordů) ve věci *Mandla and another v Dowell Lee and another* ze dne 24. března 1983, 2 AC 548.

Případ *Mandla v. Lee* se týkal chlapce, ortodoxního Sikha, který byl vyloučen za to, že si odmítl oholit hlavu a odložit turban, který je signifikantním symbolem pro sikhské náboženství a je součástí identity jedince¹⁴³, a podrobit se tak školnímu pravidlu, které ukládalo všem chlapcům chodit do školy s holou hlavou a bez jakékoli její pokrývky. Zdánlivě neutrální pravidlo tak dopadalo nerovnoměrně a nepříznivě na ty, u nichž je náboženství spojené s přísným modelem oblékání oproti těm, u nichž se přísný způsob odívání nevyžaduje. Vhodným komparátorem byla zvolena skupina osob křesťanského vyznání a na základě toho bylo uznáno, že zdánlivě neutrální pravidlo, platící pro všechny žáky, je zvyklostí, které nedopadá na všechny žáky rovnoměrně a to tedy proto, že vyžaduje od těch, kteří přísluší k náboženským a etnickým minoritám, aby se přizpůsobovaly křesťanskému způsobu odívání, a vytváří tak pro ně nepřijatelnou překážku. Jak jsem již uvedla, nepřímou diskriminaci lze ospravedlnit v případě, že bude odůvodněna objektivním a legitimním cílem, který je dosažen přiměřenými a nezbytnými prostředky.¹⁴⁴

2.1.3 Právní úprava zákazu diskriminace

2.1.3.1 Rada Evropy a Evropská úmluva o lidských právech

Zákaz diskriminace je v Úmluvě stanoven v čl. 14 a zní takto:

„Užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakékoli příčině, jako je pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšině, rod nebo jiné postavení.“

Ze znění citovaného obratu „užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou“ užitím v čl. 14 Úmluvy vyplývá, že se zákaz diskriminace dle čl. 14 vztahuje pouze na práva a svobody, které jsou upraveny v ostatních člancích Úmluvy či v ustanoveních

¹⁴³ *Guidance on the Wearing of Sikh Articles of Faith in the Workplace and Public Space. Equality and Human Rights Commission*, December 2010, [online], [cit. 2013-11-02]. Dostupný z WWW: <http://www.equalityhumanrights.com/uploaded_files/publications/sikh_articles_of_faith_guidance_final.pdf>.

¹⁴⁴ *Belgický jazykový případ*, (Case „relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium“ vs Belgium) ze dne 23. července 1968. Series A no. 6, stížnost č. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64.

jejích dodatkových protokolů. Z výše zmíněného věcného omezení aplikovatelnosti zákazu diskriminace pouze na užívání jiných práv a svobod přiznaných Úmluvou je pak dovozována *akcesorická povaha* čl. 14 Úmluvy, což znamená, že jej nelze užit samostatně, na rozdíl například od ustanovení čl. 26 Paktu, o němž se budu zmiňovat dále, ale vždy jen s jiným článkem Úmluvy, který se na konkrétní případ vztahuje. Článek 14 tedy nelze namítat, pokud zároveň není ve stížnosti označeno alespoň jedno další ustanovení Úmluvy ve vztahu, k němuž k tvrzené diskriminaci mělo dojít. Z vázanosti článku 14 na jiná ustanovení Úmluvy pak vyplývá jeho subsidiární povaha, kdy je možné shledat porušení dalšího ustanovení Úmluvy, jehož se stěžovatel dovolává v souvislosti se zákazem diskriminace dle čl. 14 bez toho, aby bylo dále nutné zkoumat, zda zároveň byl porušen čl. 14. Bude se tedy jevit jako postačující pouze prokázání porušení namítaného ustanovení, např. svobody náboženství dle čl. 9 Úmluvy a nebude potřebné dále prokazovat porušení čl. 14.

S ohledem na novější judikaturu ESLP je ovšem *akcesorická povaha* čl. 14 Úmluvy značně relativizována. Článek 14 tak získává autonomní povahu, která mu umožňuje, aby k aktivaci diskriminace v něm zakázané stačilo pouze, aby namítaná diskriminace spadala do věcného rámce či sféry jiného ustanovení Úmluvy. Pokud by tedy bylo namítáno porušení čl. 9 ve spojení čl. 14 Úmluvy, Soud může dojít k závěru, že v konkrétním případě došlo pouze k porušení čl. 14 Úmluvy, nikoli však k porušení čl. 9.

K prokázání porušení zákazu diskriminace dle čl. 14 Úmluvy a tedy ke konstatování neopodstatněnosti rozdílného zacházení je nezbytné, aby Soud zkoumal stížnost týkající se čl. 14 postupně hned z několika hledisek:

1. Je možné aplikovat příslušná ustanovení Úmluvy? Došlo k porušení čl. 14 Úmluvy ve spojení s některým z dalších ustanovení Úmluvy či lze skutkový stav případu podřadit do rámce některého z dalších práv zaručených Úmluvou? (*ambit test*)
2. Došlo ke znevýhodňujícímu rozdílnému zacházení na základě některého ze stanovených zakázaných důvodů Úmluvou? (*difference in treatment*)
3. Byl stěžovatel ve srovnatelném postavení? (*comparability test*)

Pokud Soud shledá, že bylo se stěžovatelem zacházeno rozdílně oproti jednotlivci či skupině jednotlivců nacházející se v obdobné situaci, je nutné dále posoudit, zdali lze rozdílné zacházení objektivně a rozumně zdůvodnit:

4. a) Sledovalo rozdílné zacházení legitimní cíl?
- b) Byla přijatá opatření ve vztahu k danému cíli přiměřená?

Nejvíce diskutovaným hlediskem se stává otázka proporcionality neboli přiměřenost užitých opatření ve vztahu k legitimnímu cíli. Vzhledem k různorodosti závěrů při hodnocení přiměřenosti určitého jednání či opatření v judikatuře ESLP, nelze na rozdíl od ESD, který ve svém soudním rozhodování systematicky zformuloval předpokládaná kritéria naplňující obsah pojmu proporcionality, stanovit, dle jakých kritérií ESLP při posuzování přiměřenosti postupuje. Hledisko přiměřenosti se tak bude posuzovat vždy individuálně dle konkrétního případu,¹⁴⁵ s ohledem na zachování rovnováhy mezi veřejným zájmem a ochranou lidských práv.

Poslední otázkou, kterou je nutné zodpovědět před možným konstatováním porušení čl. 14 Úmluvy je, zdali členský stát nepřekročil meze svého volného uvážení již zmiňované jako *margin of appreciation*, kterým se rozumí určitá míra diskrece, kterou státy jako smluvní strany Úmluvy požívají při omezování práv tímto instrumentem zaručených. Toto omezování je promítnuto do jimi přijatých vnitrostátních opatření, jež jsou ESLP přezkoumávána a v případě jejich souladu s příslušnými ustanoveními Úmluvy i respektována. Rozsah této meze uvážení je pak určen v závislosti na okolnostech předmětu či pozadí.¹⁴⁶ Skutečnosti ospravedlňující dané omezení pak prokazuje vláda členského státu v rámci svého břemena tvrzení a břemena důkazů.

Evropská úmluva o lidských právech je pozměňována a rozšiřována mnoha protokoly. Významným protokolem v oblasti zákazu diskriminace se stal Protokol č. 12¹⁴⁷, který byl přijat Výborem ministrů v červnu 2000 v důsledku absence nezávislého zákazu diskriminace. Přijetím Protokolu č. 12 byla rozšířena oblast

¹⁴⁵ BOBEK, op. cit., s. 167.

¹⁴⁶ BARINKA, Roman. Evropská úmluva o lidských právech a doktrína *margin of appreciation*: svoboda projevu. *Právník*. 2007, roč. 146, č. 3, s. 241-273. ISSN 0231-6625.

¹⁴⁷

působnosti zákazu diskriminace. Protokol č. 12 tak zaručuje rovné zacházení při užívání jakéhokoli práva, nikoli jen těch v Úmluvě stanovených, ale i práv zakotvených ve vnitrostátních právních předpisech členských zemí Rady Evropy, jakož i práv mezinárodních, jež jsou součástí domácích předpisů. V čl. 1¹⁴⁸ stanovil všeobecný zákaz diskriminace a rozšířil ochranu proti diskriminaci v následujících případech:

1. při výkonu jakéhokoliv subjektivního práva upraveného ve vnitrostátním právu (*any right set forth by law*)
2. při výkonu práva, které vyplývá z povinnosti státních orgánů jednat dle vnitrostátního práva
3. při výkonu diskreční pravomoci státního orgánu (např. při udílení subvencí)
4. jakékoli jiné jednání či opomenutí státního orgánu

Protokol č.12 se tak zbavuje limitace zákazu diskriminace pouze na práva stanovená v Úmluvě a zaručuje univerzální zákaz diskriminace, kdy stanoví, že nikdo nesmí být diskriminován na základě jakéhokoli důvodu a jakoukoli veřejnou mocí. Protokol č. 12 sice vstoupil v platnost už 1. dubna 2005, ale doposud byl ratifikován pouze 18 státy Rady Evropy.¹⁴⁹ Lze tedy shrnout, že i přes snahu zakotvit všeobecný zákaz diskriminace v Protokolu zůstává stěžejním ustanovením v oblasti ochrany proti diskriminaci čl. 14 Úmluvy.

2.1.3.2 Zákaz diskriminace v právu EU

Zákaz diskriminace v právu EU je upraven jak v primárním právu, které je tvořeno především tzv. zakládajícími smlouvami a jejich následnými novelizacemi, tak v sekundárním právu EU.

¹⁴⁸ Ten zní takto: (1) *Užívání každého práva přiznaného zákonem musí být zajištěno bez jakékoli diskriminace z důvodu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka a náboženství, politického či jiného smýšlení, národnostního či sociálního původu, příslušnosti k národnostní menšině, majetku, rodu či jiného postavení.* (2) *Nikdo nesmí být diskriminován žádným orgánem veřejné moci z jakéhokoliv důvodu, zejména z důvodu uvedených v odstavci 1.*

¹⁴⁹ Česká republika doposud Protokol č. 12 neratifikovala. *Council of Europe*. [online], [cit. 2013-09-15]. Dostupný z WWW: <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=177&CM=&DF=&CL=ENG>>.

Jedinou ze zakládajících smluv, která se však blíže zabývá principem rovnosti, je Smlouva o Evropském společenství¹⁵⁰ (dále také jen jako „SES“). Ta obsahuje jak hmotněprávní ustanovení v oblasti rovnosti, tak i ustanovení, které umožňují orgánům EU v této oblasti přijímat sekundární akty. V následující podkapitole se proto zaměřím na obecný zákaz diskriminace ve Smlouvě o Evropském společenství a dále na sekundární právo EU, a to na Směrnici Rady 2000/43/ES, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ (dále jen jako „rasová směrnice“) a Směrnice Rady 2000/78/ES, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání (dále jen jako „rámcová směrnice“), které byly na základě čl. 13 této smlouvy přijaty.

Na základě Amsterodamské smlouvy, která vstoupila v platnost 1. května 1999, byl do Smlouvy o Evropském společenství začleněn čl. 13 (současný článek 19 SFEU), který ve svém prvním odstavci zakotvuje obecný zákaz diskriminace.¹⁵¹ Článek 13 SES umožňuje Radě zvláštním legislativním postupem a po obdržení souhlasu Evropského parlamentu jednomyslně přijmout vhodná opatření k boji proti diskriminaci na základě taxativně stanovených důvodů.¹⁵² Nejedná se tedy o ustanovení, které by disponovalo přímým účinek¹⁵³, a vyplývala by tak z něj přímo subjektivní práva jednotlivců, tedy občanů EU, popř. občanů třetích zemí či občanů bez občanství¹⁵⁴, na které je čl. 13 SES aplikován, ale pouze o zmocňující normu, která stanoví rámec pro další legislativní činnost v oblasti „boje proti diskriminaci“.

Začlenění čl. 13 do SES jako obecné antidiskriminační normy bylo jistě velmi významným posunem v boji proti diskriminaci na komunitární úrovni, avšak jeho nejednoznačnost, která vyplývala ze složitých diskusí ohledně jeho vzniku, způsobovala nejasnosti v jeho interpretaci.¹⁵⁵ K objasnění výkladu normy a stanovení současného významu čl. 13 SES sloužily směrnice jako sekundární právo EU, které byly na jeho základě přijaty a kterým se dále budu podrobněji věnovat.

¹⁵⁰ Současná Smlouva o fungování Evropské Unie

¹⁵¹ „Aniž jsou dotčena ostatní ustanovení Smluv a v rámci pravomocí svěřených Unii Smlouvami, může Rada zvláštním legislativním postupem a po obdržení souhlasu Evropského parlamentu jednomyslně přijmout vhodná opatření k boji proti diskriminaci na základě pohlaví, rasy nebo etnického původu, náboženského vyznání nebo přesvědčení, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace.“

¹⁵² BOBEK, op. cit., s. 128.

¹⁵³ BELL, Mark. The New Article 13 EC Treaty. A Sound Basis for European Anti-Discrimination Law? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 1999, roč. 6, č. 1, s. 5-24.

¹⁵⁴ PETRÁŠ, René, PETRŮV, Helena a SCHEU, Harald Christian. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009. 507 s. ISBN 978-80-87284-00-1. S. 342.

¹⁵⁵ Blíže srovnej BELL, op. cit., s. 8-23.

První ze směrnic přijatá na základě čl. 13 SES, byla směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. 6. 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ.

V článku 2 rasové směrnice je vedle definice zásady rovného zacházení, přímé a nepřímé diskriminace zaveden i pojem obtěžování, kterým je označováno nežádoucí chování související s rasou nebo etnickým původem, jež má za účel nebo za následek narušení důstojnosti osoby a vytvoření zastrašující, nepřátelské, zahanbující, ponižující nebo urážející atmosféry. V neposlední řadě je dle čl. 2 rasové směrnice za diskriminaci považováno také i jakékoli chování směřující k navádění k diskriminaci osob na základě rasy či etnického původu.

Do oblasti věcné působnosti rasové směrnice dle čl. 3 spadají nejrůznější oblasti úpravy právních vztahů, např. sociální ochrana včetně sociálního zabezpečení a zdravotní péče, zaměstnání, vzdělání či přístup ke službám (např. ubytování). Z vymezení tak široké oblasti působnosti pak vyplývá, že směrnice proti rasismu zakazuje diskriminaci jak ve vztahu mezi státem a jednotlivcem (tzv. *vertikální diskriminace*), tak ve vztahu mezi dvěma soukromými subjekty (tzv. *horizontální diskriminace*).

Dalšími důležitými ustanoveními rasové směrnice jsou čl. 4 a čl. 5. Čl. 4 upravuje přípustné výjimky ze zásady rovného zacházení, kdy se o diskriminaci na základě rasy nebo etnického původu nebude jednat v případě, pokud z povahy profesní činnosti nebo z podmínek jejího výkonu vyplývá, že charakteristiky související s rasou či etnickým původem představují podstatný a určující profesní požadavek, který je přiměřený a sleduje legitimní cíl. Čl. 5 rasové směrnice dále umožňuje členským státům zachovávat nebo přijímat zvláštní opatření pro předcházení nevýhodám souvisejícím s rasou nebo etnickým původem a pro jejich vyrovnání, tzv. *pozitivní diskriminace*. Tyto dva články pak společně představují jedinou možnost, na základě které může být ospravedlněna přímá diskriminace dle rasové směrnice oproti nepřímé diskriminaci, která může být ospravedlněna i v případě, pokud bude objektivně odůvodněna legitimním cílem a zároveň prostředky k dosažení tohoto cíle budou přiměřené a nezbytné.¹⁵⁶

¹⁵⁶ CRAIG, Paul P a G DE BÚRCA. *EU law: text, cases, and materials*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, c2011, clvii, 1155 s. ISBN 9780199576999. S. 869.

Čl. 8 stanoví klasickou konstrukci obráceného důkazního břemene.¹⁵⁷ Přenesení důkazního břemene je zvláštním opatřením sloužící potencionální oběti rasové diskriminace. Jakmile se ta bude cítit poškozena nedodržením zásady rovného zacházení a předloží soudu nebo jinému příslušnému orgánu skutečnosti nasvědčující tomu, že došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci, přísluší nikoli jí, ale odpůrci prokázat, že k porušení zásady rovného zacházení nedošlo.¹⁵⁸

Důležitým článkem rasové směrnice je také čl. 13, na základě kterého má být členským státem určen konkrétní státní orgán, který bude pověřen podporou rovného zacházení se všemi osobami na základě rasy nebo etnického původu.¹⁵⁹

Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání, byla další směrnicí, která byla na základě čl. 13 SES přijata. Zakotvuje ostatní diskriminační důvody ustanovené v čl. 13 SES, tzn. diskriminaci z důvodu náboženského vyznání či víry, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace. Prakticky analogicky jsou v rámcové směrnici upraveny instituty jako pojem diskriminace, pozitivní diskriminace či přenesení důkazního břemena.¹⁶⁰ Rámcová směrnice taktéž zakazuje jak diskriminaci horizontální, tak vertikální.

Odlišně je v rámcové směrnici upravena věcná působnost. Ta je oproti rasové směrnici omezena pouze na oblast zaměstnání a povolání.¹⁶¹ Další odlišení od rasové směrnice je ve stanovení odchylek, které rámcová směrnice umožňuje členskému státu v případě některých diskriminačních důvodů přijmout.¹⁶² Přípustnost odchylné úpravy na základě náboženského vyznání či víry je stanovena v druhém odstavci čl. 4 rámcové směrnice. Ten umožňuje, aby církve a jiné veřejné či soukromé organizace, jejichž etika

¹⁵⁷ BOBEK, op. cit., s. 136.

¹⁵⁸ Tato zvláštní úprava důkazního břemene se nevztahuje na trestní řízení, jelikož se v něm uplatňuje zásada presumpce nevin. PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV, Harald Christian SCHEU, Mahulena HOFMANNOVÁ a Jan KUKLÍK. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009. Regionální ochrana národnostních menšin, s.285-355. ISBN9788087284001. Dále srovnej SCHEU, Harald Christian. Problematika důkazního břemene v evropském antidiskriminačním právu. *Jurisprudence*. 2013, roč. 22, č. 4, s. 18-23.

¹⁵⁹ Tamtéž

¹⁶⁰ Blíže srovnej FOSTER, Nigel G. *EU law directions*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, c2010, lxii, 390 s. ISBN 9780199581597. S. 375.

¹⁶¹ V roce 2008 byl Komisí podán návrh směrnice, jehož cílem bylo rozšířit věcný rozsah rámcové směrnice a zakázat tak diskriminaci z důvodu náboženského vyznání či víry, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace mimo jiné v oblasti sociální ochrany, včetně sociálního zabezpečení a zdravotní péče či vzdělání. Blíže srovnej CRAIG, op. cit., s. 873.

¹⁶² BOBEK, op. cit., s. 137.

je založená na náboženském vyznání nebo víře, vyžadovaly u pracovních činností v nich vykonávaných, aby určité osoby z důvodu povahy těchto činností nebo z důvodu souvislostí, které se těchto činností týkají, byly určitého náboženského vyznání nebo víry. Vždy se však při uplatňování rozdílnosti v zacházení musí přihlídnout k ústavním ustanovením a zásadám členských států, jakož i k obecným zásadám právních předpisů Společenství. Rozdílnost v zacházení dle tohoto článku neospravedlňuje diskriminaci na jiném základě. Rámcová směrnice dále oproti rasové směrnici nepožaduje zřízení konkrétního státního orgánu, který by byl pověřen podporou rovného zacházení se všemi osobami bez diskriminace na základě diskriminačních důvodů v rámcové směrnici stanovených.¹⁶³

V souvislosti s úpravou zákazu diskriminace v právu EU je nutné ještě zmínit ustanovení zakazující diskriminaci obsažená dnes v již závazné Listině EU. Listina EU upravuje zákaz diskriminace ve svém čl. 20, který stanovuje obecný zákaz diskriminace, podle kterého jsou si všechny osoby před zákonem rovny a dále v čl. 21, na základě kterého je mimo jiné z demonstrativně uvedených diskriminačních důvodů¹⁶⁴ zakázána diskriminace založená na náboženském vyznání nebo přesvědčení. Článek 21 Listiny EU není na rozdíl od čl. 13 SES zmocňujícím ustanovením, ale přímým zákazem diskriminace, který zakládá subjektivní práva jednotlivců.¹⁶⁵ Zavazuje instituce a orgány EU při výkonu svých svěřených pravomocí a taktéž členské státy, pokud provádějí právo EU.¹⁶⁶ Zákaz diskriminace je pak dále podpořen ustanovením čl. 22 Listiny EU, ve kterém je uvedeno, že EU respektuje kulturní, náboženskou a jazykovou rozmanitost.

2.1.3.3 Úmluvy OSN

Ochrana lidských práv a s ní související zásada nediskriminace je zakotvena nejen na evropské úrovni, tedy v evropských právních předpisech, ale i na úrovni mezinárodní, kdy jsou lidská práva chráněna před diskriminací nástroji mezinárodními.

¹⁶³ CRAIG, op. cit., s. 872.

¹⁶⁴ Čl. 21 odst. 1 zní: „Zakazuje se jakákoli diskriminace založená zejména na pohlaví, rase, barvě pleti, etnickém nebo sociálním původu, genetických rysech, jazyku, náboženském vyznání nebo přesvědčení, politických názorech, příslušnosti k národnostní menšině, majetku, narození, zdravotním postižení, věku nebo sexuální orientaci.“

¹⁶⁵ PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV, Harald Christian SCHEU, Mahulena HOFMANNOVÁ a Jan KUKLÍK. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009. Regionální ochrana národnostních menšin, a.285-355. ISBN9788087284001.

¹⁶⁶ STRÁŽNICKÁ, op. cit., s. 213.

Již Charta OSN¹⁶⁷ obsahovala ustanovení týkající se práva na rovné zacházení resp. zákazu diskriminace, kdy v čl. 1 odst. 3 uvedla jako jeden z cílů OSN uskutečňovat mezinárodní součinnost podporováním a posilováním úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství a dále v čl. 55 písm. c) stanovila, že OSN bude podporovat obecnou úctu k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství.¹⁶⁸ Později přijatá Všeobecná deklarace lidských práv dále deklarovala princip rovnosti ve svém čl. 1, dle kterého se všichni lidé rodí svobodní a sobě rovní v důstojnosti i právech a v čl. 2 odst. 1, ve kterém uvedla, že každý má všechna práva a všechny svobody touto deklarací stanovené bez jakéhokoli rozdílu rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení a v čl. 7, kterým doplňuje záruku rovnosti před zákonem.¹⁶⁹ V souvislosti s tématem mé diplomové práce, se však budu podrobněji zabývat dvěma později přijatými mezinárodní právní předpisy OSN.

První mezinárodní úmluvou, na kterou se zaměřím v této podkapitole, bude již zmiňovaný Pakt, jemuž byla věnována i podkapitola týkající náboženské svobody. Inspirací pro jeho přijetí se stala jak již zmiňovaná Všeobecná deklarace lidských práv, jež je pouze určitou promulgací základních lidských práv a svobod, tak Evropská úmluva lidských práv jako mezinárodní lidskoprávní úmluva regionálního charakteru.

V druhé části této podkapitoly se budu věnovat jedné ze specifických úmluv OSN, jejíž specifčnost spočívá v její orientaci na konkrétní sociální skupinu.¹⁷⁰ Jedná se o Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace¹⁷¹. Za základní

¹⁶⁷ Charta Organizace Spojených národů ze dne 26. 6. 1945, vyhlášená vyhláškou ministra zahraničních věcí pod č. 30/1947 Sb., o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Franciscu. In: *ASPI* [právní informační systém]. WoltersKluwer ČR [cit. 16. 3. 2014].

¹⁶⁸ Blíže srovnej EVANS, op.cit., s. 620. Dále také CLARK, Roger, op. cit., s. 198-199.

¹⁶⁹ SCHEU, Harald Christian, Věra HONUSKOVÁ, René PETRÁŠ a Helena PETRŮV. *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011. Kategorie kulturního konfliktu ISBN 9788087284070. Dále srovnej BOUČKOVÁ, op. cit., s. 20.

¹⁷⁰ SCHEU, Harald Christian, Věra HONUSKOVÁ, René PETRÁŠ a Helena PETRŮV. *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011. Kategorie kulturního konfliktu, s.30-73. ISBN 9788087284070.

¹⁷¹ Mezinárodní úmluva OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace ze dne 21. 11. 1965, vyhlášena sdělením ministra zahraničních věcí pod č. 95/1974 Sb., o Mezinárodní úmluvě o odstranění všech forem rasové diskriminace. In: *ASPI* [právní informační systém]. WoltersKluwer ČR [cit. 16. 3. 2013].

elementy rasové diskriminace lze označit nejen rasu, ale i barvu pleti, národnostní či etnický původ.¹⁷² Právě etnický původ je tím kritériem diskriminace, které určuje zařazení následující z úmluv do mé diplomové práce, neboť je s náboženstvím nejen úzce spojen, ale předpoklad společného náboženství lišící se od okolních skupin či komunity, může být i jedním z relevantních rysů tvořících definici etnické skupiny.

Pakt se zabývá zákazem diskriminace především ve svém čl. 2 a čl. 26. Zatímco odst. 1 čl. 2 je ustanovením *akcesorické povahy*¹⁷³ a stanoví tak závazek každého státu respektovat a zajistit všem jednotlivcům práva uznaná pouze v samotném Paktu bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, barvy, pohlaví, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení, je čl. 26 Paktu ustanovením *neakcesorickým*, dle kterého jsou si všichni před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakékoli diskriminace a dle kterého je rovněž zákonem zakázána jakákoli diskriminace z jakýchkoli důvodů, např. podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného přesvědčení, národnostního nebo sociálního původu, majetku a rodu.¹⁷⁴

To znamená, že aplikace zákazu diskriminace stanovená v čl. 26 Paktu není omezena pouze na práva a svobody v Paktu obsažená¹⁷⁵, ale čl. 26 Paktu může být použit i v tom případě, kdy je diskriminace zakázána na základě zákona či fakticky v jakékoli oblasti, která je předmětem úpravy nebo ochrany ze strany vnitrostátních veřejných orgánů. Jedná se tedy o závazek smluvních států ve vztahu k vnitrostátnímu zákonodárství a jeho aplikaci.¹⁷⁶

V neposlední řadě je také nezbytné uvést, že nelze každé rozdílné zacházení dle čl. 26 Paktu označit za diskriminační, jelikož ten připouští možnost objektivního

¹⁷²SCHILLING, Theodor. *Internationaler Menschenrechtsschutz: universelles und europäisches Recht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004. xiii, 302 s. Mohr Lehrbuch. ISBN 3-16-148212-3. S. 149.

¹⁷³Podrobněji srovnej NOWAK, Manfred. *U.N. covenant on civil and political rights: CCPR commentary*. 2nd, revised ed. Kehl: Engel, 2005, XXXIX, 1277 s.. ISBN 3883571342. S. 34-37.

¹⁷⁴SCHEU 2011 op. cit., s. 38.

¹⁷⁵Průlomem pro tvrzení neakcesority článku 26 MPOPP se staly případy *Broeks proti Nizozemí, Communication No. 172/1984*, a *F. H. Zwaan-de Vries proti Nizozemí, Communication No. 182/1984*, obě ze dne 9. dubna 1987. V těchto případech týkající se diskriminací žen byl poprvé článek 26 aplikován Výborem pro lidská práva jako článek nevázaný na jiná práva či svobody stanovené v Paktu a byla tak potvrzena jeho samostatnost.

¹⁷⁶BOUČKOVÁ, op. cit., s. 23.

a přiměřeného odůvodnění takového zacházení.¹⁷⁷ Objektivní a přiměřené zdůvodnění je pak pro členské státy náročnější u těch důvodů, které jsou již v článku demonstrativně uvedené na rozdíl od těch, které mohou být doplňovány praxí Výboru pro lidská práva.¹⁷⁸

Další Úmluvou OSN upravující zákaz diskriminace je Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (dále jen jako „ÚRD“), která byla přijata Valným shromážděním OSN dne 21. prosince 1965 a poměrně záhy, tedy 7. března 1966, otevřena k podpisu. V současné době je jejími členy 176 států.¹⁷⁹

Zákaz rasové diskriminace je stanoven v čl. 1 odst. 1 ÚRD, kdy lze za „rasovou diskriminaci“ označit jakékoli rozlišování, vylučování, omezování nebo zvýhodňování založené na rase, barvě pleti, rodovém nebo národnostním nebo etnickém původu, jehož cílem nebo následkem je znemožnění nebo omezení uznání, užívání nebo uskutečňování lidských práv a základních svobod na základě rovnosti v politické, hospodářské, sociální, kulturní nebo v kterékoli jiné oblasti veřejného života.¹⁸⁰ Naproti tomu se za rasovou diskriminaci nebudou považovat zvláštní opatření, učiněná výhradně pro zajištění přiměřeného rozvoje některých rasových nebo etnických skupin nebo jednotlivců, kteří potřebují takovou ochranu, jež může být nezbytnou k tomu, aby jim zabezpečila rovné užívání nebo výkon lidských práv a základních svobod. Tato zvláštní opatření však mohou být pouze dočasná, to znamená, že musí být platná pouze po takovou dobu, která je nutná k dosažení stanoveného cíle, a také dále nesmějí vést k zachovávání rozdílných práv pro různé rasové skupiny.

Taková opatření státu, nazývána jako pozitivní opatření, upravuje čl. 1 odst. 4 ÚRD, který dále souvisí s čl. 2 odst. 2 ÚRD, dle kterého jsou tyto opatření provedena smluvními státy v sociální, hospodářské, kulturní oblasti a v jiných oblastech, pokud to okolnosti vyžadují.¹⁸¹ Čl. 2 ÚRD obsahuje i další závazky státu v boji proti „rasové diskriminaci“. Na něj navazuje čl. 5 ÚRD, v němž je stanoveno, že se smluvní státy

¹⁷⁷ DUPUY, Pierre-Marie. Equality under the 1966 Covenants and in the 1948 Declaration. In: WOLFRUM, Rüdiger. *Gleichheit und Nichtdiskriminierung im nationalen und internationalen Menschenrechtsschutz*. Berlin: Springer, 2003, VIII, s. 149-160. ISBN 3-540-40659-x.

¹⁷⁸ SCHEU, op. cit., s. 39.

¹⁷⁹ *United Nations - Treaty Collection* [online], [cit. 2014-01-19]. Dostupný z WWW: <http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-2&chapter=4&lang=en>.

¹⁸⁰ Odst. 2 čl. 1 obsahuje však výjimku z principu nediskriminace, kdy stanoví, že ÚRD se netýká rozlišování, vylučování, omezování nebo zvýhodňování prováděného státem, který je stranou této úmluvy, mezi vlastními a cizími občany.

¹⁸¹ Srovnej SCHEU, op.cit., s. 40.

zavazují, že zakáží a odstraní rasovou diskriminaci ve všech jejích formách a že zaručí právo každého na rovnost před zákonem bez rozlišování podle rasy, barvy pleti, národnostního nebo etnického původu, při užívání práv v článku demonstrativně stanovených, jako je například právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství.

Posledním článkem, o kterém se zmíním, je čl. 8 ÚRD, který ustanovuje Výbor pro odstranění rasové diskriminace, jemuž jako orgánu složeného z 18 nezávislých expertů, předkládají smluvní státy ve stanoveném časovém horizontu zprávu o zákonodárných, soudních, správních nebo jiných opatřeních, která učinily k provedení ustanovení ÚRD.¹⁸²

2.1.3.4 Česká republika

Právo na rovné zacházení, resp. zákaz diskriminace, je v právním řádu České republiky zakotven na ústavní úrovni v čl. 1 Listiny¹⁸³, který stanoví, že lidé jsou si rovní v důstojnosti i v právech, dále v odst. 1 čl. 3 Listiny, který uvádí nepřipustnost diskriminace společně s demonstrativně uvedenými zakázanými diskriminačními důvody¹⁸⁴ a v čl. 4 odst. 3 Listiny, podle něhož zákonná omezení základních práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené podmínky.¹⁸⁵

Na zákonné úrovni je zákaz diskriminace upraven především¹⁸⁶ v zákoně č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů¹⁸⁷ (dále také jako „antidiskriminační zákon“

¹⁸² *Poradna – pro občanství, občanská a lidská práva* [online], [cit. 2014-01-19]. Dostupný z WWW: <<http://lidskaprava.poradna-prava.cz/meznarodne-pravni-standardy-332/rasova-diskriminace-339.html>>.

¹⁸³ Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ustavního pořadku České republiky, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. WoltersKluwer ČR. [cit. 2014-01-19].

¹⁸⁴ Čl. 3 odst. 1 Listiny zní: „Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“

¹⁸⁵ BOUČKOVÁ, op. cit., s.30. Pro bližší rozbor jednotlivých ustanovení srovnej WAGNEROVÁ, Eliška. Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK, Ivo Pospíšil a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, xxv, 906 s. ISBN 9788073577506. S. 931.

¹⁸⁶ Zakotvení povinnosti rovného zacházení a zákazu diskriminace je jen obecně stanoveno pro oblast pracovněprávních vztahů v § 16 a § 17 zákona č.262/2006 Sb., zákoník práce, pro oblast uplatňování práva na zaměstnání v § 4 zákona č.435/2004 Sb., o zaměstnanosti, dále v oblasti ochrany spotřebitele v § 6 zákona č.634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, či např. v § 2 odst. 1 písm. a) zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

¹⁸⁷ Zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. WoltersKluwer ČR. [cit. 2014-01-18].

či „AntiDZ“) schváleným dne 17. června 2009.¹⁸⁸ Antidiskriminační zákon zapracovává směrnice Evropských společenství¹⁸⁹ a v souladu s mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána, a Listinou, vymezuje právo každé fyzické osoby na rovné zacházení a zákaz diskriminace z důvodu rasy, etnického původu, národnosti, pohlaví, sexuální orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry či světového názoru a to mj. v oblasti práva na zaměstnání a přístupu k zaměstnání, přístupu ke vzdělání, zdravotní péči či ve věcech sociálního zabezpečení. Dále upravuje pojmy přímé a nepřímé diskriminace, obtěžování, vč. sexuálního obtěžování, přípustné formy rozdílného zacházení či například zakotvuje právní prostředky ochrany před diskriminací.¹⁹⁰

Hlavním přínosem přijetí antidiskriminačního zákona bylo zajištění přímé aplikace zákazu diskriminace i v horizontální rovině, tedy ve vzájemném vztahu soukromých subjektů. Dle české ústavy je totiž možné aplikovat základní lidská práva přímo pouze v rovině vertikální, tedy mezi státem a jednotlivcem (právníckou osobou). V rovině horizontální tak český ústavní pořádek v podstatě následuje německou koncepci nepřímého účinku základních práv na třetí osoby („*unmittelbare Drittwirkung*“). Ta spočívá v tom, že základní lidská práva mezi účastníky soukromoprávních vztahů nepůsobí přímo, ale jen ovlivňují možný význam zákonných norem v průběhu procesu jejich interpretace. Nebylo tak možné podat žalobu přímo na základě Listiny, která v horizontálních vztazích neposkytuje aktivní legitimaci, ale bylo nutné nalézt žalobní legitimaci v jiném právním předpise.¹⁹¹ S nabytím účinnosti antidiskriminačního zákona tak byla přímo poskytnuta fyzickým osobám ochrana před diskriminací v oblasti působnosti AntiDZ i na horizontální úrovni.

Lze tak shrnout, že základním smyslem antidiskriminačního zákona je především snaha přímo regulovat zákaz diskriminace v horizontálních právních vztazích, která vyplývá jednak z ustanovení práva nebýt diskriminován v § 1 odst. 3

¹⁸⁸ K nesnadnému procesu přípravy a schvalování antidiskriminačního zákona podrobněji BOUČKOVÁ op. cit., s.11 an.

¹⁸⁹ Mezi kterými je uvedena výše zmiňovaná rasová směrnice 2000/43/ES a rámcová směrnice 2000/78/ES. Blíže srovnej § 1 odst. 1 AntiDZ.

¹⁹⁰ SOCHOROVÁ, Petra. PLEŠKOVÁ, Veronika. *Antidiskriminační zákon* [online], 16. prosince 2009 [cit. 2014-01-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.epravo.cz/top/clanky/antidiskriminacni-zakon-59391.html>>.

¹⁹¹ BOUČKOVÁ, op. cit.,s. 30.

AntiDZ, ale také ze zakotvení právních prostředků ochrany před diskriminací v § 10 AntiDZ.

2.2 Náboženské menšiny

Ačkoliv je zákaz diskriminace často aplikován v případech, kdy je jedinec znevýhodňován na základě své příslušnosti k náboženské, rasové, či etnické skupině, je nutné zdůraznit, že je stále především právem individuálního charakteru. Pouhý individualistický přístup k ochraně etnických, náboženských, jazykových a jiných menšin a jejich příslušníků se však postupem času ukázal jako nepostačující. Bylo tedy zapotřebí zakotvit také právní ochranu menšin, která by zohledňovala i její kolektivní dimenzi. V následující kapitole se budu proto věnovat stěžejním ustanovením týkajících se specifických práv náboženských menšin, avšak nejdříve poukáži na absenci mezinárodněprávní definice menšiny jako takové, která je dlouhodobým problémem koncepce ochrany menšin a na mnohočetné pokusy zakotvit takovou syntetickou definici menšiny, která by v sobě zahrnovala národnostní, náboženský a jazykový element.

2.2.1 Pojem náboženské menšiny

I přesto, že byla práva etnických, národnostních, jazykových a pro nás určujících náboženských menšin¹⁹² dlouhodobě předmětem mezinárodněprávních předpisů, nepodařilo se ani v jednom z nich zakotvit definici menšiny, která by byla obecně přijata.¹⁹³ Důvodem absence mezinárodněprávně závazné definice menšiny byla beze sporu složitost a komplexita rozdílných aspektů, které bylo nutné zvážit při přípravě takové definice.¹⁹⁴ Ani v současné době si však s ohledem na odlišnosti náboženství, kultury či jazyka v jednotlivých zemích nelze představit dosažení společného konsenzu co do obecného vymezení pojmu menšiny a navíc se některé státy obávají, že by uznání

¹⁹² Pro základní kategorizaci menšin a jejich bližší definování srovnej FOREJTOVÁ, Monika. *Mezinárodněprávní ochrana menšin*. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2002. 118, xviii s. ISBN 80-7082-843-9. s.18-21.

¹⁹³ WELLER, M., ed. *Universal minority rights: a commentary on the jurisprudence of international courts and treaty bodies*. 1st pub. Oxford: Oxford University Press, 2007. The concept and definition of minorities. ISBN 978-0-19-920851-7. S.71.

¹⁹⁴ CAPOTORTI, Francesco. *Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations 1979, s. 5, bod 20.

konkrétní menšiny v právním slova smyslu mohlo zapříčinit fragmentaci či separatismus, který by mohl vést k oslabování jednoty státu.¹⁹⁵ Jedním z hlavních znaků současné koncepce ochrany menšin je tak i nadále absence její mezinárodněprávní definice.

Důležitou roli v otázce definice menšiny sehrál Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti¹⁹⁶ v rámci Společnosti národů¹⁹⁷, a pak dále na půdě OSN Subkomise pro prevenci diskriminace a ochranu menšin (dále jen jako „Subkomise OSN“), tedy především její zvláštní zpravodajové. Právě definice menšiny, obsažená ve studii zvláštního zpravodaje¹⁹⁸ zmíněné Subkomise OSN, Francesca Capotortiho, z roku 1977, se stala definicí nejčastěji citovanou.

Capotorti menšinu vymezuje ve vztahu k aplikaci čl. 27 Paktu¹⁹⁹ jako skupinu, která je méně početná než zbytek populace ve státě, nacházející se v nedominantním postavení, jejíž členové, mající občanství příslušného státu, se vyznačují určitými etnickými, náboženskými či jazykovými charakteristikami, kterými se odlišují od zbytku populace, a ukazují, byť implicitně, pocit solidarity zaměřený k udržování jejich kultury, tradic, náboženství či jazyka.²⁰⁰ Dochází tak ke spojení objektivních znaků (počet příslušníků menšiny, nedominantní postavení ve státě, občanství příslušného státu a etnická, náboženská nebo jazyková odlišnost) se znakem subjektivním (touha zachovat charakteristické znaky skupiny).²⁰¹

Z koncepce pojetí menšiny Francesca Capotortiho vychází i definice pojmu menšina dalšího zvláštního zpravodaje Subkomise OSN, Asbjørna Eideho. Ten však

¹⁹⁵ WELLER, M., ed. *Universal minority rights: a commentary on the jurisprudence of international courts and treaty bodies*. 1st pub. Oxford: Oxford University Press, 2007. The concept and definition of minorities. ISBN 978-0-19-920851-7. S.71.

¹⁹⁶ Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti definoval menšinu v roce 1930 v souvislosti s interpretací ustanovení bilaterální řecko-bulharské smlouvy z roku 1919, jako skupinu osob žijící v dané zemi či oblasti, která má svou vlastní rasu, náboženství, jazyk a tradice a je spojena touto identitou rasy, náboženstvím, jazyka a tradicí a to v pocitu solidarity s ohledem na zachování tradic, na vykonávání náboženství, na zajištění výchovy a vzdělávání svých dětí v souladu s duchem a tradicemi své rasy a na poskytování vzájemné pomoci. Srovnej CAPOTORTI, op.cit., s. 5. Dále srovnej PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV, Harald Christian SCHEU, Mahulena HOFMANNOVÁ a Jan KUKLÍK. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009. Definice menšiny.s.18-26. ISBN 9788087284001.

¹⁹⁷ Pro pokusy o další definici menšin v rámci Společnosti národů dále srovnej FOREJTOVÁ, op. cit., s. 24-25.

¹⁹⁸ *Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations 1979.

¹⁹⁹ Jímž se budu podrobněji zabývat v kapitole 2.2.2. Ochrana náboženských menšin.

²⁰⁰ CAPOTORTI, op. cit., s. 96, bod 568.

²⁰¹ PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV, Harald Christian SCHEU, Mahulena HOFMANNOVÁ a Jan KUKLÍK. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009. Definice menšiny.s.18-26. ISBN 9788087284001.

na rozdíl od Capotortiho vylučuje kritérium občanství jako relevantní znak potřebný k definování menšiny a stanoví, že menšina může být tvořena i migranty, a přiznává jim určitá minimální práva. Pod pojmem menšina zahrnuje i domorodé obyvatelstvo („*indigenous people*“).²⁰² Zatímco se definice zvláštních zpravodajů v rámci OSN týkaly etnických, náboženských a jazykových menšin, zaměřila se Rada Evropy pouze na definování menšiny národnostní, která vedle objektivních a subjektivních kritérií stanovila také požadavek dlouhotrvajících vazeb menšiny ke státu, na jejímž území žije.²⁰³

Lze tedy shrnout, že existence menšiny v právním slova smyslu je především kombinací výše zmíněných objektivních znaků, v jejímž rámci je kritérium občanství fakultativním prvkem definice menšiny, a znaků subjektivních.

2.2.2 Ochrana náboženských menšin

Otázka ochrany náboženských menšin se dostala do popředí zájmu již v 17. století, kdy byly na evropském kontinentě uzavírány smlouvy obsahující ustanovení, která měla vybraným náboženským menšinám zajišťovat svobodný výkon náboženství bez obavy z možné perzekuce, která dlouhodobě sužovala mnohé náboženské menšiny. V národních právních úpravách se ustanovení chránící náboženské menšiny začala objevovat až později, tedy v 18. století. S nástupem 19. století se opatření přijatá k ochraně menšin rozšiřují také na národnostní menšiny a etnické skupiny.²⁰⁴ Důležitým mezníkem pro náboženská práva příslušníků menšin je vznik prvního ucelenějšího systému na ochranu menšin pod záštitou Společnosti národů. Přijaté menšinové smlouvy a závazná jednostranná prohlášení v rámci Společnosti národů explicitně hovoří o právech občanů náležícím k etnickým, náboženským či jazykovým menšinám. Obdobně jako u později přijatého čl. 27 Paktu je

²⁰² Tamtéž, s. 28.

²⁰³ PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV, Harald Christian SCHEU, Mahulena HOFMANNOVÁ a Jan KUKLÍK. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009. Regionální ochrana národnostních menšin, s. 285-355. ISBN 9788087284001.

²⁰⁴ CAPOTORTI, op. cit., s. 1 an.

zde spojována ochrana náboženských menšin s ochranou etnických/národnostních menšin do jednoho celku.²⁰⁵

Počátky ochrany menšin lze tedy datovat dříve než samotné základy ochrany lidských práv, o kterých můžeme hovořit až v souvislosti s obdobím nastupujícím po 2. světové válce.

V současné době je ochrana menšin, i přes její hlubší zakořenění, obecně považována za součást ochrany lidských práv. Celá řada mezinárodních a národních dokumentů na ochranu lidských práv tak spojuje základní práva a svobody jednotlivce a ochranu menšin do jednoho celku. V rámci spojení těchto oblastí je tedy možné ochranu menšin uskutečňovat prostřednictvím zákazu diskriminace jako základním a obecným principem mezinárodní ochrany lidských práv, kterému jsem se věnovala v předchozí kapitole, či prostřednictvím konkrétních zvláštních práv poskytovaných jednotlivým příslušníkům menšin.²⁰⁶ Příkladem takové normy, která zakotvuje ochranu menšinových práv, je již zmiňovaný čl. 27 Paktu, který stanoví, že ve státech, kde existují etnické, náboženské nebo jazykové menšiny, nebude osobám patřícím k těmto menšinám upíráno právo, aby spolu s ostatními příslušníky své menšiny užívaly své vlastní kultury, vyznávaly a projevovaly své vlastní náboženství nebo používaly svého vlastního jazyka. Ačkoliv práva chráněná článkem 27 Paktu jsou individuálními právy²⁰⁷ příslušníků etnických, náboženských a jazykových menšin, Výbor pro lidská práva ve svém obecném komentáři č. 23 z roku 1994 také hovoří o jejich určité kolektivní dimenzi, kdy se zmiňuje, že výkon individuálních práv příslušníků menšin je závislý na schopnosti menšinové skupiny zachovávat svou kulturu, jazyk nebo náboženství. Výbor tedy dovozuje, že cílem pozitivních opatření, která má stát na

²⁰⁵ SCHEU, Harald Christian, Jakub KŘÍŽ a Kateřina DĚKANOVSKÁ. *Právní postavení náboženských menšin*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. Status a ochrana náboženských menšin, s. 11-25. ISBN 9788087146828.

²⁰⁶ SCHEU, Harald Christian, Jakub KŘÍŽ a Kateřina DĚKANOVSKÁ. *Právní postavení náboženských menšin*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. Autonomie církve v pracovněprávních záležitostech jako součást ochrany náboženských menšin, s. 73-82. ISBN 9788087146828. Blíže ke vztahu zákazu diskriminace a ochraně menšin srovnej SCHEU, Harald Christian. *Zákaz diskriminace a ochrana menšin* [online], [cit. 2013-01-22]. Dostupný z WWW: <http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/Antidiskriminacnizakon/ScheuHarald.pdf>.

Dále také srovnej MYNNTTI, Kristian. The Prevention of Discrimination v. Protection of Minorities – With Particular Reference to „Special Measures“. *Baltic Yearbook of International Law*, 2002, č. 2, s. 199-226.

²⁰⁷ K otázce rozporů, zdali jsou menšinová práva právy individuálními či kolektivními WELLER, M., ed. *Universal minority rights: a commentary on the jurisprudence of international courts and treaty bodies*. 1st pub. Oxford: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-920851-7.S.69.

Dále také KÄLIN, op. cit. s. 370-373.

základě čl. 27 Paktu přijmout, je především ochrana identity menšiny jako takové. Přijatá pozitivní opatření však musí respektovat ustanovení čl. 2 odst. 1 a 26 Paktu.²⁰⁸

Nad rámec právně závazného standardu stanoveného v čl. 27 Paktu je nutné zmínit jako další klíčový právní nástroj zabývající se ochranou menšin Deklaraci OSN o právech osob příslušejících k národnostním, etnickým, náboženským a jazykovým menšinám, přijatou Valným shromážděním OSN dne 18. prosince 1992. Ta ve svém textu naznačuje hlavní zásady mezinárodní ochrany menšin a těší se i přes svou právní nezávaznost značné morální a politické autoritě. Práva příslušníků menšin řadí dle své preambule do kontextu ochrany lidských práv a základních svobod. Ve svém článku 1 vymezuje ochranu menšinové identity a stanoví závazek států, přijímat vhodná legislativní a jiná opatření. Čl. 2 obsahuje konkrétní výčet menšinových práv, jež mimo jiné zahrnuje právo vyznávat a projevovat své vlastní náboženství. Čl. 3 poukazuje na individuální a kolektivní aspekt práv příslušníků menšin. Konečně ustanovení čl. 5 až 7 vyzývá státy, aby přijímaly národní programy k zajišťování legitimních cílů práv příslušníků menšin, a zároveň je nabádá k mezinárodní spolupráci v této oblasti. Poslední ustanovení čl. 9 zakotvuje pozitivní přístup orgánů OSN a přidružených organizací k realizaci práv a principů stanovených v Deklaraci.²⁰⁹

S ochranou náboženských menšin dále souvisí i Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, přijatá na půdě Rady Evropy v roce 1995, která komplexně a rozsáhle upravuje postavení národnostních menšin, a uvádí náboženství jako základní prvek identity národnostní menšiny.²¹⁰

Lze tedy konstatovat, že ochrana náboženských menšin je v mezinárodních dokumentech často spojována s ochranou národnostních/etnických menšin. Ve vnitrostátní právní úpravě jsou však tyto dvě oblasti oddělené. K určitému propojování národnostních/etnických menšin s menšinami náboženskými tak dochází v rámci koncepce kulturního konfliktu. Ta představuje všechny právní spory o výkladu lidských práv a základních svobod, ve kterých jedna strana argumentuje odkazem

²⁰⁸ General Comment No. 23: The rights of minorities (Art. 27), bod 6.2.

²⁰⁹ Podrobněji srovnej SCHEU, Harald Christian. Univerzální ochrana národnostních menšin. PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV, Harald Christian SCHEU, Mahulena HOFMANNOVÁ a Jan KUKLÍK. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009, s. 276 -284. ISBN 9788087284001.

²¹⁰ SCHEU, Harald Christian. Status a ochrana náboženských menšin, s. 12-13.

na kulturní specifika.²¹¹ V souvislosti s náboženskou svobodou tak hovoříme o kulturním konfliktu především mezi tradiční evropskou kulturou a náboženstvím na straně jedné a kulturními a náboženskými specifiky menšin na straně druhé. Jedná se tak například o stavbu mešit a minaretů v evropských státech či o zákaz muslimských šátků ve školách a jiných veřejných prostorech, které jsou v současné době předmětem širokého mediálního zájmu.²¹²

3. Náboženské symboly

V průběhu mnoha tisíciletí neustálých proměn a nepřetržitého vývoje lidské kultury hrály samotné symboly vždy zásadní roli. Symboly měly nejen své nezastupitelné místo uvnitř různých náboženských společností, ale rovněž byly součástí každodenního života jednotlivce. Sloužily jako vodítko k vysvětlení mnoha těžko vysvětlitelných událostí či jevů, byly jakýmsi druhem znamení, smysly vnímatelnou skutečností, poukazující na něco, co takto vnímatelné není. I v dnešní době sehrávají symboly a znaky ve společnosti podstatnou úlohu. Bohužel jsou však s migrací, rostoucími náboženskými a etnickými menšinami a přísunem náboženských a kulturních odlišností na evropský kontinent vnímány spíše negativně, a to především v souvislosti s jejich manifestací ve veřejném prostoru.

O pojmu „symbol“ se vedou v různých odborných disciplínách neustálé diskuze a ve stejné míře existují i pokusy tento pojem dostatečně definovat. Definice je nepřehledné množství, můžeme se setkat s desítkami různých názorů. Jedná se tak o pojem mnohoznačný, který se vzpírá jednoznačné definici. Určité měřítko, které by stanovilo, zdali je symbol symbolem náboženským, bychom mohli spatřovat v tzv. předmětu náboženského uctívání. Tím jsou myšleny v užším slova smyslu portréty božstev a dalších osob, které jsou nábožensky uctívány, či v širším úhlu pohledu, všechny předměty, které tvoří součást náboženského života věřícího a přispívají k manifestaci jeho náboženství či víry jako jsou například různé formy odívání, budovy, avšak i ty předměty, které nelze ani blíže specifikovat. Při zvážení

²¹¹ SCHEU, Harald Christian. Status a ochrana náboženských menšin, s. 17 an. Dále srovnej SCHEU, Harald Christian. Pojem kulturního konfliktu. In *Migrace a kulturní konflikty*, op. cit. s. 17.

²¹² SCHEU, Harald Christian. Pojem kulturního konfliktu. In *Migrace a kulturní konflikty*, op. cit. s. 17.

obou výše zmíněných úhlů pohledu však nelze se stoprocentní přesností vymezit, co lze považovat za předmět náboženského uctívání. I přesto nám koncept předmětu náboženského uctívání poskytuje určité vodítko při hledání definice náboženského symbolu.²¹³

Určit *a priori*, co je míněno náboženským symbolem, je tak v podstatě nemožné. Pokud však zvážíme fakt, že náboženská svoboda je právem každého jedince, a na druhou stranu si ale také připomeneme skutečnost, že státu jako neutrálnímu arbitru nepřísluší určovat, zdali je určitá náboženská víra či prostředky použité k jejímu vyjádření legitimní²¹⁴, mohli bychom konstatovat, že určení, co je a co není náboženským symbolem je záležitostí jednotlivce. Z pouhého konstatování, že cosi lze považovat za náboženský symbol, však ještě nevyplývá právo jej veřejně demonstrovat. Důraz je tu tak spíše kladen než na označení samotného náboženského symbolu na to, zdali může být takovýto symbol nějakým způsobem věřícím demonstrován. Zjednodušeně můžeme říci, že pokud jedinec nosí křížek na krku, turban či například burku ve veřejném prostoru, není otázkou, zda jsou či nejsou tyto předměty náboženskými symboly, ale otázkou je, zdali jejím nošením jedinec manifestuje svou víru či náboženství.²¹⁵

Možná překvapivě je skutečný význam určitého náboženského symbolu závislý na tom, jak je vnímán ostatními jedinci. Existují symboly, které jsou s určitým náboženstvím a vírou tak spjaty, že není pochyb o tom, že demonstrování určitého náboženství či víru. Naopak některým symbolům může být ostatními přisuzován náboženský charakter, ačkoliv je jejich nositel za náboženské symboly nepovažuje.²¹⁶ Určujícím hlediskem pro označení symbolu za symbol náboženský tak je, jak je tento symbol viděn a chápán ostatními jedinci.²¹⁷

Lze tedy shrnout, že je obtížné odpovědět na otázku, co lze obecně považovat za náboženský symbol. I samotná judikatura ESLP se v chápání náboženského symbolu jako takového různí. Je tak vždy nutné zohlednit kontext jednotlivého případu, který je

²¹³ EVANS, Malcolm D, op.cit., s. 63-64.

²¹⁴ Rozsudek ESLP ve věci *Moskevská pobočka armády spásy proti Rusku* ze dne 05. října 2006, č.72881/01, § 92 [online], [cit. 2013-01-22]. Dostupný z WWW: <[>.](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-77249#{\)

²¹⁵ EVANS, Malcolm D, op.cit., s. 65.

²¹⁶ Tamtéž, s. 68.

²¹⁷ KUHELJ, Alenka. Religious Freedom in European Democracies. *Tulane European and Civil Law Forum*. 2005, roč. 20, s. 1-36.

významný nejen pro určení, zda náboženský symbol spadá pod ochranu náboženské svobody, ale také pro případ, kdy je zjišťována oprávněnost jeho omezení ve veřejném prostoru.

V souvislosti s definováním náboženského symbolu je také nutné vymezit veřejný prostor, ve kterém může docházet k jeho omezování. Veřejný prostor však rovněž jako náboženský symbol postrádá přesnou definici. K jeho definování lze přistupovat z hlediska jeho účelovosti. Z tohoto hlediska tak můžeme veřejný prostor chápat jako „veřejnou scénu“, neboli spíše obecně jako „veřejný život“, tj. ty oblasti života, do kterých je zapojena veřejnost a které jsou řízeny či regulovány státem. Za veřejné prostory tak lze označit například vzdělávací instituce, nemocnice, vězení, soudy, a jiná veřejná zařízení či administrativní služby a pracoviště. Stát je ve veřejné sféře povinen vyvažovat obecné a individuální zájmy a přispívat tak k veřejnému pořádku, náboženské harmonii a toleranci v demokratické společnosti.²¹⁸

Náboženské symboly však mohou být užívány i v soukromé sféře. Rozlišení veřejné sféry od sféry soukromé nemusí být vždy jednoznačné a nelze tudíž určit přesnou linii, která tyto dvě sféry od sebe odděluje. Zatímco veřejná sféra podléhá omezení ze strany státu, je soukromá sféra před těmito zásahy chráněna. Pokud by však užívání náboženských symbolů v soukromé sféře představovalo ohrožení demokratických hodnot, veřejné morálky, či například práv a svobod druhých, není vyloučeno, aby stát přijal přiměřená opatření k jejich omezení.²¹⁹

3.1 Symbol muslimského šátku

K významným symbolům islámského světa silně spjatého s náboženskou svobodou patří bezesporu muslimské šátky. Existuje jich několik druhů v závislosti na právu a tradicích v dané muslimské zemi. Mezi nejznámější patří bezesporu *hidžáb*, *nikáb*, *burka* a *čádor*.

Výraz *Hidžáb* je odvozen od arabského slova *hadžaba* (skrýt se) a představuje šátek čtvercovitého tvaru zakrývající hlavu a krk s výjimkou obličeje. Velmi konzervativní formou muslimského šátku je *nikáb*, který zakrývá celou tvář kromě očí

²¹⁸ EVANS, Malcolm D, op.cit., s. 75 an.

²¹⁹ EVANS, Malcolm D, op. cit., s. 80-81.

a *burka*, která zakrývá celou tvář s výjimkou průzoru se sítí okolo očí. Posledním muslimským závojem je *čádor*, plášť zakrývající celé tělo kromě obličeje, který je typický pro muslimské ženy v Íránu.

Dle islámské tradice je muslimský šátek náboženským předpisem, nikoli však symbolickým, ale účelným, neboť slouží k ochraně jednotlivce. Žena si jím zakrývá ty části těla, které patří k její intimitě a chrání se tak před žádostivostí mužů a závistí ze strany žen. Není tak vystavena ponižujícímu hodnocení jejích tělesných předností nebo naopak vad, které sama nemůže ovlivnit. Šátek jí umožňuje, aby byla hodnocena podle svého charakteru a svých schopností. Z muslimského pohledu tak chrání sebe i své okolí před pokušením a přispívá tak i k omezení negativních jevů ve společnosti, mezi které patří například nevěra, znásilnění či vysoká rozvodovost.

Předpis o nošení šátku vychází z koránských veršů 33:59 a 24:31. Podle arabského originálu by měly být ženské vlasy zakryté. Potvrzují to i výroky proroka Muhammada, i když samotný prorok se o zahalování žen zmiňuje pouze sporadicky.

„A řekni věřícím ženám, aby cudně klopily zrak a střežily svá pohlaví a nedávaly na odív své ozdoby kromě těch, jež jsou viditelné. A necht' spustí závoje své na ňadra svá. A necht' ukazují své ozdoby jedině svým manželům nebo otcům nebo tchánům nebo synům nebo synům svých manželů nebo bratrům nebo synům svých bratrů či sester anebo jejich ženám anebo těm, jimž vládne jejich pravice, nebo služebníkům, kteří nemají chťiče, anebo chlapcům, kteří nemají pojem o nahotě žen. A necht' nedupou nohama, aby lidé postřehli ozdoby, které skrývají.“

„Proroku, řekni manželkám svým, dcerám svým i věřícím ženám, aby přitahovaly k sobě své závoje! A toto bude nejvhodnější k tomu, aby byly poznány a nebyly uráženy.“

Ještě před 40 lety nebyl počet muslimek nosící závoj vůbec markantní, ba naopak, nosilo ho jen několik procent muslimských žen. Tato tradice se považovala téměř za archaickou. Stačilo však jen pár desetiletí a *hidžáb* se stal symbolem „správné muslimské ženy“. Mohlo by se zdát, že jde především o tlak ze strany mužů, co ženy nutí k tomu, aby se zakrývaly. Velmi často je však opak pravdou, neboť mnoho

muslimských žen a dívek považuje islámské šátky za symbol úcty a rovnosti, a tudíž tedy usiluje o to, aby bylo jejich nošení zachovááno.

V této rovině však není nošení muslimských šátků vnímáno mnohými evropskými státy, které je interpretují v souladu s charakteristikami majoritní kultury a považují je za symboly, které jsou neslučitelné se západními demokratickými hodnotami.²²⁰ Nošení muslimských závoju na veřejnosti se tak stává předmětem zákazů v evropských vnitrostátních právních úpravách.

3.1.1 Problematika zahalování muslimských žen v evropských zemích

Francie byla první evropskou zemí, která v březnu roku 2004 přijala zákon zakazující ve všech veřejných školách nošení symbolů či znaků, kterými žáci okázale demonstrují svojí náboženskou příslušnost.²²¹ Přijetím zákona byl opětovně stvrzen závazek francouzského národa ke specifickému francouzskému sekularismu nazývanému *laïcité*.²²² Dle toho principu, je náboženství zásadně neslučitelné se sekulárním charakterem francouzského státu, a proto by mělo být vnímáno jako soukromá záležitost, která je striktně oddělena od veřejné sféry. Princip *laïcité* dále představuje jedinou záruku k udržení mírového soužití mezi jednotlivými náboženstvími a náboženskými komunitami.²²³

I přesto, že se tento zákon vztahoval na jiné nápadné náboženské symboly, jako jsou například židovské jarmulky či velké křesťanské kříže, bylo očividné, že cílem jeho přijetí byla především snaha zakázat nošení islámských šátků na základních a středních veřejných školách.²²⁴ Francie se tak snažila zabránit vzestupu muslimského fundamentalismu, který se údajně ve výše zmíněných francouzských veřejných školách rozšiřoval.²²⁵ Muslimská menšina oponovala názoru francouzské vlády, která uvedla, že nošení muslimských šátků ve veřejných školách je v rozporu s francouzským

²²⁰ MANCINI, Susanna. The Power of Symbols and Symbols as Power: Secularism and Religion as Guarantors of Cultural Covergence. *Cardozo Law Review*, 2009, roč. 30, č. 6, s. 2629-2668.

²²¹ K vývoji vedoucímu k samotnému přijetí zákona podrobněji srovnej MANCINI, op. cit., s. 2643 – 2649.

²²² Podrobněji k principu *laïcité* srovnej GUNN, Jeremy T. Religious Freedom and Laïcité: A Comparison of the United States and France. *Brigham Young University Law Review*, 2004, č. 2, s. 419-506.

²²³ MCGOLDRICK, Dominic. Religion in the European Public Square and in European Public Life – Crucifixes in the Clasroom? *Human Rights Law Review*. 2011, roč. 11, č. 3, s. 451-502.

²²⁴ KUHELJ, op. cit., s. 18.

²²⁵ Tamtéž, s. 3.

republikánským ideálem svobody a rovnosti a podporou již zmiňovaného muslimského fundamentalismu, a vyjádřila se tak, že nelze považovat každého, kdo nosí muslimský šátek jako symbol úcty a rovnosti, za fundamentalistu a dále také, že přijatým zákonem jsou dívky nuceny učinit výběr mezi svým náboženstvím a možností zůstat studovat na veřejné škole.²²⁶ Na základě přijetí tohoto zákona nakonec opustilo mnoho muslimských dívek veřejné školy a bylo nuceno tak zamířit na islámské soukromé vzdělávací instituce.²²⁷

Francie své snahy omezit nošení náboženských symbolů posunula dále, kdy s účinností od 11. dubna 2011 přijala zákon o zákazu zakrývání obličeje na veřejném prostranství. Litera zákona výslovně nehovoří o celkovém zahalení, ale o skrývání obličeje na veřejném prostranství, kterým se rozumí všechny veřejné komunikace a prostory otevřené veřejnosti nebo určeny k veřejnému účelu. Prakticky se tak zákon vztahuje na místa otevřená pro veřejnost, tedy například obchody, hromadnou dopravu či restaurace, dále místa spojená s veřejnou službou, jako jsou radnice, nemocnice i školy a v neposlední řadě zákaz platí i pro ulice.²²⁸ I přesto, že je zákon formulován obecně, nikdo se netajil tím, že nikáb a burka jsou těmi náboženskými symboly, kterým je zákon určen.²²⁹ Zákon vyvolal bouřlivé diskuse také v souvislosti s tím, že za jeho neuposlechnutí stanovil ženám, které burky či nikáby nosí, pokutu až do výše 150 EUR či povinnost účastnit se semináře občanství. Potrestány mohou být však i ty osoby, které by násilím nebo při zneužití svého postavení nutili druhého z důvodu jeho pohlaví nosit oděv zakrývající obličej. Těm hrozí pokuta ve výši 30 000 EUR a trest odnětí svobody na jeden rok.²³⁰ Zákon stanoví i určité výjimky ze zákazu zakrývání obličeje. Ty jsou možné v případě, je-li to povoleno zákonem či podzákonným právním předpisem, a to například ze zdravotních či pracovních důvodů.

Zavedení obecného zákazu nošení oděvu zakrývajícího obličej bylo zdůvodněno tím, že nošení zahalujícího závoje nejenže odporuje republikánským hodnotám

²²⁶ KUHELJ, op.cit., s. 3.

²²⁷ SLÁDEK, Jiří. *Muslimské šátky straší Evropu*, 25. 10. 2006, [online], [cit. 2013-02-16]. Dostupný z WWW: <<https://www.euroskop.cz/8962/6126/clanek/muslimske-satky-strasi-evropu/>>.

²²⁸ HEWITT, Anne a Cornelia KOCH. Can and Should Burqas Be Banned? *Alternative Law Journal*, 2011, roč. 36, č. 1, s. 16-20.

²²⁹ FERRARI, Silvio. State-Supported Display of Religious Symbols in the Public Space. *Journal of Catholic Legal Studies*, 2013, roč. 52, č. 1&2, s. 7-22.

²³⁰ NĚMČÁK, Vítězslav. *Zákaz nošení burky ve Francii. Jiné právo*, 2011, [online], [cit. 2013-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://jinepravo.blogspot.cz/2011/04/vitezslav-nemcak-zakaz-noseni-burky-ve.html>>.

francouzského státu a je tak obranou veřejného pořádku, ale také porušuje principy lidské důstojnosti a rovnosti mezi muži a ženami. Žena se tím dostává do postavení osoby vyloučené a podřízené, což je zjevně v nesouladu s ústavními principy svobody a rovnosti.²³¹

Další zemí, která i přes své vnitrostátní rozpory nakonec následovala Francii, byla Belgie. Ta s účinností od 23. července 2011 přijala zákon, který zakazuje ženám nošení oděvů či šátků, které zahalují obličej. Zákon přirozeně postihuje muslimské ženy, které nemohou s burkou či nikábem vcházet do veřejných parků, ulic, úřadů či například škol. Výjimkou ze zákazu je zakrývání obličeje ve festivalovém období.

K přijetí zákona vedla Belgii snaha zajistit možnost identifikace osob na veřejnosti, dále ochrana demokracie, ochrana společnosti před anonymní kriminalitou a v neposlední řadě ochrana náboženských svobod a práv žen.²³² Peněžitá pokuta je zde stanovena mírněji než v zákoně přijatém ve Francii. Pokud bude zákon porušen, bude pokuta uložena maximálně ve výši 137,50 EUR, ale možný je i trest 7 dní odnětí svobody.²³³

Turecko je zemí, kterou lze rovněž vedle Francie označit za zemi vyznačující se fundamentálním sekularizmem. To se však v tomto případě může jevit jako poněkud zarážející s ohledem na skutečnost, že je jeho populace tvořena převážnou většinou muslimů.²³⁴ Koncept sekularismu však vždy v turecké legislativě zaujímal důležitou pozici²³⁵ a je bezpochyby jedním ze základních principů Turecka, který je v souladu s principem právního státu a respektem k lidským právům.²³⁶

²³¹ NĚMČÁK, op.cit., s. 2.

²³² V prosinci 2012 belgický Ústavní soud judikoval, že přijatý zákon neporušuje svobodu náboženství, svobodu projevu ani právo na soukromí a tudíž je v souladu s belgickou Ústavou. Ústavní soud také shledal, že veřejná bezpečnost a ochrana práv žen jsou legitimními cíly k přijetí takového zákona. Blíže srovnej CHAIB, Q. Saïla. Belgian Constitutional Court says Ban on Face Coverings does not violate Human Rights. . *Strasbourg Observers*, 14.12.2012, Human Rights Centre of the Faculty of Law of Ghent University, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://strasbourgobservers.com/2012/12/14/belgian-constitutional-court-ban-on-face-coverings-does-not-violate-human-rights/>>.

²³³ BREMS, op. cit.

²³⁴ Až 99, 8 % turecké populace je tvořeno muslimy. *CIA – The World Factbook*. [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>>, dále srovnej KUHELJ, op. cit. s. 22.

²³⁵ ÖKTEM, Niyazi. Religion in Turkey. *Brigham Young University Law Review.*, roč. 2002, č.2, s. 371-404. Turecko bylo prohlášeno za sekulární stát ústavním dodatkem ze dne 5. února 1937. V současné právní úpravě je princip sekularismu zakotven v čl. 2 Ústavy Turecké republiky. Blíže srovnej Rozsudek ESLP ve věci *Leyla Sahin proti Turecku* ze dne 10. listopadu 2005, stížnost č. 44774/98, § 30

²³⁶ Tamtéž, § 114.

První legislativa upravující zákaz nošení náboženských oděvů na jiných místech než v místech konání bohoslužeb či náboženských obřadů byla přijata v Turecku již ve 30. letech.²³⁷ V 80. letech se diskuse ohledně významu muslimského šátku obnovila, přičemž však s hrozícím vzestupem radikálního islamismu byly muslimské šátky více jak symboly náboženské vnímány jako symboly politické.²³⁸ Muslimský závoj byl tak považován za určitý odkaz k extremistickým politickým hnutím v Turecku, jehož nošení narušovalo sekulární charakter tureckého státu a ohrožovalo demokratické západní hodnoty, které Turecko ve své zemi značně rozvíjelo.²³⁹ Z důvodu ochrany těchto principů byla v 80. a 90. letech přijímána legislativa, která zakazovala státním zaměstnankyním a studentkám na státních univerzitách nosit muslimské šátky.²⁴⁰

Situace se však začala pozvolna měnit s nástupem politické Strany spravedlnosti a rozvoje. Ta společně se Stranou nacionalistické akce prosadila v únoru v roce 2008 v tureckém parlamentu dodatky k turecké Ústavě, které ženám povolovaly nosit na tureckých univerzitách muslimské závoje.²⁴¹ Přijetí ústavních dodatků se však setkalo s nevolí zastánců sekularismu, kteří je považovali pouze za prostředek určený k islamizaci tureckého státu. Na základě návrhu opozice byly ústavní dodatky na začátku června téhož roku Ústavním soudem Turecka zrušeny, neboť byly shledány v nesouladu s ústavními principy sekulárního státu.²⁴² I přesto však postupně docházelo k uvolňování zákazu nošení muslimských šátků na tureckých univerzitách, až byl

²³⁷ Podrobněji srovnej KUHELJ, op. cit., s. 22-23. K historii zákazu nošení muslimských šátků srovnej HUMAN RIGHTS WATCH, *Memorandum from Human Rights Watch to the Turkish Government on Human Rights Watch's Concerns with Regard to Academic Freedom in Higher Education, and Access to Higher Education for Women who Wear the Headscarf*, 29. 06. 2004, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <http://www.hrw.org/legacy/background/eca/turkey/2004/headscarf_memo.pdf>.

²³⁸ Otázkou užití náboženských symbolů k uskutečnění politických cílů se později zabýval Ústavní soud Turecka ve věci Refah Partisi, rozsudek ze dne 9. února 1998 a Fazilet Partisi, rozsudek ze dne 22. června 2001.

²³⁹ CUMPER, Peter a Tom LEWIS. „Taking Religion seriously? “ Human Rights and Hijab in Europe – Some Problems of Adjudication. *Journal of Law and Religion*, 2008-2009, roč. 24, č. 2, s. 599-628.

²⁴⁰ Blíže srovnej Rozsudek ESLP ve věci *Leyla Sahin proti Turecku* ze dne 10. listopadu 2005, stížnost č. 44774/98, § 36-41.

²⁴¹ Podrobněji srovnej *Human Rights Watch, Turkey: Constitutional Court Ruling Upholds Headscarf Ban*, 06. 06. 2008, [online], [cit. 2014-20-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.hrw.org/news/2008/06/05/turkey-constitutional-court-ruling-upholds-headscarf-ban>>.

²⁴² Podrobněji srovnej *Human Rights Watch, Turkey: Constitutional Court Ruling Upholds Headscarf Ban*, 06. 06. 2008, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.hrw.org/news/2008/06/05/turkey-constitutional-court-ruling-upholds-headscarf-ban>>, dále také *Court annuls Turkish scarf reform*, 5. 6. 2008, [online] [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7438348.stm>>.

nakonec zákaz jejich nošení mnohými tureckými univerzitami na přelomu roku 2010 a 2011 zrušen.²⁴³

Strana spravedlnosti a rozvoje v čele s tureckým premiérem Recepem Erdoganem se dále také v roce 2013 zasadila o zrušení zákazu nošení muslimských šátků ve státních úřadech. Zrušení zákazu se však nevztahuje na soudkyně, státní zástupkyně a policistky, které jsou i nadále povinné nezakrývat si hlavu. Zákon má vést společně s dalšími přijatými reformami k posílení demokracie v zemi. Odpůrci ho však považují za krok vpřed k islamizaci společnosti.²⁴⁴

Dalšími evropskými státy, které však doposud zákony zakazující nošení muslimských šátků nepřijaly, avšak otázka jejich přijetí je jimi již dlouhodobě diskutována, jsou Nizozemí, Itálie, Španělsko²⁴⁵ či například Švýcarsko.

Právě ve Švýcarsku se v únoru roku 2014 konalo první referendum, ve kterém se rozhodovalo o zákazu nošení muslimských šátků. V místním referendu v obci Au-Heerbrugg ve švýcarském kantonu St. Gallen byl více jak 2/3 většinou občanů odsouhlasen zákaz nošení muslimských závojů do budovy školy.²⁴⁶ Katalyzátorem vyhlášení referenda byl případ dvou somálských dívek muslimského vyznání ve věku 11 a 12 let, Nafiso a Naimo Farax, které porušovaly ustanovení čl. 14 školního řádu základní školy Au-Heerbrugg²⁴⁷, když v prostorách školy odmítaly odložit své muslimské šátky. Na základě této skutečnosti jim byla znemožněna účast na vyučování a byly opakovaně učitelé posílány domů. Situace se však změnila v červnu v roce 2013, kdy školská rada vyškrtla ze svého školního řádu ustanovení čl. 14 a umožnila tak somálským dívkám nosit do školy muslimský šátek, neboť se domnívala, že zákaz nosit

²⁴³ KEANE, David. *The End of Headscarf Ban in Turkish Universities?* 26. 10. 2010, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://humanrights.ie/civil-liberties/the-end-of-the-headscarf-ban-in-turkish-universities/>>.

²⁴⁴ *Turkey lifts decades-old ban on headscarves*, 8. 10. 2013, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.aljazeera.com/news/europe/2013/10/turkey-lifts-decades-old-ban-headscarves-201310814177943704.html>>.

²⁴⁵ *Open Society Foundation, Case Watch: Spanish Supreme Court Repeals Burqa Ban*, 22. 3. 2013, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.opensocietyfoundations.org/voices/case-watch-spanish-supreme-court-repeals-city-burqa-ban>>.

²⁴⁶ *Wahlergebnis Urnenabstimmung vom 9. Februar 2014*, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <http://www.psah.ch/fileadmin/Redakteure/Sandra/diverses/Wahlergebnis_09.02.14.pdf>.

²⁴⁷ *Schulordnung vom 15. 11. 2013*, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.psah.ch/fileadmin/Redakteure/Sandra/Schulordnung.pdf>>.

muslimský šátek není zákonně podložen.²⁴⁸ Se změnou školního řádu nesouhlasila místní politická strana SVP, jež se zasloužila o to, aby bylo v této otázce vyhlášeno fakultativní referendum²⁴⁹, ve kterém byl zákaz nošení muslimských závojų opět zaveden. V současné době lze očekávat, že rodiče dívek využijí veškeré právní prostředky a případ se tak dostane až před samotný Švýcarský federální soud.

Přijetí zákazu nosit muslimský šátek na základní škole ve švýcarském Au-Heerbruggu je unikátní tím, že o něm bylo oproti jiným zákazům přijatých v evropských státech, rozhodováno v rámci přímé demokracie. Přímá demokracie avšak na rozdíl od rozhodovacího procesu v parlamentech evropských zemí, postrádá jisté záruky k ochraně menšin. Zatímco rozhodovací proces v parlamentu je výsledkem vyjednávacích procesů a kompromisů, které rovněž směřují k ochraně menšin, jsou často rozhodnutí přijata v referendech výsledkem rozhodování nadřazené, dominantní většiny, která se na práva menšin neohlíží. Dle provedených průzkumů mají referenda konaná ve Švýcarsku převážně negativní dopad na náboženské menšiny.²⁵⁰

I v nastíněném případě můžeme hovořit o negativních důsledcích referenda na jednu náboženskou skupinu. Přijatý zákaz nošení islámského šátku je snahou občanů Au-Heerbruggu zabránit integraci jedné náboženské skupiny do společnosti, tedy zabránit dvěma muslimským dívkám začlenit se mezi ostatní žáky do školního prostředí.

Právě o argument možné integrace do školy se opírala i školská rada, když zákaz nošení islámského šátku rušila. Škola má nové žáky, byť jiného vyznání, do svého prostředí začleňovat, ne je vylučovat.²⁵¹ Dále argumentovala, že ani nelze školní řád považovat za dostatečný „zákonný“ podklad k přijetí takového zákazu.

V této souvislosti by mohlo být odkázáno na nedávné rozhodnutí Švýcarského federálního soudu, které zrušilo zákaz muslimského šátku na škole v Bürglen ve švýcarském kantonu Thurgau.²⁵²

²⁴⁸ *Tagblatt – Schule kippt Kopftuchverbot.* [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.tagblatt.ch/ostschweiz/thurgau/kantonthurgau/tz-tg/Schule-kippt-Kopftuchverbot;art123841,3435389>>.

²⁴⁹ *Tagblatt - Kopftuch-Referendum steht- und wirft viele Fragen auf.* [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.tagblatt.ch/ostschweiz-am-sonntag/ostschweiz/art304158,3484685>>.

²⁵⁰ MOECKLI, Daniel. Of Minarets and Foreign Criminals: Weiss Direct Democracy and Human Rights. *Human Rights Law Review*. 2011, roč. 11, č. 4, s. 774- 794.

²⁵¹ *Tagblatt – Kopftuchverbot wird wieder eingeführt.* [online], [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.tagblatt.ch/ostschweiz/stgallen/rheintal/rt-ur/Kopftuchverbot-wird-wieder-eingefuehrt;art166,3697573>>.

²⁵² *Bundesgericht -Schülerinnen von Bürglen dürfen weiterhin mit Kopftuch zur*

Na druhou stranu by však bylo možné argumentovat skutečností, že Švýcarsko je zemí, která poskytla sedmičlenné somálské rodině azyl se všemi jeho výhodami. Dalo by se tak očekávat, že somálská rodina bude naopak respektovat zvyky a tradice, které se ve Švýcarsku dodržují. Otázkou je rovněž fakt, zdali u dívek v tak nízkém věku, lze vůbec hovořit o určité volbě nosit muslimský šátek. Nedochozí tak spíše k indoktrinaci dětí, potlačení práva vytvářet si vlastní názor na náboženské předpisy vyplývající z islámu. V tomto případě by měla být škola spíše prostředím, kde by byl žákům poskytnut prostor pro svobodný vývoj bez vyvíjeného nátlaku ze strany nábožensky založených rodin.

Dle mého názoru bylo rozhodnutím přijatým v referendu zasaženo do náboženské svobody muslimských dívek. Otázkou však zůstává, zdali by mohl být takový zásah ospravedlněn. Aby však mohla být posuzována legitimita a přiměřenost opatření zakazujícího nošení islámského šátku, je nejdříve nutné, aby Švýcarsko přijalo takovou právní úpravu, která by pro přijetí zákazu vytvořila nezbytný zákonný podklad.

Ještě před samotnou analýzou následujících případů, které se odehrávaly na půdě vzdělávacích institucí v Turecku, Švýcarsku či ve Francii, považuji za nutné poukázat na případ, který se týkal otázky zahalování tváře muslimských žen v soudní síni, s nímž byly v roce 2008 poprvé konfrontovány rakouské soudy.²⁵³ I přesto, že je Rakousko evropskou zemí, jež je specifická svým vztahem k islámu a jež považuje plošný zákaz nošení muslimských šátků za diskriminaci, bylo rakouskými soudy rozhodnuto, že nošení muslimského šátku během soudního jednání v soudní síni není slučitelné se základními principy trestního procesu Rakouska, neboť neumožňuje soudu posoudit důvěryhodnost obžalovaných dle jejich výrazů ve tváři. Rakouské soudy dále judikovaly, že vykázáním obžalované ze soudní síně z důvodu neodložení muslimského šátku nebyla porušena zásada spravedlivého řízení, ani jím nebylo zasaženo do náboženské svobody obžalované, neboť nelze dle jejich názoru považovat šátek zahalující tvář (nikáb) za náboženskou zvyklost vyplývající z islámu, jež by byla chráněna čl. 9 Úmluvy jako projev náboženské svobody.

Schule. [online], [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: <http://www.bger.ch/press-news-2c_794_2012-t.pdf>, dále *Bundesgericht - Urteil vom 11. Juli 2013, II. öffentlich-rechtliche Abteilung*, [online], [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW:

<http://relevancy.bger.ch/php/aza/http/index.php?lang=de&zoom=&type=show_document&highlight_docid=aza%3A%2F%2F11-07-2013-2C_794-2012>.

²⁵³ Oberster Gerichtshof 27.8.2009, 13Os39/09y

Lze přisvědčit argumentu rakouských soudů, že muslimský šátek může představovat jistou překážku při soudním líčení. Obžalovaná tak mohla být ze soudní síně vyloučena, avšak pouze za předpokladu, že by byly dodrženy záruky vyplývající z práva na spravedlivý proces, tedy že by byla obhajována prostřednictvím svého obhájce.

Dle mého názoru však nepřísluší soudu vykládat náboženské předpisy islámu a hodnotit, zdali je nošení muslimského šátku, které je vnímáno jako náboženská zvyklost pouze menšinou uvnitř náboženské komunity, považováno za projev náboženské svobody spadající pod ustanovení jí chránící.²⁵⁴ Takové zdůvodnění nepovažují za legitimní k ospravedlnění zásahu do náboženské svobody.

3.1.1.1 Leyla Sahin²⁵⁵

Leyla Sahin, turecká občanka, která se narodila v roce 1973 v tradiční muslimské rodině praktikující islám, byla studentkou Lékařské fakulty Univerzity v Burse. V roce 1997 se stěžovatelka, toho času v pátém ročníku výše uvedené fakulty, zapsala na Lékařskou fakultu Univerzity v Istanbulu. Jako členka tradiční muslimské rodiny považovala za povinnost nosit muslimský šátek. Nosívala jej tudíž po celou dobu svého čtyřletého studia na Lékařské fakultě Univerzity v Burse a dále i v prvních měsících na Istanbulské univerzitě. Dne 23. února 1998 však prorektor Istanbulské univerzity vydal oběžník (*circular*), který stanovil, že studenti, kteří budou mít bradku či nosit muslimské šátky, nebudou připuštěni na přednášky, konzultace či ke zkouškám. Následně byl stěžovatelce na základě tohoto nařízení (dále jen jako „šátkové nařízení“) odepřen Istanbulskou univerzitou přístup k přednáškám a k výkonu zkoušek.

Istanbulská univerzita přijala vůči stěžovatelce určitá disciplinární opatření, neboť se stěžovatelka odmítala i nadále „šátkovému nařízení“ podrobit. V květnu roku

²⁵⁴ SCHEU, Harald Christian a Wolfgang WIESHAIDER. Nošení nikábu v soudní síni: pohled rakouského Nejvyššího soudu na postavení příslušnic muslimské menšiny. *Aktuální problémy právního postavení menšin v České republice*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2010, s. 102-110.

²⁵⁵ Rozsudek ESLP ve věci Leyla Sahin ze dne 29. června 2004, stížnost č. 44774/98. Rozsudek Velkého senátu ve věci Leyla Sahin ze dne 10. listopadu 2005, stížnost č. 44774/98. Rovněž srovnej KOSAŘ, David. Zákaz nošení náboženských symbolů na univerzitní půdě ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva. *Právní fórum*. 2005, č. 3, s. 108-112. Dále LERNER, Natan. How Wide the Margin of Appreciation? The Turkish Headscarf Case, the Strasbourg Court, and Secularist Tolerance. *Willamette Journal of International Law and Dispute Resolution*, 2005, roč. 13, č. 1, s. 65-86.

1998 jí tak bylo z důvodu neodložení muslimského šátku uděleno varování ze strany děkana fakulty. Následně byla za účast v nepovoleném shromáždění za účelem protestů proti pravidlům oblékání před děkanátem fakulty vyloučena z Lékařské fakulty na dobu jednoho semestru. Všechny disciplinární tresty proti stěžovatelce i dalším studentům byly posléze v roce 2000 na základě amnestie zrušeny. Mezitím však stěžovatelka zanechala svých studií v Turecku a zapsala se na Vídeňskou univerzitu, kde pokračovala ve svém univerzitním vzdělání.

Na konci července 1998 se stěžovatelka domáhala zrušení „šátkového nařízení“ u Správního soudu v Istanbulu, který její žalobu zamítl s odůvodněním, že prorektor jako výkonný orgán Istanbulské univerzity má za účelem zachování pořádku pravomoc rozhodovat o oděvu studentů. Přijaté „šátkové nařízení“ tak bylo shledáno v souladu s příslušnými zákony a s judikaturou Ústavního a Nejvyššího správního soudu. Stěžovatelka se tedy odvolala k Nejvyššímu správnímu soudu, který odvolání stěžovatelky napadající právní posouzení věci zamítl.²⁵⁶

Případ Leyla Sahin byl následně projednáván na půdě Evropského soudu pro lidská práva. Nejdříve se jím zabýval Senát ESLP, který konstatoval, že přijaté omezení nosit muslimský šátek na vysokých školách neporušilo právo stěžovatelky na svobodu náboženského vyznání dle čl. 9 Úmluvy a dále jednomyslně rozhodl, že nevzniká žádná další otázka v souvislosti s dalšími stěžovatelkou namítanými ustanoveními, tedy s právem na respektování soukromého a rodinného života (čl. 8 Úmluvy), svobodou projevu (čl. 10), zákazem diskriminace (čl. 14 Úmluvy) ve spojení s čl. 9 Úmluvy a s právem na vzdělání (čl. 2 Protokolu č. 1).

Případ byl na žádost stěžovatelky postoupen Velkému Senátu ESLP, který však rovněž rozhodl v neprospěch stěžovatelky. V odůvodnění Soud shledal, že předmětné „šátkové nařízení“, které stanovilo omezení ohledně místa a způsobu realizace práva nosit muslimský šátek na univerzitní půdě, představovalo zásah do práva stěžovatelky projevat své náboženské vyznání spadající pod rozsah čl. 9 Úmluvy.²⁵⁷

Následně se tedy Soud musel zabývat otázkou, zda-li měl učiněný zásah do náboženské svobody zákonný podklad, sledoval legitimní cíl a byl nezbytný v demokratické společnosti.

²⁵⁶ Leyla Sahin, rozsudek Velkého senátu, odst. 14 – 28.

²⁵⁷ Tamtéž odst. 75 – 78.

K první podmínce, nutné k ospravedlnění zásahu do náboženské svobody, Soud konstatoval, že pro přijetí „šátkového nařízení“ existoval zákonný podklad v tureckém právu, tedy konkrétně v přechodném ustanovení vysokoškolského zákona vykládaným v souladu s příslušnou judikaturou vnitrostátních soudů. Turecké právo bylo rovněž dostatečně určité a dostupné, aby splnilo požadavek předvídatelnosti. Stěžovatelka tak mohla již od svého přijetí na istanbulskou univerzitu předpokládat, že na univerzitě existují určitá omezení nošení muslimského šátku a pokud se jimi stěžovatelka nebude řídit, mohl by jí být od data vydání „šátkového nařízení“ odepřen přístup na přednášky a ke zkouškám.²⁵⁸

S ohledem na skutečnosti daného případu a argumentaci vnitrostátních soudů, Soud dále akceptoval, že omezení náboženské svobody stěžovatelky sledovalo legitimní cíl ochrany práv a svobod jiných a ochrany veřejného pořádku.

Při posuzování otázky nezbytnosti Soud zopakoval závěry přijaté ve své dřívější judikatuře, dle kterých je stát v demokratické společnosti oprávněn omezit nošení muslimských šátků za předpokladu, že je jejich nošení v rozporu s ochranou veřejného pořádku a s ochranou práv a svobod jiných. V této souvislosti je státu poskytnut širší prostor pro volné uvážení, neboť se požadavky kladené na ochranu práv a svobod jiných a ochranu veřejného pořádku mohou mezi smluvními státy odlišovat. Rovněž je tomu tak i u opatření upravujících nošení náboženských symbolů na akademické půdě, které jsou odlišné v závislosti na národních tradicích smluvních států. Státu je tak poskytnut dostatečně široký prostor, aby mohl zvážit, jaký přístup je na základě místního kontextu k regulaci náboženských symbolů vhodný.

Soud dále konstatoval, že předmětný zásah do stěžovatelčinych práv byl založen na dvou zásadách, které se vzájemně doplňují: sekularity a rovnosti.

Princip sekularismu, jako jeden z pilířů tureckého státu a garant demokratických hodnot, má bránit státu v upřednostňování určitého náboženského vyznání či víry před druhým. Pokud by stát uznal právo nosit muslimský šátek ve vzdělávacích institucích, nepřipustně by tak zvýhodňoval islámské náboženství a popíral by tak svou roli neutrálního a nestranného správce různých náboženství, vyznání a přesvědčení.

Sekularita dále na univerzitní půdě slouží k ochraně jednotlivce před vnějším nátlakem, a to nejen před svévolným zásahem ze strany státu, ale také před nátlakem

²⁵⁸ Tamtéž odst. 84 - 98.

fundamentalistických náboženských skupin. Udržování principu sekularismu je tudíž nezbytné pro ochranu demokratického systému v Turecku.

Soud dále uvedl, že nošení muslimského šátku je neslučitelné se zásadou rovnosti pohlaví. Rovnost v zacházení mezi muži a ženami je považována za klíčový princip Úmluvy. Z tohoto hlediska je nutné především posoudit, jaký dopad bude mít nošení muslimského šátku, který je vnímán či prezentován jako náboženská povinnost, na ty, kteří jej odmítají nosit.

S ohledem na výše uvedené a vzhledem k rostoucímu politickému významu muslimského šátku, Soud shledal pochopitelným, že ve vzdělávacích zařízeních zastávajících hodnoty pluralismu, respektování práv a svobod jiných a zrovnoprávnění žen a mužů, je nošení muslimského šátku považováno za neslučitelné, jak s těmito hodnotami, tak s principem sekularismu zachovávaným na těchto institucích. Soud tudíž rozhodl, že omezení stanovená „šátkovým nařízením“ splňují naléhavé potřeby společnosti a sledují legitimní cíle ochrany práv a svobod jiných a ochrany veřejného pořádku. Předmětný zásah byl v zásadě ospravedlnitelný a přiměřený sledovaným cílům. Svoboda náboženského vyznání dle čl. 9 tak nebyla porušena.

Soud se ještě samostatně zabýval porušením práva na vzdělání zakotveném v čl. 2 Prvního dodatkového protokolu. Konstatoval, že přístup k vysokoškolským institucím spadá pod rozsah výše zmíněného článku a uvedl, že „šátkové nařízení“, na jehož základě byl stěžovatelce odepřen přístup na přednášky a zkoušky, představovalo omezení práva na vzdělání stěžovatelky. Rozbor namítaného ustanovení však nelze oddělit od závěru, ke kterému Soud dospěl v souvislosti s čl. 9 Úmluvy, neboť okolnosti případu jsou jednoznačně aplikovatelné i na stížnost dle čl. 2 Prvního dodatkového protokolu a stěžovatelka uvedla téměř shodné námitky, se kterými se Soud již vypořádal v rámci čl. 9 Úmluvy. Ve vztahu k článku 9 Úmluvy tak Soud konstatoval, že omezení bylo pro dotčené osoby předvídatelné a sledovalo legitimní cíl ochrany práv a svobod jiných a zachování veřejného pořádku. Zřejmým účelem tohoto omezení bylo zachování sekulárního charakteru vzdělávacích institucí. Soud dále potvrdil, že existoval rozumný vztah mezi použitými prostředky a sledovaným cílem. S ohledem na výše uvedené Soud došel k závěru, že předmětné omezení nenarušovalo samotnou podstatu stěžovatelčina práva na vzdělání a tudíž čl. 2 Prvního dodatkového protokolu nebyl porušen.

Zajímavé je bez pochyby nesouhlasné stanovisko belgické soudkyně Francoise Tulkensové, jež je připojeno k rozsudku ESLP, které poskytuje velmi odlišný pohled nejen na islám, ale i na jeho postavení v Evropě. Soudkyně Tulkensová byla oproti většinovému rozhodnutí Velkého senátu toho názoru, že svoboda náboženského vyznání stěžovatelky i právo na vzdělání bylo porušeno. Svůj nesouhlas vyslovila především v souvislosti s konstatováním, že zásah do práv stěžovatelky byl nezbytný v demokratické společnosti. Připustila, že nošení náboženských symbolů je omezitelné, pokud ohrožuje práva a svobody jiných, ale konstatovala, že v případě stěžovatelky nebyla práva ani svobody jiných ohrožena, neboť stěžovatelka nenosila šátek ostentativním, agresivním způsobem, který by vyvolával jakýkoli tlak, provokaci, či by šířil náboženství nebo propagandu a narušoval by tak jak samotnou výuku, tak život na univerzitě. Dále uvedla, že nelze přisuzovat samotnému nošení muslimského šátku politický charakter a spojovat ho s extremistickými politickými hnutími, ale je nutné vždy rozlišovat osobu, která jej nosí a osobu (extremistu), která jeho nošení chce nařídit. V otázce rovnosti pohlaví, zastala soudkyně Tulkensová obdobný názor, který je prezentován některými teoretiky, když uvedla, že nošení muslimského šátku může být i v některých případech nástrojem ženské emancipace. V neposlední řadě se vyjádřila i k negativnímu postoji ESLP k islámu obecně, když uvedla, že Soudu nepřísluší vynášet hodnocení ohledně náboženství a náboženského přesvědčení a rovněž obecným a abstraktním způsobem vykládat, jaký smysl má nošení muslimského závoje.

Soud dle mého názoru konkrétněji nepodložil své závěry o neslučitelnosti nošení muslimského šátku s principem rovnosti pohlaví, než pouhým konstatováním, že příkaz zahalování vyplývá z Koránu, který je rovněž jako islám obecně, především v západních kulturách, pokládán za utiskující vůči ženám. Žena je tak v islámu dle stereotypních představ stavěna do pozice podřízenosti vůči muži. Pokud bychom tento postoj akceptovali, bylo by však těžko vysvětlitelné, jak může žena, která je osobou podřízenou a utiskovanou, samostatně hájit svá práva u vnitrostátních i mezinárodních soudů, vzdělávat se, či například protestovat proti zákazu nošení islámského šátku. Lze předpokládat, že je taková žena naopak, dostatečně silnou, samostatnou a inteligentní osobou, která si nepřeje být dle jejího názoru utlačována nelegitimní právní úpravou, zakazující jí nošení muslimského šátku, jenž nosí jen na základě své vlastní volby. Na druhou stranu je však nutné, aby byl nesoulad nošení muslimského šátku

s principem rovnosti pohlaví posouzen komplexně. Existují totiž okolnosti, na základě kterých by vnitrostátní orgány mohly legitimně k zajištění principu rovnosti pohlaví zakázat nošení islámského šátku. To by, dle mého názoru, bylo možné za předpokladu, že by bylo prokázáno, že je na jiné ženy nošením islámského šátku vyvíjen tlak, či jsou dokonce násilně nuceny, aby rovněž následovaly náboženské předpisy islámu.

Naopak souhlasím se závěrem Soudu, že zákaz nošení muslimského šátku je nutný k zajištění principu sekularismu v Turecku. Státům má být dle mého názoru poskytnut širší prostor pro vlastní uvážení v otázce omezení náboženské svobody, neboť jen oni mohou s ohledem na svůj historický a sociální kontext nejlépe zhodnotit, jaká omezení jsou vhodná k zachování demokratických hodnot ve společnosti. V dané době se v Turecku nacházely nebezpečné fundamentalistické skupiny, díky kterým bylo nošení muslimského šátku spojováno spíše s politickým extremismem než v souvislosti s plněním náboženské povinnosti. Je více než pravděpodobné, že povolení muslimského šátku na univerzitní půdě by mohlo vést k radikalizaci společnosti a tudíž k popření principu sekularismu.

S ohledem na současný vývoj v Turecku, kdy došlo k výraznému uvolnění zákazu nošení muslimského šátku, je však otázkou, jaký přístup a argumentaci Soud do budoucna zaujme, když na jednu stranu je princip sekularismu stále hlavním pilířem tureckého státu, avšak na druhou stranu jsou v Turecku přijímána opatření, která ho výrazným způsobem omezují.

3.1.1.2 Dahlab proti Švýcarsku²⁵⁹

Lucia Dahlab byla učitelkou na základní škole ve švýcarské Ženevě. V roce 1991 konvertovala k islámskému náboženství a od té doby nosila do hodin výuky muslimský šátek. Zpočátku nošení muslimského šátku nevyvolalo žádné stížnosti, jak ze strany zaměstnavatele, tak rovněž ze strany žáků a jejich rodičů.

V roce 1996 byla však paní Dahlab vyzvána Generálním ředitelstvím pro základní vzdělávání k odložení muslimského šátku s poukazem na to, že nošení muslimského

²⁵⁹ Rozhodnutí ESLP ze dne 15. 2. 2001, věc Dahlab proti Švýcarsku, stížnost č. 42393/98. Rovněž srovnej EVANS, Carolyn. Time for a Treaty? The Legal Sufficiency of the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and Discrimination. *Brigham Young University Law Review*, 2007, roč. 2007, č. 3, s. 617-638.

šátku není v souladu s § 6 švýcarského zákona o veřejném vzdělávání, neboť nerespektuje politická a náboženská přesvědčení žáků a rodičů, která musí být veřejným vzdělávacím systémem zajištěna. Paní Dahlab se však i nadále odmítala vzdát nošení muslimského šátku během výkonu svého povolání a obrátila se na vnitrostátní soudy se žádostí, aby předmětné rozhodnutí zrušily.

Vnitrostátní soudy naopak rozhodnutí Generálního ředitelství potvrdily a Švýcarský federální soud zdůraznil ve svém odůvodnění především roli žáků jako „zajatého publika“ („*captive audience*“), když konstatoval, že nošení muslimského šátku, jenž vyjadřuje oddanost dotyčné osoby k určité víře, může být silným náboženským symbolem, jímž mohou být ostatní výrazně ovlivněni, obzvláště v tak choulostivém věku, jako jsou žáci stěžovatelky, neboť je již na první pohled zjevné, že dotyčná osoba patří k určitému náboženství. Nošení muslimského šátku během hodin výuky dále odporuje principu náboženské neutrality, který musí být veřejnými školami během výuky dodržován.

Paní Dahlab se následně obrátila na ESLP, u kterého namítala, že zákaz nošení muslimského šátku do hodin výuky porušoval její svobodu projevit své náboženského vyznání garantovanou čl. 9 Úmluvy. Dále uvedla, že rozhodnutí zakazující nošení muslimského šátku bylo příčinou diskriminace z důvodu pohlaví, která je zakázána dle čl. 14 ve spojení s čl. 9 Úmluvy, neboť muž muslimského vyznání mohl na státní škole vyučovat bez jakéhokoli omezení.

Evropský soud pro lidská práva dospěl k závěru, že bylo zasáhnuto do svobody náboženského vyznání paní Dahlabové. Přistoupil tudíž k otázce, zda byl takový zásah ospravedlnitelný na základě druhého odstavce čl. 9 Úmluvy. Konstatoval, že omezení nosit islámský šátek během výuky sledovalo legitimní cíl ochrany práv a svobod jiných, ochrany veřejného pořádku a veřejnou bezpečnost. Dále zjišťoval, zda bylo omezení v demokratické společnosti nezbytné. V této části testu ospravedlnění Soud zvažoval míru omezení pozitivní svobody paní Dahlabové, tedy jejího práva projevit své náboženské vyznání, vůči negativní svobodě ostatních, tedy vůči nutnosti chránit práva a svobody žáků, a zájmům společnosti. Zájem společnosti je dle Soudu představován principem náboženské neutrality veřejného vzdělávacího systému.

Soud se dále zabýval otázkou, jaký dopad může mít nošení islámského šátku jako silného vnějšího symbolu na svobodu svědomí a vyznání malých žáků ve věku od 4 do 8 let, kteří mohou být v tomto věku snadno ovlivnitelní. Soud tak konstatoval, s ohledem na výše uvedené skutečnosti, že nošení muslimského šátku může mít určitý proselytizující účinek. Navíc je obtížné považovat příkaz muslimským ženám k zahalování vyplývající z Koránu, za slučitelný s principem rovnosti pohlaví. Je tudíž skoro nepředstavitelné, aby bylo nošení muslimského šátku v souladu s hodnotami tolerance, respektu pro druhé a především s rovností a zákazem diskriminace, jež mají všichni učitelé svým žákům v demokratické společnosti zprostředkovávat. Přijaté opatření bylo nezbytné v demokratické společnosti.

Soud tedy shledal omezení náboženské svobody paní Dahlab za proporcionální a ospravedlnitelné ke sledovaným cílům. Prostor pro vlastní uvážení státu nebyl zákazem nošení muslimského šátku během výuky ženevskými orgány překročen.

Soud se dále zabýval námitkou diskriminace dle čl. 14 ve spojení s čl. 9 Úmluvy. Tu odmítl s odůvodněním, že zákaz nosit muslimský šátek během vyučování nebyl na stěžovatelku zaměřen z důvodu jejího pohlaví, ale z důvodu zachování náboženské neutrality na státní základní škole. Pokud by muž za stejných podmínek nosil oblečení, které by ho jasně identifikovalo jako stoupence určité víry, bylo by i na něj opatření aplikováno.

Evropský soud pro lidská práva se dle mého názoru nedostatečně zabýval konkrétními skutečnostmi daného případu. V případě argumentace možným proselytizujícím účinkem, který může mít nošení muslimského šátku na žáky, nepodložil své tvrzení žádným konkrétním zdůvodněním ve vztahu k paní Dahlab. Nošení muslimského šátku v případě paní Dahlab nebylo dlouhodobě předmětem žádných námitek, jak ze strany žáků, tak ze strany rodičů. Lze pokládat za možné, že děti vzhledem ke svému nízkému věku mohou být subjekty intelektuální a emocionální manipulace, zvláště když jsou ke svému učiteli ve vztahu „podřízenosti“ a mohou se tak identifikovat s jeho názory a postoji. To však z chování paní Dahlab vůči svým žákům nevyplývalo, ba naopak, když nošení muslimského šátků zdůvodňovala jinými skutečnostmi, než samotným konstatováním, že je muslimkou a snažila se tak vyvarovat jakékoli možnosti vyvolat u žáků určitý efekt obracení na víru.

Soud tak v podstatě aplikoval na případ Dahlab obecné závěry, které spojoval

s náboženským symbolem muslimského šátku bez dostatečného zkoumání kontextu konkrétního případu, což vyvolává dojem určitého generalizovaného negativního postoje vůči tomuto specifickému náboženskému symbolu. Tento názor může být ještě více umocněn s ohledem na to, jaký postoj zaujal Evropský soud pro lidská práva v souvislosti s křížem ve třídách v případě Lautsi proti Itálii, kde byly možné proselytizující účinky kříže jako náboženského symbolu na žáky základních škol popřeny.

3.1.1.3 Dogru proti Francii²⁶⁰ a Kervanci proti Francii²⁶¹

Belgin Dogru a Esmá - Nur Kervanci, dívky muslimského vyznání ve věku 11 a 12 let, byly žákyněmi střední školy v severofrancouzském městě Flers. Ve školním roce 1998/1999 opakovaně nosily na hodiny tělesné výchovy muslimský šátek, který odmítaly i přes nesčetné výzvy své učitelky odložit. Na základě neuposlechnutí výzev byly dívky vyloučeny ze školy disciplinárním výborem, jenž jako důvod vyloučení uvedl, že žákyně porušily povinnost prokázat ve škole snaživost, když se aktivně nezapojovaly z důvodu nošení muslimského šátku do hodin tělesné výchovy. Následně bylo toto rozhodnutí potvrzeno ředitelem školy. Dalším důvodem k přijetí takového rozhodnutí bylo vedle zmíněné povinnosti žáků prokázat snaživost, dodržování ustanovení interních předpisů školy, dle kterých jsou žáci povinni nosit oblečení v souladu se zdravotními a bezpečnostními standardy a účastnit se tak hodin tělesné výchovy ve specifickém sportovním oblečení. Interní memorandum z března roku 1994, které učitelům pro účely posouzení konkrétních situací poskytuje určitý prostor pro uvážení a rozhodnutí Nejvyššího správního soudu z března roku 1995, ve kterém je nošení islámského šátku označeno za neslučitelné se standardy tělesné výchovy, byly rovněž podkladem pro rozhodnutí vyloučení dívek ze školy. Vyloučené muslimské žákyně dále pokračovaly v rámci korespondenčního studia.

Proti tomuto rozhodnutí byly rodiči žákyň na konci dubna 1999 podány opravné prostředky ke správnímu soudu ve městě Caen. Ten však žalobu na začátku října 1999

²⁶⁰ Rozsudek ESLP ve věci *Dogru proti Francii* ze dne 4. prosince 2008, stížnost č. 27058/05

²⁶¹ Rozsudek ESLP ve věci *Kervanci proti Francii* ze dne 4. prosince 2008, stížnost č. 31645/04. Podrobněji srovnej rovněž SCHEU, Harald Christian. Evropský soud pro lidská práva a islámský šátek. Náboženská svoboda versus sekularismus. *Acta Universitatis Carolinae*. 2009, č. 2, s. 7-13. ISSN 0323-0619.

odmítl s tím, že žákyně porušily svou povinnost účastnit se hodin tělesné výchovy, když je navštěvovaly v oděvu, který jim takovouto účast znemožňoval. Správní soud navíc uvedl, že žákyně svým chováním vyvolaly ve škole napjatou atmosféru. Z těchto důvodů shledal soud vyloučení muslimských žákyň ze školy za ospravedlnitelné. Ani správní soud druhé instance ve městě Nantes neshledal vyloučení žákyň ze školy za neoprávněné a potvrdil argumentaci soudu nižší instance. Rodiče se ještě pokusili dovolat k Nejvyššímu správnímu soudu, ten však prohlásil dovolání za nepřijatelné.

V červenci 2005 podaly muslimské dívky k ESLP stížnosti, ve kterých namítaly, že Francie porušila jejich svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání garantovanou v čl. 9 Úmluvy a dále také právo na vzdělání stanovené v čl. 2 Prvního dodatkového protokolu k Evropské úmluvě.

Evropský soud pro lidská práva s ohledem na svou dřívější judikaturu nejdříve konstatoval, že nošení islámského šátku může být považováno za jednání, které je motivováno či inspirováno náboženstvím. Jako takové je chráněno ustanovením čl. 9 Úmluvy a jeho omezení je možné pouze za splnění předpokladů stanovených v odstavci druhém uvedeného článku. Vyloučení muslimských dívek z hodin tělovýchovy je tedy zásahem do náboženské svobody zaručené čl. 9 Úmluvy, avšak za splnění podmínek stanovených v čl. 9 odst. 2 Úmluvy, může být shledáno jako omezení ospravedlnitelné.

Evropský soud pro lidská práva se nejdříve, jako prvním předpokladem vedoucím k ospravedlnění omezení, zabýval souladem omezení se zákonem. Dle zjištění Soudu však v době vyloučení muslimských žákyň ze školy neexistoval zákon, který by výslovně zakazoval nošení islámského šátku během hodin tělovýchovy. Příslušné národní orgány tak ospravedlňovaly přijaté omezení odkazem na ustanovení zákona o vzdělání, konkrétně na § 10, dle kterého se žáci musí chovat v souladu se školními pravidly. Na základě této úpravy přijal Nejvyšší správní soud stanovisko, ve kterém specifikuje právní rámec nošení náboženských symbolů ve školách a uvádí, že žáci mohou nosit náboženské symboly ve školách za předpokladu, že tím nenarušují výuku či neohrožují své zdraví. Nejvyšší správní soud dále dodává, že je na konkrétní škole, jakým způsobem bude tyto principy ve svých vnitřních předpisech aplikovat a penalizovat. Střední škola ve městě Flers v souladu s tímto rozhodnutím přijala interní předpisy, které výslovně zakazovaly nošení takových symbolů, které mají diskriminující účinky. Vzhledem k tomu, že i na jiných školách ve Francii bylo možné žáky v rámci

přijatých pravidel disciplinárně potrestat vyloučením ze školy a tento disciplinární trest byl vždy potvrzen soudní praxí, mohly stěžovatelky předpokládat, že nošení muslimských šátků během hodin tělesné výchovy může vést k jejich vyloučení ze školy. Zásah byl tudíž shledán v souladu se „zákonem“ dle čl. 9 odst. 2 Úmluvy.

Druhý předpoklad, který musel být ESLP zkoumán pro konstatování ospravedlnění zásahu do náboženské svobody dle čl. 9, byla legitimita cíle, jež byla učiněným zásahem sledována. Evropský soud pro lidská práva uznal ochranu práv a svobod jiných a ochranu veřejného pořádku jako legitimní cíle, které jsou akceptovatelné v souvislosti s konkrétními okolnosti případu.

Podrobněji se spíše zaměřil na poslední podmínku, tedy nezbytnost zásahu v demokratické společnosti, kterou je nutno splnit, než na sporné diskuse o legitimitě cílů, které mezi sebou stěžovatelky a francouzská vláda vedly. V rámci poslední podmínky pak Evropský soud pro lidská práva zkoumal, zdali byl dán naléhavý veřejný zájem, který je věcně i hodnotově slučitelný s Úmluvou a také zdali byl zásah přiměřený ke zmíněným legitimním cílům. V této souvislosti Soud zopakoval závěry vyplývající z předchozích rozsudků ve věci Leyla Sahin a Dahlab, které potvrzovaly slučitelnost principu sekularismu s Úmluvou. Soud se nezabýval rozdílností principu sekularismu ve Švýcarsku, Turecku či ve Francii. Pouze stanovil, že princip sekularismu zakotvený v ústavách výše zmíněných států je ústavním principem, který je akceptován veškerým obyvatelstvem a jako takový musí být chráněn, obzvláště ve školách. Jednání, které tento princip nerespektuje, není tudíž automaticky chráněno svobodou náboženského vyznání dle čl. 9 Úmluvy.

S ohledem na prostor pro vlastní uvážení, který je poskytnut jednotlivým státům, je záležitostí každého státu vymezit otázku náboženské svobody, která se týká citlivých vztahů mezi státem a církvemi. Soud tudíž shledává princip sekularismu za legitimní požadavek k omezení náboženské svobody dle čl. 9 Úmluvy. Na závěr Soud uvádí, že disciplinární potrestání ve formě vyloučení ze školy nebylo nepřiměřené k zajištění legitimních cílů, a proto nebyla porušena náboženská svoboda dle čl. 9 Úmluvy.²⁶²

²⁶² ESLP shledal, že nebylo ani porušeno právo na vzdělání zakotvené v čl. 2 Prvního dodatkového protokolu k Úmluvě. Podrobněji k rozsudkům srovnej také SCHEU, Harald Christian. Evropský soud pro lidská práva a islámský šátek. Náboženská svoboda versus sekularismus. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 2, 2009, s. 7-13.

3.1.1.4 Příklad muslimského šátku v ČR

První případ týkající se zákazu nošení muslimského šátku na půdě vzdělávacího zařízení v České republice byl zaznamenán v roce 2013 na Střední zdravotnické škole v Praze. Dvě muslimské dívky po nástupu na výše uvedenou školu zjistily, že na výuku nesmí být nošen islámský šátek, neboť by jeho nošení porušovalo ustanovení školního řádu. První článek školního řádu totiž stanoví, že žáci dobrovolným studiem na Střední zdravotnické škole přijímají zodpovědnost řídit se pravidly společenského chování a jednání a pohybovat se ve škole bez jakékoli pokrývky hlavy. Ta může být povolena pouze ze zdravotních důvodů. Jedna z muslimských dívek uvedla, že ihned po zjištění této skutečnosti, požádala vedení školy, aby jí bylo umožněno nosit islámský šátek alespoň způsobem, který jí zakrývá vlasy. To vedení školy odmítlo a dívka tentýž den školu opustila.

Druhá z dívek navštěvovala výuku bez pokrývky hlavy po dobu dvou měsíců od svého nástupu. Poté se rovněž rozhodla školu opustit, neboť se domnívala, že škola porušuje její svobodu náboženského vyznání a právo na vzdělání.

Z vyjádření vedení školy však vyplývají jiné skutkové okolnosti. Obě dívky byly již před zahájením studia seznámeny se specifiky vzdělávání ve zdravotních a sociálních oborech, s nutností nosit zdravotnické uniformy, s dodržováním hygienických předpisů a také se samotným školním řádem. Nošení muslimského šátku během výuky bylo také tématem diskuse mezi stranami. Muslimské dívky dle vedení školy omezení nošení islámského šátku akceptovaly. Vedení školy jim dokonce na požádání v souladu se školním řádem umožnilo, aby šátky měly alespoň na ramenou.

Obě studentky i přesto školu opustily a prostřednictvím právního zástupce zastupujícího nevládní neziskovou organizaci, jmenovitě Organizaci pro pomoc uprchlíkům, podaly podnět k Veřejnému ochránci práv, aby posoudil, zdali vedení školy zákazem nošení islámského šátku nezapříčinilo diskriminaci z důvodu náboženského vyznání, víry či světového názoru ve smyslu příslušných ustanovení Listiny a antidiskriminačního zákona.

Vedení školy obhajovalo své jednání nejdříve odkazem na absenci jakéhokoli ustanovení ve školském zákoně, které by se zabývalo pokrývkami hlavy. Je tak v kompetenci jednotlivých škol, aby ve svých školních řádech upravily možný rozsah

jejich užívání. Ve školním řádu Střední zdravotnické školy bylo jejich nošení s výjimkou zdravotních důvodů zakázáno. Zákazem mělo být zaručeno pozitivní prostředí, ve kterém spolu mohly koexistovat různá náboženská vyznání, neboť, jak vedení školy uvedlo, školu navštěvovali žáci různých etnických skupin. Dalším argumentem vedení školy bylo, že jsou tak udržovány standardy společenského chování. V této souvislosti byl islámský šátek přirovnán k jiným pokrývkám hlavy, jako jsou kapuce či klobouky, které jsou na škole rovněž zakázány. Jen okrajově se vedení školy zmiňuje o neslučitelnosti islámského šátku s hygienickými předpisy, které je nutné zvláště ve zdravotnickém oboru dodržovat.

Za vedení školy se postavili mnozí studenti školy a obrátili se s peticí na podporu stanoviska přijatého vedením školy na prezidenta republiky a primátora hlavního města Prahy, kteří se s postupem vedení školy ztotožnili. Vedení školy dále vyzvalo Ministerstvo školství a tělovýchovy ČR o přijetí stanoviska k výkladu Školského zákona v návaznosti na školní řád Střední zdravotnické školy. Rovněž se vyjádřilo k otázkám, které mu byly předloženy oddělením rovného zacházení Veřejného ochránce práv.

Veřejný ochránce práv zatím k případu nezaujal žádné stanovisko. Vzhledem k jeho ojedinělosti v České republice, je nezbytné, aby případ detailně posoudil z různých hledisek. Nejdříve by se měl zabývat otázkou, jaký dopad může mít symbol, který je jeho nositelem vnímán jako nezbytná náboženská povinnost, na ostatní, s ohledem na ochranu jejich práv a svobod a ochranu veřejného pořádku, ve společnosti, kde většinová populace je silně nakloněna sekularizovanému způsobu života. Rovněž musí zvážit, zdali zákaz představoval zásah do náboženské svobody studentek, popřípadě zdali by mohl být legitimně odůvodněn.

Dle mého názoru si však lze jen těžko představit, že by za současných podmínek, kdy princip sekularismu není hlavním pilířem Ústavy ČR, jako je tomu například ve Francii či v Turecku, na území České republiky nežije početná muslimská menšina a zatím ani nemůžeme hovořit o jakémkoli působení fundamentalistických náboženských skupin mohlo být ustanovení zakazující pokrývku hlavy, tudíž i islámský šátek, legitimně odůvodněno. Jediné možné zdůvodnění by dle mého názoru bylo možné v souvislosti s dodržováním hygienických předpisů, především během praxe ve zdravotních zařízeních. I tento argument by však byl těžko obhajitelný. Zákaz nošení

islámského šátku doposud nebyl předmětem veřejné debaty v České republice, přijaté stanovisko Veřejného ochrance práv by nám mohlo do budoucna napovědět, jaká rozhodnutí bychom mohli s případnými dalšími stížnostmi očekávat.

3.2 Symbol kříže

Kříž z latinského slova *crux* je v současné době nejvýznamnějším symbolem křesťanství. Je spojován s utrpení Ježíše Krista související s ukřižováním. V západních společnostech není však pouze symbolem náboženským, ale je vnímán rovněž jako odkaz na historický a kulturní vývoj evropského kontinentu.

3.2.1 Nošení křesťanského křížku

Evropský soud pro lidská práva se zabýval otázkou nošení křesťanského kříže na krku v případě Eweida a ostatních proti Spojenému království.²⁶³ V této věci vydal dne 15. ledna společný rozsudek, jenž se týkal stížností čtyř stěžovatelů. V případě paní Eweidy a paní Chaplin posuzoval Soud zákonnost omezení nošení křesťanského kříže na krku v zaměstnání. V dalších dvou případech, paní Ladele a pana McFarlaneho, se Soud musel vypořádat s otázkou, zdali a za jakých podmínek má státní úředník právo z důvodu svého náboženského vyznání odmítnout služby párům stejného pohlaví.

Jelikož se problematikou náboženských symbolů zabýval pouze v případě paní Eweidy a paní Chaplin, bude pouze těm následující podkapitola věnována.

3.2.1.1 Eweida a ostatní proti Spojenému království

Paní Nadia Eweida, praktikující koptská křesťanka, byla od roku 1999 zaměstnankyní soukromé společnosti British Airways (dále jako „BA“), ve které pracovala na odbavovací přepážce a přicházela tudíž do kontaktu s veřejností. V souladu s interními předpisy společnosti měli všichni zaměstnanci, kteří přicházeli do styku s veřejností, skrýt veškeré náboženské symboly včetně šperků. Výjimka mohla být udělena za předpokladu, že byl náboženský symbol neodděleně spjat s náboženským vyznáním a nebylo jej možné skrýt. Na základě žádosti tak bylo

²⁶³ Rozsudek ESLP ze dne 15. 1. 2013, věc Eweida a ostatní proti Spojenému království, stížnosti č. 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10.

sikhským zaměstnancům povoleno nosit turbany a náramky kara či muslimským zaměstnankyním islámské šátky.

Paní Eweida se v květnu roku 2006 rozhodla, že nadále nebude svůj kříž na krku skrývat a otevřeně tak projeví svou oddanost ke svému náboženskému vyznání. V této souvislosti byla několikrát napomínána, neboť se její chování neslučovalo s interními předpisy BA. Paní Eweida odmítla svůj kříž na krku skrýt a následkem toho byla nucena zůstat doma bez nároku na mzdu. Společnost jí následně nabídla jinou pracovní pozici, na které by mohla nosit kříž na krku bez jakéhokoli omezení, neboť by nepřicházela do styku se zákazníky. To však paní Eweida odmítla a i nadále zůstávala doma.

V roce 2007 přijala BA nová pravidla, která povolovala mimo jiné viditelné nošení kříže na krku. Paní Eweida do zaměstnání opět nastoupila, avšak požadovala po společnosti náhradu mzdy za dobu, kdy byla nucena zůstat doma. British Airways odmítla stěžovatelce náhradu mzdy poskytnout. Stěžovatelka se proto následně obrátila na britský pracovní tribunál (*Employment Tribunal*) a následné soudní instance, u kterých namítala mimo jiné, že omezením nosit viditelně na krku kříž byla porušena její náboženská svoboda dle čl. 9 Úmluvy a dále požadovala náhradu škody za nepřímou diskriminaci na základě náboženství. Britské soudy se především zaměřily na namítanou nepřímou diskriminaci z důvodu náboženství, která byla dle stěžovatelky v rozporu s ustanovením nařízení 3 z roku 2003 o rovnosti v zaměstnání na základě náboženského vyznání či víry (*Employment Equality (Religion and Belief) Regulations 2003*) a dospěly k závěru, že omezení viditelného nošení kříže na krku nepředstavovalo nepřímou diskriminaci na základě náboženství.

Paní Eweida tedy podala stížnost k ESLP, ve které namítala, že omezením nosit viditelně kříž na krku bylo zasaženo do její svobody náboženského vyznání dle čl. 9 Úmluvy a dále byl porušen zákaz diskriminace na základě náboženství dle čl. 14 ve spojení s čl. 9 Úmluvy.

Soud konstatoval, že viditelné nošení kříže na krku bylo jednáním motivovaným náboženským vyznáním stěžovatelky projevit své vyznání navenek, které je chráněno čl. 9 Úmluvy. Soud dále konstatoval, že přijatým omezením bylo zasaženo do stěžovatelčina práva projevit své náboženského vyznání. Vzhledem k tomu, že však BA, byla soukromou společností, nemohl být tento zásah přímo přičitatelný členskému

státu Úmluvy, tedy Spojenému království. Bylo tudíž nutné posoudit, zdali státní orgány splnily svůj pozitivní závazek zajistit v rámci své jurisdikce právo paní Eweidy projevit svoji náboženskou svobodu navenek.

Soud uvedl, že Spojené království nemělo ve stěžované době zákonná ustanovení, jež by konkrétně upravovala nošení církevních oděvů a náboženských symbolů v zaměstnání. Problematika náboženských symbolů v zaměstnání tak byla regulována pouze vnitrostátním zakotvením zákazu diskriminace na základě náboženství v již zmiňovaném nařízení 3 z roku 2003 o rovnosti v zaměstnání na základě náboženského vyznání či víry (*Employment Equality (Religion and Belief) Regulations 2003*), které bylo společně s dalšími nařízeními z roku 2003 přijato za účelem implementace rámcové směrnice. Soud tak konstatoval, že se nedomnívá, že by i přes absenci legislativy výslovně regulující nošení náboženských symbolů v zaměstnání bylo právo stěžovatelky projevovat své náboženské vyznání nošením náboženského symbolu v zaměstnání, nedostatečně chráněno.

Soud dále přistoupil k otázce proporcionality přijatého omezení. Konstatoval, že posouzení proporcionality opatření přijatého soukromou společností, je záležitostí národních orgánů, zejména soudů, v rámci jim poskytnutého prostoru pro volné uvážení. Dle názoru Soudu však vnitrostátní soudy nespravedlivě zhodnotily protichůdné zájmy, neboť zájmu zaměstnavatele uchovat si určitou jednotnou firemní prezentaci vůči veřejnosti přiznaly větší důležitost než právu paní Eweidy projevovat své náboženské vyznání navenek. Jakkoli lze zájem zaměstnavatele na uchování korporátní image považovat za legitimní, je zjevné, že právo paní Eweidy projevovat své náboženské vyznání je základním lidským právem, jenž je v demokratické společnosti nutné k zajištění pluralismu a diverzity, je zájmem převažujícím.

Kříž paní Eweidy byl malý a nenápadný a nemohl zásadně ovlivnit její profesionální vzezření. Navíc, byly již dříve společností BA povoleny jiné mnohem nápadnější náboženské symboly, u nichž nebylo prokázáno, že by negativně ovlivňovaly image společnosti. Skutečnost, že byla společnost také schopna změnit svá interní pravidla ohledně viditelného nošení kříže na krku, pak jen potvrzuje fakt, že uvedený zákaz neměl pro společnost klíčový význam.

S ohledem na výše uvedené ESLP rozhodl, že vnitrostátní orgány nedostatečně ochránily právo stěžovatelky projevovat své náboženské vyznání navenek, čímž

porušily pozitivní závazek vyplývající z čl. 9 Úmluvy. Soud proto již dále nepovažoval za nutné zabývat se samostatně namítanou diskriminací dle čl. 14 ve spojení s čl. 9 Úmluvy.

V druhé části rozsudku posuzoval Soud případ paní Chaplin, ve kterém však rozhodl v neprospěch stěžovatelky.

Paní Shirley Chaplin, praktikující křesťanka, pracovala jako sestra na geriatrickém oddělení ve státní nemocnici. V zaměstnání chtěla rovněž jako paní Eweida projevit své náboženské vyznání prostřednictvím nošení kříže na krku. Dle interního předpisu nemocnice však bylo nošení jakýchkoli šperků včetně náboženských symbolů zakázáno. Paní Chaplin proto zažádala o udělení výjimky ze zákazu. Ta jí však nebyla udělena s odůvodněním, že by nošení kříže na krku představovalo zdravotní a bezpečnostní riziko při zacházení s pacienty. Nemocnice nabídla paní Chaplin jinou alternativu nošení kříže slučitelnou s hygienickými a bezpečnostními požadavky nemocničního zařízení, kterou však stěžovatelka odmítla. Následně byla přesunuta na nesesterskou pracovní pozici, která byla později zrušena.

Paní Chaplin se proto obrátila na pracovní tribunál (Employment Tribunal), u kterého namítala přímou a nepřímou diskriminaci z důvodu náboženství. Pracovní tribunál námitku přímé diskriminace odmítl, neboť považoval za neprokázané, že by nemocnice zacházela se stěžovatelkou méně výhodně než s jinými zaměstnanci, kteří si rovněž přáli nosit náboženské symboly. Také vyloučil námitku nepřímé diskriminace, neboť byl uvedený zákaz proporcionální ke sledovanému cíli, tedy k ochraně zdraví a bezpečnosti pacientů a sester.

Oproti případu paní Eweidy posuzoval Soud stížnost paní Chaplin z pohledu negativní povinnosti státu nezasahovat do náboženské svobody zaručené čl. 9 Úmluvy a zásady nediskriminovat na základě čl. 14 Úmluvy, neboť byla státním zaměstnancem.

Soud, stejně jako v případě paní Eweidy, konstatoval, že zákazem nošení kříže na krku, bylo zasaženo do projevu svobody vyznání stěžovatelky spadající pod ochranu čl. 9 Úmluvy. Jelikož byl zásah způsoben státní nemocnicí, jako orgánem veřejné moci, bylo toto jednání přičitatelné státu. Soud tak musel posoudit, zdali byl předmětný zásah nezbytný v demokratické společnosti při sledování jednoho z legitimních cílů stanovených v čl. 9 odst. 2 Úmluvy. Důvodem pro přijetí zákazu byla bezpochyby ochrana zdraví a bezpečnost sester a pacientů. Před pracovním tribunálem bylo

dokázáno, že se nadřízení stěžovatelky domnívali, že existuje riziko, že by mohl být kříž z krku narušeným pacientem stržen či by se mohl dostat do kontaktu s otevřenou ránou. Stěžovatelce byla nabídnuta i jiná alternativa nošení kříže, kterou však odmítla, neboť jí shledala nedostatečnou k projevení svého náboženského vyznání.

Rovněž jako v případě paní Eweidy porovnával Soud v rámci testu proporcionality protichůdné zájmy stran. Zde však Soud vyhodnotil zájem vedení nemocnice na udržování hygieny a bezpečnosti v nemocničních zařízeních za zájem převažující nad touhou stěžovatelky projevit své náboženské vyznání. Soud konstatoval, že oblast bezpečnosti a hygieny v nemocničních zařízeních je oblastí, kde je státu poskytnut širší prostor pro uvážení. Vhodnou autoritou k přímému posouzení opatření nutných k zajištění bezpečnosti a hygieny bylo vedení nemocnice, přičemž Soud neshledává, že by vedení nemocnice přijatým zákazem překročilo prostor pro vlastní uvážení.

Opatření zakazující stěžovatelce nošení kříže na krku bylo přiměřené k zajištění ochrany bezpečnosti a hygieny v nemocnicích. Zásah do náboženské svobody paní Chaplin byl nezbytný v demokratické společnosti a neporušil práva stěžovatelky zaručená čl. 9 Úmluvy. Soud rovněž shledal, že vzhledem k podobnosti faktorů, které by měly být zváženy při posuzování proporcionality opatření dle čl. 14 ve spojení s čl. 9 Úmluvy, lze konstatovat, že nebyl porušen ani čl. 14 Úmluvy.

Je zjevné, že i přes podobnost případu paní Chaplin a paní Eweidy dospěl ESLP k odlišným rozhodnutím především s ohledem na protichůdné konkurující si zájmy, které v jednotlivých případech porovnával. Soud dal jasně najevo, že individuální projev náboženské svobody jednotlivce musí být ve snaze zachovat pluralitu a demokracii maximálně chráněn. Na druhou stranu však vymezil i určité hranice, jež nesmí být tímto projevem překročeny. Jedním z mantinelů je tak zajištění bezpečnosti a zdraví třetích osob, které by měly být před samotným projevem upřednostněny. Kompetentními ke zhodnocení konkrétní situace jsou vnitrostátní orgány, kterým je vzhledem k citlivosti a důležitosti těchto konkurujících zájmů, poskytnut širší prostor pro uvážení.

3.2.2 Krucifix

Krucifix z latinského slova *cruci fixus*, neboli „pověšený na kříži“ je uměleckým zpodobením ukřížovaného Ježíše Krista. Skládá se z kříže a korpusu Ježíšova těla.

Přítomnost krucifixů byla již v minulosti předmětem řízení před některými národními soudy. Zabýval se jí například švýcarský Federální soud, který označil roku 1990 nařízení zakotvující přítomnost křížů ve třídách základních škol za rozporné s konfesní neutralitou zaručenou švýcarskou ústavou. Dále se jí rovněž věnovaly i vnitrostátní soudy v Polsku, Rumunsku, Španělsku či v Německu. Německý Spolkový ústavní soud rozhodoval o otázce umístování křížů v roce 1995, když posuzoval, zdali je přítomností krucifixu v každé učebně veřejné školy v Bavorsku narušována náboženská neutralita státu.²⁶⁴ Povinnost vyvěšování krucifixů byla veřejným základním školám uložena v § 13 bavorského školního řádu. Stěžovatelé, jako zastánci tzv. antroposofické životní filozofie namítali, že vyobrazováním „umírajícího mužského těla“ na stěnách učeben jsou děti ovlivňovány křesťanskou vírou, jež nepřístupně působí na jejich tvorbu pohledu na svět a náboženství. Spolkový ústavní soud odkazoval na čl. 4 Základního zákona a vyslovil názor, že předmětný článek se neomezuje pouze na povinnost státu nevměšovat se do náboženského přesvědčení, jednání, či vyobrazování jednotlivce či náboženských společenství, ale rovněž státu ukládá povinnost, zajistit pro jednotlivce volný prostor, v němž se může jeho osobnost v oblasti náboženství a světonázoru rozvíjet aniž by byl rušen ze strany stoupenců jiných náboženství či jiných náboženských skupin. Vyvěšování krucifixu ve veřejných školách má dle Spolkového ústavního soudu charakter uznání křesťanství jako státního náboženství. Soud dále nezohlednil námitky bavorské vlády, když konstatoval, že kříž je symbolem náboženským, ne kulturním. Škola jako veřejná instituce by měla zajistit náboženskou pluralitu, aby si každý jedinec mohl zvolit náboženství, ke kterému nejvíce inklinuje, nebo být popř. osobou nevěřící. Ohrožen je zde především aspekt tvorby osobnosti malých dětí, které školy navštěvují a mohou být postojem své školy k vyznávání určitého náboženství omezovány a ovlivňovány.

Většina Spolkového ústavního soudu pak na závěr určila roli soudu jako ochránce náboženské svobody: *„Umístění krucifixu nelze také ospravedlnit pozitivní svobodou vyznání rodičů a žáků křesťanské víry. Pozitivní svoboda vyznání náleží všem rodičům a žákům stejným dílem, nejen těm křesťanského vyznání. Z toho plynoucí konflikt nelze vyřešit na základě principu vlády většiny, neboť hlavním smyslem*

²⁶⁴ Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu (BVerfGE) 93,1

*základního práva svobody vyznání je do značné míry právě ochrana menšin.*²⁶⁵

Menšina naopak vnímala krucifix jako odkaz na křesťanské kulturní dědictví, tudíž jako symbol kulturní, ne náboženský. Státní neutralitu pak chápe jako závazek státu být tolerantní vůči ostatním náboženstvím. To však neznamená, že stát bude striktně nábožensky lhostejný.

V reakci na rozhodnutí německého Spolkového ústavního soudu byl v Bavorsku pozměněn zákon o výchově a vzdělání, který však i nadále ve svém čl. 7 odst. 4 stanoví, že má být s ohledem na kulturní a historický ráz Bavorska umístěn v každé třídě kříž. Rodičům však poskytuje možnost, pokud by jim přítomnost kříže ve třídách ve vztahu k jejich dětem dělala obtíž, aby proti ní protestovaly.

3.2.2.1 Lautsi v Itálii²⁶⁶

Stěžovatelka, paní Soile Lautsi, bydlí společně se svými dvěma syny, Dataicem a Samim v Abano Terme v Itálii, kde její synové ve věku jedenácti (Dataico) a třinácti let (Sami) navštěvovali ve školním roce 2001-2002 státní školu, která měla ve všech svých učebnách na stěnách vyvěšen křesťanský kříž (krucifix). Stěžovatelka namítala, že umístění krucifixu ve třídách, je v rozporu s principem sekularismu, dle něhož by chtěla vychovávat své děti. Tuto námitku vznesla v dubnu v roce 2002 na zasedání školní rady, kde rovněž poukázala na rozhodnutí Kasačního soudu, dle něhož je umístění křesťanského kříže ve volebních místnostech sloužících k politickým volbám v rozporu se sekulárním charakterem italského státu. Vedení školy však rozhodlo, že i nadále budou krucifixy ve třídách umístěovány. Paní Lautsi podala proti tomuto rozhodnutí správní žalobu u Krajského správního soudu pro Benátsko, v níž namítala porušení principů sekulárního charakteru státu a nestrannosti veřejných úřadů. Správní soud se následně obrátil na Ústavní soud s otázkou ohledně ústavnosti republikánských a královských nařízení, které krucifixy ve třídách zavádějí. Ústavní soud rozhodl,

²⁶⁵ Michal Bobek, Pavla Boučková, Zdeněk Kühn: Rovnost a diskriminace, 1. vydání, Praha, nakl. Beck 2007, s. 291

²⁶⁶ Rozsudek ESLP (velký senát) ze dne 3. 11. 2009, věc Lautsi a ostatní proti Itálii, stížnost č. 30814/06. Podrobněji rovněž FOUKALOVÁ, Kristýna, MOLEK, Pavel. Věc Lautsi a další proti Itálii. *Přehled rozsudků Evropského soudu pro lidská práva*, 2011, roč. 14, č. 3, s.189 - 203. ISSN 1212-2211. Také BOUČKOVÁ, Pavla. Lautsi a ostatní v. Itálie: Po muslimských šátcích křesťanské kříže? *Jurisprudence*, 2011, roč. 20, č. 3, s.15 - 20.

že není pravomocný k posuzování této otázky, neboť předmětná nařízení jsou obsažena pouze v podzákoných předpisech, a ne v zákoně. Správní soud následně zamítl žalobu stěžovatelky s odůvodněním, že kříž je symbolem italské kultury a historie, a tedy i italské identity, symbolem rovnosti, svobody a tolerance v souladu se sekulárním charakterem státu. Stěžovatelka se odvolala ke Státní radě (Consiglio di Stato), která její odvolání zamítla s odůvodněním, že kříž se stal jednou ze sekulárních hodnot italské Ústavy a občanského života.

Paní Lautsi podala dne 27. července 2006 k ESLP stížnost, v níž namítala, že vyvěšování křížů ve státních školách představuje zásah neslučitelný s právem rodičů zajistit výchovu dětí v souladu se svým náboženským a filosofickým přesvědčením ve smyslu čl. 2 Prvního dodatkového protokolu. Stěžovatelka rovněž namítala, že italská praxe přítomnosti křížů ve státních školách porušuje její právo na svobodu náboženského vyznání a přesvědčení chráněné čl. 9 Úmluvy.

Senát dal stěžovatelce za pravdu a jednomyslně rozhodl o porušení čl. 2 Prvního dodatkového protokolu ve spojení s čl. 9 Úmluvy. Konstatoval, že stát je povinen, zdržet se i nepřímého vnučování určité víry, a to především v místech, kde se nacházejí osoby obzvláště vnímavé vůči jakémukoli nátlaku, tedy zejména ve školách. Dále uvedl, že i přes skutečnost, že má symbol křesťanského kříže mnoho významů, je stále především symbolem náboženským. Kříž ve třídách tak může být žáky snadno identifikován jako náboženský znak, jenž může působit emočně rušivě pro ty, kteří vyznávají jiné náboženství, či jsou bez vyznání. Negativní svoboda vyznání pak může být dle názoru Soudu porušena nejen povinnou náboženskou výchovou či bohoslužbami, ale rovněž praktikami či symboly, které konkrétním či obecným způsobem vyjadřují víru, náboženství či ateismus. Zobrazování kříže ve třídách nemůže rovněž podporovat výchovný pluralismus nezbytný v demokratické společnosti, neboť se jedná pouze o zobrazování symbolu jednoho konkrétního náboženství. S ohledem na výše uvedené Soud konstatoval, že povinností vyvěšovat kříž ve třídách bylo omezeno právo rodičů vychovávat své děti v souladu s vlastním přesvědčením a rovněž právo žáků věřit či nevěřit. Přítomnost kříže ve třídách byla neslučitelná s povinností státu zachovávat neutralitu při výkonu veřejné funkce, zejména v oblasti vzdělávání. Vzhledem k okolnostem a k úvahám, které Soud vedl ke konstatování porušení čl. 2

Prvního dodatkového protokolu ve spojení s čl. 9 Úmluvy, nepovažoval Soud za nutné, zabývat se namítaným čl. 14 Úmluvy.

Dne 28. ledna 2010 požádala vláda Itálie o postoupení věci k Velkému senátu.²⁶⁷ Ten případ posoudil z pohledu práva rodičů zajišťovat výchovu dětí v souladu se svým filozofickým a náboženským přesvědčením. Soud nejdříve stanovil, že umístování křížů ve třídách je součástí funkcí státu v oblasti vzdělávání spadající pod rozsah čl. 2 Prvního dodatkového protokolu, a tudíž je tedy stát povinen respektovat při rozhodování o umístování křížů právo rodičů zajistit vzdělávání a výuku dětí v souladu s vlastním náboženským či filozofickým přesvědčením. Dále konstatoval, že kříž je především náboženským symbolem, u něhož však nebylo prokázáno, že by měl jakýkoli vliv na přesvědčení žáků ve třídách. Subjektivní pocit stěžovatelky je dle Soudu nedostačující ke konstatování porušení čl. 2 Prvního dodatkového protokolu.

Přítomnost křížů ve školách je v Itálii považována za součást kulturní a historické tradice. Soud konstatoval, že v otázce zachovávání tradic neexistuje s ohledem na různorodý kulturní a historický vývoj v evropských státech konsensus. Tyto otázky tak spadají do oblasti volného uvážení členského státu. Na druhou stranu se však nemohou členské státy zbavit svých povinností vyplývajících z Úmluvy a jejích Protokolů pouhým odkazem na tradice. Soud má tak v zásadě povinnost respektovat rozhodování členských států v otázkách náboženství, avšak pouze za předpokladu, že taková rozhodnutí nepovedou k zakázané indoktrinaci. Velký senát se neztotožnil se závěrem Senátu, jenž kříž s odkazem na případ Dahlab považoval za mocný vnější symbol. Kříž tak považuje za poměrně pasivní symbol, jehož role není srovnatelná s aktivním šířením náboženstvím ze strany státu. Dále zdůraznil, že Itálie podporuje i jinou náboženskou symboliku ze strany žáků, jako například nošení islámských šátek či oslavy ramadánu.

S ohledem na výše uvedené Soud rozhodl, že s rozhodnutím ponechat kříže ve třídách, Itálie nepřekročila meze svého uvážení ve vztahu ke své povinnosti

²⁶⁷ Důležitost rozhodnutí ve věci *Lautsi proti Itálii* podtrhuje intervence jak nevládních organizací, 33 poslanců Evropského parlamentu, tak intervence vlád dalších zemí jako je Arménie, Bulharsko, Kypr, Rusko, Řecko, Litva, Malta, Monako, Rumunsko a San Marino. Ty byly právně zastoupeny velmi váženým profesorem Josephem Weilerem. *Politics & Society – Exclusive/Oral Submission by Professor Joseph Weiler*. [online], [cit. 2014-02-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.ilsussidiario.net/News/Politics-Society/2010/7/1/EXCLUSIVE-Oral-Submission-by-Professor-Joseph-Weiler-before-the-Grand-Chamber-of-the-European-Court-of-Human-Rights/3/96909/>>.

respektovat právo rodičů zajišťovat výchovu a vzdělání svých dětí dle čl. 2 Prvního dodatkového protokolu. Čl. 2 Prvního dodatkového protokolu tak ve vztahu ke stěžovateli nebyl porušen a Soud nepovažoval za nutné zabývat se případem z pohledu čl. 9 a čl. 14 Úmluvy.

Rozhodnutí Velkého senátu považuji oproti předešlému rozhodnutí Senátu za správné, neboť se domnívám, že Senát ve svém rozsudku nezohlednil různorodost ústavní praxe členských států. Zatímco ústavy členských států shodně zaručují negativní i pozitivní náboženskou svobodu, je úprava zapojení církví do veřejného života rozličná, vždy v závislosti na historickém, kulturním vývoji, demografii a tradicích členského státu. Nelze tedy usuzovat, že by bylo možné, vzhledem k rozdílnosti postavení státu a církve v jednotlivých evropských státech, přijmout řešení, jenž by mohlo být na všechny plošně aplikováno. Vždy musí být zohledněn konkrétní kontext každého státu. Senát dále ve svém rozhodnutí zaměnil zásadu neutrality s principem sekularismu. Neutralita je zásadou, jež má vést k náboženskému pluralismu, ne princip sekularismu. Ten je jednou z mnoha ideologií. Odstraněním kříže ze stěny tak nedosáhneme chtěné neutrality, ale budeme pouze preferovat jednu ideologii, v tomto případě sekularismu, oproti jiné. Velký Senát tak správně ponechal členským státům potřebný prostor pro volné uvážení, jakým způsobem přítomnost kříže ve školách upraví.

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo provést analýzu problematiky náboženských symbolů, nejen z pohledu náboženské svobody, ale rovněž z hlediska jejího propojení s právem na rovné zacházení a s ním souvisejícím zákazem diskriminace, ochranou menšin, právem na vzdělání a rovnosti pohlaví.

Problematika těchto právních aspektů byla demonstrována na symbolu křesťanského kříže a symbolu muslimského šátku, které jsou v současné době, jak mj. vyplývá z judikatury Evropského soudu pro lidská práva, posuzovány jako antagonistické symboly, které ve své podstatě představují spor mezi samotným islámem a evropskou společností.

První otázkou, kterou je nutné si zodpovědět v souvislosti s užíváním náboženských symbolů ve veřejném prostoru je, zdali lze jejich manifestaci ve veřejném prostoru podřadit pod ustanovení chránící svobodu náboženského vyznání. Náboženská svoboda je univerzálním lidským právem, které je zaručeno každé lidské bytosti na základě její přirozené důstojnosti. Je dělena na tzv. *forum internum*, jež představuje vnitřní přesvědčení jedince, které je neomezitelné a tzv. *forum externum*, jímž jedinec projevu své náboženské vyznání či víru navenek, které však může podléhat omezením a to za předpokladu, že je tak stanoveno zákonem, jedná se o omezení, které je v demokratické společnosti nezbytné v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky či ochrany práv a svobod jiných. V otázce, zdali lze manifestaci muslimského šátku ve veřejném prostoru či křesťanského kříže podřadit pod ustanovení chránící svobodu náboženského vyznání, je ESLP na rozdíl od jiných náboženských symbolů, jednotný. Při aplikaci tzv. pětistupňového testu, podřazuje manifestaci výše uvedených symbolů pod věcný rozsah čl. 9 Úmluvy a spíše se tak zaměřuje na další části testu, ve kterých zjišťuje, zdali omezení manifestace náboženského symbolu ve veřejném prostoru bylo legitimní. V této souvislosti je však přístup ESLP k uvedeným náboženským symbolům poněkud rozdílný.

Zatímco křesťanský kříž, představující symbol majority, je většinou ve veřejném prostoru legitimizován, jelikož představuje kulturní hodnoty, na nichž je evropská společnost vystavena, je muslimský šátek považován za symbol, který je neslučitelný s demokratickými hodnotami evropských států.

Ve snaze eliminovat muslimské šátky z veřejného prostoru, zakotvují některé evropské země ve svých vnitrostátních právních úpravách dokonce plošné zákazy náboženských symbolů ve veřejném prostoru, které působí sice neutrálně, ale jsou očividně cílené především na muslimskou menšinu, konkrétněji na muslimské ženy halící část nebo celé své tělo do šátku, které tímto nepřímo diskriminují. Evropské státy pak často z hrozící obavy, jež se týká nařčení z diskriminace z důvodů náboženství potlačování práv náboženských menšin, odůvodňují přijímání zákonných úprav zakazujících nošení muslimských šátků ve veřejném prostoru principem rovnosti pohlaví. Následují tak předsudečné a zgeneralizované představy o islámu, ve kterých se žena stává nošením muslimského šátku obětí islámských náboženských předpisů, které jí staví do podřízené pozice vůči muži. V této souvislosti označil Evropský soud pro lidská práva v případě Dahlab proti Švýcarsku muslimský šátek dokonce za „*silný vnější náboženský symbol*“, jenž je neslučitelný s principem rovnosti pohlaví. Lze tedy bez pochyby přisvědčit faktu, že je na některé dívky a ženy vyvíjen nátlak ze strany tradiční muslimské rodiny praktikující islám. Na druhou stranu však nelze tyto závěry zobecňovat a aplikovat je bez výjimky. Pokud se tedy státy, podpořené Evropským soudem pro lidská práva, chtějí pasovat do role „záchrance“, tj. přijímáním zákonných úprav zakazujících muslimské šátky ve veřejném prostoru z důvodu zajištění principu rovnosti pohlaví, měly by se spíše zaměřit na to, aby byla ženám v dostatečné míře zajištěna práva na ochranu osobnosti.

Další miskoncepce, spojenou s manifestací muslimského šátku ve veřejném prostoru, je označení muslimského šátku za symbol určitého proselytizujícího účinku. Tento aspekt byl posuzován nejen z hlediska práva studentů a žáků na rovný přístup ke vzdělání, ale i z pohledu práva rodičů na výchovu a vzdělání dětí v souladu s jejich přesvědčením.

Již pouhé nošení muslimského šátku neostentativním a neagresivním způsobem bývá obecně považováno za něco, co je na půdě vzdělávacích institucí nežádoucí, neboť je prostředkem šíření a propagování islámského náboženství, které narušuje jak samotnou výuku, tak harmonické prostředí na školách. Naproti tomu lze u křesťanského kříže, jenž je vyvěšen ve třídách, jen stěží předpokládat, že bude mít jakýkoli vliv na náboženské přesvědčení žáků či učitelů ve třídách. Generalizovaný negativní postoj vůči muslimskému šátku tak vyvolává dojem určité diskriminace vůči tomuto specifickému náboženskému symbolu, na rozdíl od křesťanského kříže, který je podle Evropského soudu pro lidská práva definován jako pasivní náboženský symbol, odkazující na prastaré kulturní a historické tradice.

Spor však nevzniká jen mezi jednotlivými náboženstvími, ale také mezi náboženstvími a principem sekularismu. V této souvislosti je však nutné si uvědomit, že princip sekularismu bývá často zaměňován s pojmem neutralita. A je to právě již zmíněná neutralita, nikoliv samotný princip sekularismu, která garantuje pluralismus a vzájemnou toleranci mezi náboženstvími. Princip sekularismu je pouze ideologií, vhodnou společenskou a politickou koncepcí. Nelze tudíž předpokládat, že bude automaticky preferován před ideologií jinou.

Ať se již ve veřejném prostoru střetává problematika samotných náboženských symbolů, nebo v něm dochází ke konfliktu mezi náboženským symbolem a principem sekularismu, je vždy nutné, aby Evropský soud pro lidská práva dostatečně zhodnotil a prozkoumal celkový kontext konkrétního případu. S ohledem na odlišný historický a kulturní vývoj jednotlivých evropských států, rozdílnost jejich tradic nebo samotné postavení církve a státu, neexistuje v otázce omezování náboženských symbolů ve veřejném prostoru evropský konsenzus. Státům je tak v této otázce nutné poskytnout širší prostor pro vlastní užívání, neboť jen ony jsou schopny, s ohledem na svůj historický a sociální kontext, nejlépe zhodnotit, zdali je k zachování demokratických hodnot ve společnosti nutné omezit manifestaci náboženských symbolů ve veřejném prostoru. Vzhledem k tomu, že jsou však evropské země k symbolu muslimského šátku poměrně skeptické, je pak především na Evropském soudu pro lidská práva, aby posoudil způsob jeho omezování v celé jeho komplexitě, a ne pouze z hlediska, jež je ovlivňováno stereotypními představami o islámu jako takovém. Odmítnutí Evropského

soudu pro lidská práva zabývat se komplexností současného moderního náboženského pluralismu, může znamenat maření samotné podstaty náboženské svobody a pluralismu.

Seznam použitých zkratek

AntiDZ	Zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů, antidiskriminační zákon
BVerfGe	Bundesverfassungsgericht - Spolkový ústavní soud
CírkZ	Zákon o církvích a náboženských společnostech
Deklarace z roku 1981	Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře
EKLP	Evropská komise pro lidská práva
ESD	Evropský soudní dvůr
ESLP, Soud	Evropský soud pro lidská práva
EU	Evropská Unie
Listina	Listina základních lidských práv a svobod
Listina EU	Listina základních práv Evropské Unie
OSN	Organizace spojených národů
Pakt	Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
Rasová směrnice	Směrnici Rady 2000/43/ES, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ
Rámcová směrnice	Směrnice Rady 2000/78/ES, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání
SES	Smlouva o Evropském společenství
SFEU	Smlouvy o fungování Evropské Unie
Subkomise OSN	Subkomise pro prevenci diskriminace a ochranu menšin
Úmluva	Evropská úmluva o ochraně lidských práv
ÚRD	Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace

Seznam literatury

Monografie:

- BOBEK, Michal, Pavla BOUČKOVÁ a Zdeněk KÜHN. *Rovnost a diskriminace*. Vyd. 1. Praha: Beck, 2007, XLVIII, 471 s. ISBN 9788071795841.
- BOUČKOVÁ, Pavla. *Antidiskriminační zákon: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2010, xiv, 405 s. ISBN 9788074003158.
- CAPOTORTI, Francesco. *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations, 1991. vii, 114 s. United Nations publication. Human rights; study series 5. ISBN 92-1-154083-6.
- CRAIG, Paul P a G DE BÚRCA. *EU law: text, cases, and materials*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, c2011, clvii, 1155 s. ISBN 9780199576999.
- ČAPEK, Jan. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv*. Praha: Linde, 2010, 187 s. ISBN 97880720180482.
- ČERNÁ, Dagmar. *Standard lidských práv v Evropě: srovnání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Listiny základních práv Evropské unie*. Beroun: Eva Rozkotová - IFEC, 2009, 161 s. ISBN 9788087146217.
- DIJK, P a Yutaka ARAI. *Theory and practice of the European Convention on human rights*. 4th ed. Antwerpen: Intersentia, 2006, xv, 1190 s. ISBN 9050956165.
- ELLIS, Evelyn. *EU anti-discrimination law*. 1st ed. Oxford : Oxford University Press, 2005. 401 s. ISBN 0-19-926683-2.
- FOREJTOVÁ, Monika. *Mezinárodněprávní ochrana menšin*. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2002. 118, xviii s. ISBN 80-7082-843-9.
- FOSTER, Nigel G. *EU law directions*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, c2010, lxii, 390 s. ISBN 9780199581597.
- FREDMAN, Sandra a Zdeněk KÜHN. *Antidiskriminační právo*. 1. vyd. Praha: Multikulturální centrum Praha, 2007, xxvi, 209 s. ISBN 9788025410547.
- HARRIS, D, Edward BATES, Michael O'BOYLE a Carla BUCKLEY. *Harris, O'Boyle & Warbrick: law of the European Convention on Human Rights*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2009, li, 902 s. ISBN 9780406905949.

- KÄLIN, Walter a KÜNZLI, Jörg. *Universeller Menschenrechtsschutz*. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 2005. xxxii, 501 s. ISBN 3-8329-1623-7.
- KMEC, Jiří. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, xxvii, 1660 s. ISBN 9788074003653.
- KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2011, xviii, 333 s. ISBN 9788074003622.
- LERNER, Natan. *Religion, secular beliefs and human rights: 25 years after the 1981 declaration*. The Netherlands: Martinus Nijhoff Publisher, 2006, 228 s. ISBN 9789004152090.
- LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Vyd. 2. Praha: Svoboda, 1992, 184 s. ISBN 802050222x.
- NOWAK, Manfred. *U.N. covenant on civil and political rights: CCPR commentary*. 2nd, revised ed. Kehl: Engel, 2005, XXXIX, 1277 s. ISBN 3883571342.
- PETRÁŠ, René, Helena PETRŮV, Harald Christian SCHEU, Mahulena HOFMANNOVÁ a Jan KUKLÍK. *Menšiny a právo v České republice*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2009, 507 s. ISBN 978-8087284-00-1.
- SCHEU, Harald Christian, Jakub KŘÍŽ a Kateřina DĚKANOVSKÁ. *Právní postavení náboženských menšin*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013, 138 s. ISBN 9788087146828.
- SCHEU, Harald Christian, Věra HONUSKOVÁ, René PETRÁŠ a Helena PETRŮV. *Migrace a kulturní konflikty*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011, 322 s. ISBN 9788087284070.
- SCHILLING, Theodor. *Internationaler Menschenrechtsschutz: universelles und europäisches Recht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004. xiii, 302 s. Mohr Lehrbuch. ISBN 3-16-148212-3.
- SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2008, 228 s. ISBN 9788087127131.
- STRÁŽNICKÁ, Viera. *Medzinárodná a európska ochrana ľudských práv*. 1. vyd. Bratislava: EuroKódex, 2013, 559 s. ISBN 9788089447954.
- SYLLOVÁ, Jindřiška. *Lisabonská smlouva: komentář*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2010, xli, 1299 s. ISBN 9788074003394.

- ŠIŠKOVÁ, Naděžda a Pavel SVOBODA. *Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní právo členských států*. Praha: Leges, 2012, 284 s. ISBN 9788087576175.
- TRETERA, Rajmund Jiří a Záboj HORÁK. *Slovník církevního práva*. 1.vyd. Praha: Grada, 2011, 147 s. ISBN 9788024736143.
- TICHÝ, Luboš, Rainer ARNOLD, Jiří ZEMÁNEK, Richard KRÁL a Tomáš DUMBROVSKÝ. *Evropské právo*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2011, lii, 953 s. ISBN 9788074003332.
- WAGNEROVÁ, Eliška. Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK, Ivo Pospíšil a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, xxv, 906 s. ISBN 9788073577506.
- WELLER, M., ed. *Universal minority rights: a commentary on the jurisprudence of international courts and treaty bodies*. 1st pub. Oxford: Oxford University Press, 2007. xlvi, 525 s. ISBN 978-0-19-920851-7.

Příspěvky ve sbornících:

- SCHEININ, Martin. Article 18. In: ALFREDSSON, Gudmundur and Asbjorn Eide. *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement*. The Netherlands: Kluwer Law International, 1999, s.379-392. ISBN 90-411-1168-9.
- WOLFRUM, Rüdiger. *Gleichheit und Nichtdiskriminierung im nationalen und internationalen Menschenrechtsschutz*. Berlin: Springer, 2003, VIII, 299 s. ISBN 3-540-40659-x.

Odborné články:

- AN-NA'IM, Abdullahi. Religious Minorities under Islamic Law and the Limits of Cultural Relativism. *Human Rights Quarterly*, 1987, roč.9, č.1, s.1-18.
- BARINKA, Roman. Evropská úmluva o lidských právech a doktrína *margin of appreciation*: svoboda projevu. *Právník*. 2007, roč. 146, č. 3, s. 241-273. ISSN 0231-6625.
- BELL, Mark. The New Article 13 EC Treaty. A Sound Basis for European Anti-Discrimination Law? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 1999, roč. 6, č.1, s.5-24.

- BIELEFELDT, Heiner. Freedom of Religion or Belief – A Human Right under Pressure. *Oxford Journal of Law and Religion*, 2012, s.1-21.
- BOUČKOVÁ, Pavla. Lautsi a ostatní v. Itálie: Po muslimských šátcích křesťanské kříže? *Jurisprudence*, 2011, roč. 20, č. 3, s.15 - 20.
- CLARK, Roger. The United Nations and Religious Freedom. *N.Y.U. Journal of International Law and Politics*, 1978-1979, roč.11, č.2, s.197-226.
- CUMPER, Peter a Tom LEWIS. „Taking Religion seriously“? Human Rights and Hijab in Europe – Some Problems of Adjudication. *Journal of Law and Religion*, 2008-2009, roč. 24, č. 2, s. 599-628.
- DICKSON, Brice. The United Nations and Freedom of Religion. *The International and Comparative Law Quarterly*, 1995, roč.44, č.2, s.327-357
- EVANS, Carolyn. Islamic Scarf in the European Court of Human Rights. *Melbourne Journal of International Law*. 2006, roč. 7, č.1, s. 52-73.
- EVANS, Carolyn. Time for a Treaty? The Legal Sufficiency of the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and Discrimination. *Brigham Young University Law Review*, 2007, roč.2007, č.3, s.617-638.
- FERRARI, Silvio. State-Supported Display of Religious Symbols in the Public Space. *Journal of Catholic Legal Studies*, 2013, roč. 52, č. 1&2, s. 7-22.
- FOUKALOVÁ, Kristýna, MOLEK, Pavel. Věc Lautsi a další proti Itálii. *Přehled rozsudků Evropského soudu pro lidská práva*, 2011, roč. 14, č. 3, s.189 - 203. ISSN 1212-2211.
- GUNN, Jeremy T. Religious Freedom and Laïcité: A Comparison of the United States and France. *Brigham Young University Law Review*, 2004, č. 2, s. 419-506.
- HEWITT, Anne a Cornelia KOCH. Can and Should Burqas Be Banned? *Alternative Law Journal*, 2011, roč. 36, č. 1, s. 16-20.
- KOSAŘ, David. Zákaz nošení náboženských symbolů na univerzitní půdě ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva. *Právní fórum*. 2005, roč. 2, č. 3, s. 108-112. ISSN 1214-7966.
- KUHELJ, Alenka. Religious Freedom in European Democracies. *Tulane European and Civil Law Forum*, 2005, roč. 20, s. 1- 36.
- LERNER, Natan. The Nature and Minimum Standards of Freedom of Religion and Belief. *Brigham Young University Law Review*, 2000, roč. 2000, č. 3, 905-932.

- LERNER, Natan. How Wide the Margin of Appreciation? The Turkish Headscarf Case, the Starsbourg Court, and Secularist Tolerance. *Willamette Journal of International Law and Dispute Resolution*, 2005, roč. 13, č. 1, s. 65-86.
- MANCINI, Susanna. The Power of Symbols and Symbols as Power: Secularism and Religion as Guarantors of Cultural Covergence. *Cardozo Law Review*, 2009, roč. 30, č. 6, s. 2629-2668.
- MCGOLDRICK, Dominic. Religion in the European Public Square and in European Public Life – Crucifixes in the Clasroom? *Human Rights Law Review*, 2011, roč. 11, č. 3, s. 451-502.
- MOECKLI, Daniel. Of Minarets and Foreign Criminals: Weiss Direct Democracy and Human Rights. *Human Rights Law Review*. 2011, roč. 11, č. 4, s. 774- 794.
- MYNTTI, Kristian. The Prevention of Discrimination v. Protection of Minorities – With Particular Reference to „Special Measures“. *Baltic Yearbook of International Law*, 2002, č. 2, s.199-226.
- SPRATEK, Daniel. Právo církví a náboženských společností na subjektivitu - Na okraj rozsudků Evropského soudu pro lidská práva ve věcech Hasan a Chaush proti Bulharsku a Metropolitní církev Besarábie a další proti Moldávii. *Revue církevního práva*. 2003, roč. 26, č. 3, s. 189-197. ISSN 1211-1635.
- RŮŽIČKA, Miroslav. Zákaz diskriminace podle Evropské úmluvy na ochranu lidských práv a základních svobod. *Právník*. 14662007627-662, s. 627-662.
- SULLIVAN, J. Donna. Advancing the freedom of religion or belief through the UN Declaration on the Elimination of Religious Intolerance and Discrimination. *American Journal of International Law*, 1988, roč. 82, č. 3, s.487-520.
- SCHEU, Harald Christian. Evropský soud pro lidská práva a islámský šátek. Náboženská svoboda versus sekularismus. *Acta Universitatis Carolinae*. 2009, č. 2, s. 7-13. ISSN 0323-0619.
- SCHEU, Harald Christian. Problematika důkazního břemene v evropském antidiskriminačním právu. *Jurisprudence*. 2013, roč. 22, č. 4, s. 18 - 23.
- SCHEU, Harald Christian a Wolfgang WIESHAIDER. Nošení nikábu v soudní síni: pohled rakouského Nejvyššího soudu na postavení příslušnic muslimské menšiny. *Aktuální problémy právního postavení menšin v České republice*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2010, s. 102-110.

- TAHZIB – Lie, Bahia. The European definition of freedom of religion or belief. *Helsinki Monitor*. 1998, roč. 9, č. 3, s. 17-24.

Právní předpisy, mezinárodní smlouvy, úmluvy a deklaráce:

Mezinárodní úroveň

- Charta Organizace Spojených národů ze dne 26. 6. 1945, vyhlášená vyhláškou ministra zahraničních věcí pod č. 30/1947 Sb., o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Franciscu. In: *ASPI*[právní informační systém]. WoltersKluwer ČR [cit. 16. 3. 2014].
- Všeobecná deklaráce lidských práv a svobod ze dne 10. 12 1948, přijatá a vyhlášená rezolucí Valného shromáždění OSN č. 217/III.A.
- Deklarace a výhrady. Organizace spojených národů. *Treaty Office: Mezinárodní pakt o občanských a politických právech* [online]. [cit. 2013-11-01]. Dostupný z WWW:http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV4&chapter=4&lang=en#EndDec.
- Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře ze dne 25. 11. 1981, přijatá a vyhlášena rezolucí Valného shromáždění OSN č. 36/55.
- Council of Europe. *European Convention on Human Rights*. Council of Europe: Paris, 4.11.1950 [online], [cit. 2013-11-06]. Dostupný z WWW: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.
- Council of Europe. Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Council of Europe: Paris, 20.3.1952. [online], [cit. 2013-11-05]. Dostupný z WWW: <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/009.htm>.
- Council of Europe. *Protocol No.12 to the Convention for the Protection of Human rights and Fundamental Freedoms*. Council of Europe: Rome, 4.11.2000. [online], [cit. 2013-11-07]. Dostupný z WWW: <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/177.htm>.

- Listina základních práv Evropské unie ze dne 12. 12. 2007, ve znění publikovaném v Úředním věstníku EU pod č. 2012/C 326/02. In: EUR-lex [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 1. 2. 2013]. Dostupné z: <http://eurlex.europa.eu/>
- Smlouva o fungování Evropské unie v konsolidovaném znění publikovaném v Úředním věstníku EU pod č. 2008/C 115/01 dne 9. 5. 2008. In: EUR-lex [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 1. 2. 2013]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/>.
- Směrnice Rady č. 2000/78/ES, ze dne 27. 11.2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání. In: EUR-lex [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 1. 2. 2013]. Dostupné z: <http://eurlex.europa.eu/>.
- Směrnice Rady č. 2000/43/ES ze dne 29. 6. 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ. In: *EUR-lex* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 1. 2. 2013]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/>.
- Mezinárodní úmluva OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace ze dne 21. 11. 1965, vyhlášena sdělením ministra zahraničních věcí pod č. 95/1974 Sb., o Mezinárodní úmluvě o odstranění všech forem rasové diskriminace. In: *ASPI* [právní informační systém]. WoltersKluwer ČR [cit. 16. 3. 2013].

Vnitrostátní úroveň

- Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit.25. 3. 2013].
- Zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), ve znění pozdějších předpisů. In: *ASPI* [právní informační systém]. Wolters Kluwer ČR [cit.16. 2. 2013].
- Zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů.

Judikatura soudních a kvazisoudních orgánů:

ESLP

- Rozsudek ESLP ve věci *Leyla Sahin* ze dne 29. června 2004, stížnost č. 44774/98. Rozsudek Velkého senátu ve věci *Leyla Sahin* ze dne 10. listopadu 2005, stížnost č. 44774/98.
- Rozsudek ESLP ve věci *Campbell a Cosans proti Spojenému království* ze dne 25. února 1982, stížnost č. č. 7511/76 a 7743/76.
- Rozsudek ESLP ve věci *Cha ' are Shalom Ve Tsedek proti Francii* ze dne 27. června 2000, stížnost č. 27417/95.
- Rozsudek ESLP ve věci *Kokkinakis proti Řecku*, ze dne 25. května 1993, stížnost č.14307/88.
- Rozsudek ESLP ve věci *Hasan a Chaush proti Bulharsku*, ze dne 26. října 2000, stížnost č. 30985/96, *Metropolitní církev Besarábie a další proti Moldavsku*, ze dne 13. prosince 2001, stížnost č. 45701/99.
- Rozsudek ESLP ve věci *Handyside proti Spojenému království* ze dne 7. prosince 1976, stížnost č.5493/72.
- Rozsudek ESLP ve věci *Chassagnou a další v. Francie* ze dne 29. 4. 1999, (stížnost č. 25088/94, 28331/95 a 28443/95).
- Rozsudek ESLP ve věci *Belgický jazykový případ*, (Case „relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium“ vs Belgium) ze dne 23. července 1968. Series A no. 6, stížnost č. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64.
- Rozsudek ESLP ze dne 15. 1. 2013, věc *Eweida a ostatní proti Spojenému království*, stížnosti č. 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10.
- Rozsudek ESLP (velký senát) ze dne 3. 11. 2009, věc *Lautsi a ostatní proti Itálii*, stížnost č. 30814/06.
- Rozsudek ESLP ve věci *Moskevská pobočka armády spásy proti Rusku* ze dne 5. října 2006, č.72881/01.
- Rozhodnutí ESLP ze dne 15. 2. 2001, věc *Dahlab proti Švýcarsku*, stížnost č. 42393/98.

- Rozsudek ESLP ve věci *Dogru proti Francii* ze dne 4. prosince 2008, stížnost č. 27058/05
- Rozsudek ESLP ve věci *Kervanci proti Francii* ze dne 4. prosince 2008, stížnost č. 31645/04.

ESD

- Rozsudek ESD ve věci *Stauder proti Ville d'Ulm- Sozialamt* ze dne 12. listopadu 1969, stížnost č.29/69.

EKLP

- Rozhodnutí EKLP ve věci *Angelini proti Švédsku* ze dne 3. prosince 1986, stížnost č. 10491/83.
- Rozhodnutí EKLP ve věci *Verein Kontakt-Information-Therapie a Siegfried Hagen proti Rakousku*, ze dne 12. října 1988, stížnost. č. 11921/86.
- Rozhodnutí EKLP ve věci *X. proti Spojenému království* ze dne 13. března 1981, stížnost č.8160/78.
- Rozhodnutí EKLP ve věci *X. a Scientologická církev proti Švédsku*, rozhodnutí EKLP, 5. 5. 1979, č.7805/77.
- Zpráva EKLP ve věci *Arrowsmith proti Spojenému království* ze dne 12. října 1978, č. 7050/75.

Jiné

- Rozhodnutí Spolkového ústavního soudu (BVerfGe) 93,1
- Rozhodnutí House of Lords (Sněmovna Lordů) ve věci *Mandla and another v Dowell Lee and another* ze dne 24. března 1983, 2 AC 548.
- Nález ÚS ze dne 21. 1. 2003, sp.zn.Pl.ÚS 15/02 (č.40/2003Sb.)
- Nález ÚS ze dne 21. 1. 2003, sp.zn.Pl.ÚS 42/04 (č. 405/2006 Sb.).
- Nález ÚS ze dne 11. 3.2003, sp. zn. I ÚS 671/01.
- Výbor pro lidská práva:
- *Broeks proti Nizozemí, Communication No. 172/1984,*
- *F. H. Zwaan-de Vries proti Nizozemí, Communication No. 182/1984*

Ostatní zdroje:

- LERNER, Natan. *Religion, secular beliefs and human rights: 25 years after the 1981 declaration* Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2006. Studies in religion, secular beliefs, and human rights, v. 2 Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10234958>.
- SCHEU, Harald Christian. Zákaz diskriminace a ochrana menšin . Dostupné z WWW: http://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/Antidiskriminacizakon/ScheuHarald.pdf
- ARADSKÁ, Daša. Diskriminace na základě náboženství – zkušenosti z Anglie. Dostupný z WWW: <http://www.epravo.cz/top/clanky/diskriminace-na-zaklade-nabozenstvi-zkusenosti-z-anglie-60964.html>.
- GRÜN WALDOVÁ, PEJCHALOVÁ, Vladimíra a Klára Urbanová, Parlamentní institut: *Přistoupení Evropské unie k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod*, květen 2013, [online] Dostupné z WWW: www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=89167
- SOCHOROVÁ, Petra. PLEŠKOVÁ, Veronika. *Antidiskriminační zákon* [online], 16. prosince 2009 [cit. 2014-01-18]. Dostupný z WWW: <http://www.epravo.cz/top/clanky/antidiskriminacni-zakon-59391.html>.
- KRISNASWAMI, Arcot. *Study of discrimination in the matter of religious rights and practices*. New York: United Nations, 1960. [online]. [cit. 2013-11-01]. Dostupný z WWW: http://prf.berkeley.edu/files/2011/06/Krishnaswami_19601.pdf.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. *Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights*. Geneva: 58th Session, (7-25 August 2006). [online]. [cit. 2013-11-01]. Dostupný z WWW: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/subcom/>.
- Office of the High Commissioner for Human Rights. *General Comment No. 22: The right to freedom of thought, conscience and religion (Art. 18)*. Geneva, 30.07.1993. [online], [cit. 2013-11-01]. Dostupný z WWW:

<<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/9a30112c27d1167cc12563ed004d8f15?Opendocument>>.

- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Civil and Political Rights: The Human Rights Committee. Geneva: United Nations, May 2005. [online], [cit. 2013-11-01]. Dostupný z WWW: <<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet15rev.1en.pdf>>.
- Council of Europe. Statute of the Council of Europe. Council of Europe: London, 5.5.1949. [online], [cit. 2013-11-05]. Dostupný z WWW: <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>>.
- Council of Europe [online], [cit. 2013-11-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=nepasconfondre&l=en>>.
- *Council of Europe*. [online], [cit. 2013-09-15]. Dostupný z WWW: <<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=177&CM=&DF=&CL=ENG>>.
- *Ministerstvo kultury. Data registrace církví a náboženských společností a svazů církví a náboženských společností*. [online], [cit. 2013-11-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.mkcr.cz/cz/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/registrace-a-vidence/data-registrace-cirkvi-a-nabozenskych-spolecnosti-a-svazu-cirkvi-a-nabozenskych-spolecnosti-11263/>>.
- *Petice proti plné registraci Ústředí muslimských obcí*. [online], [cit. 2013-11-16]. Dostupný z WWW: <http://www.petice24.com/ustredi_muslimskych_obci>.
- *Petice proti plné registraci Ústředí muslimských obcí*. [online], [cit. 2013-11-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Petice-proti-plne-registraci-Ustredi-muslimskych-obci-306622>>.
- JANKŮ, Tomáš. *Analýza přiznání (zvláštních) práv muslimské náboženské obci v ČR. Církev a stát 2013*. [online], [cit. 2013-04-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.law.muni.cz/dokumenty/25883/8>>.
- Guidance on the Wearing of Sikh Articles of Faith in the Workplace and Public Space. Equality and Human Rights Commission, December 2010, [online], [cit. 2013-11-02]. Dostupný z WWW: <http://www.equalityhumanrights.com/uploaded_files/publications/sikh_articles_of_faith_guidance_final.pdf>.

- *Poradna – pro občanství, občanská a lidská práva* [online], [cit. 2014-01-19]. Dostupný z WWW: <<http://lidskaprava.poradna-prava.cz/meznarodne-pravni-standardy-332/rasova-diskriminace-339.html>>.
- *Study on the Rights of Persons belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations 1979.
- General Comment No. 23: The rights of minorities (Art. 27)
- SLÁDEK, Jiří. *Muslimské šátky straší Evropu*, 25. 10. 2006, [online], [cit. 2013-02-16]. Dostupný z WWW: <<https://www.euroskop.cz/8962/6126/clanek/muslimske-satky-strasi-evropu/>>.
- NĚMČÁK, Vítězslav. *Zákaz nošení burky ve Francii. Jiné právo*, 2011, [online], [cit. 2013-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://jinepravo.blogspot.cz/2011/04/vitezslav-nemcak-zakaz-noseni-burky-ve.html>>.
- CHAIB, Q. Saïla. *Belgian Constitutional Court says Ban on Face Coverings does not violate Human Rights*. . *Strasbourg Observers*, 14.12.2012, Human Rights Centre of the Faculty of Law of Ghent University, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://strasbourgobservers.com/2012/12/14/belgian-constitutional-court-ban-on-face-coverings-does-not-violate-human-rights/>>.
- *Human Rights Watch, Memorandum from Human Rights Watch to the Turkish Government on Human Rights Watch's Concerns with Regard to Academic Freedom in Higher Education, and Access to Higher Education for Women who Wear the Headscarf*, 29. 06. 2004, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <http://www.hrw.org/legacy/background/eca/turkey/2004/headscarf_memo.pdf>.
- *Human Rights Watch, Turkey: Constitutional Court Ruling Upholds Headscarf Ban*, 06. 06. 2008, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.hrw.org/news/2008/06/05/turkey-constitutional-court-ruling-upholds-headscarf-ban>>.
- *Court annuls Turkish scarf reform*, 5. 6. 2008, [online] [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7438348.stm>>.
- KEANE, David. *The End of Headscarf Ban in Turkish Universities?* 26. 10. 2010, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://humanrights.ie/civil-liberties/the-end-of-the-headscarf-ban-in-turkish-universities/>>.

- *Turkey lifts decades-old ban on headscarves*, 8. 10. 2013, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.aljazeera.com/news/europe/2013/10/turkey-lifts-decades-old-ban-headscarves-201310814177943704.html>>.
- *Open Society Foundation, Case Watch: Spanish Supreme Court Repeals Burqa Ban*, 22. 3. 2013, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.opensocietyfoundations.org/voices/case-watch-spanish-supreme-court-repeals-city-burqa-ban>>.
- *Wahlergebnis Urnenabstimmung vom 9. Februar 2014*, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <http://www.psah.ch/fileadmin/Redakteure/Sandra/diverses/Wahlergebnis_09.02.14.pdf>.
- *Schulordnung vom 15. 11. 2013*, [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.psah.ch/fileadmin/Redakteure/Sandra/Schulordnung.pdf>>.
- *Tagblatt – Schule kippt Kopftuchverbot*. [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.tagblatt.ch/ostschweiz/thurgau/kantonthurgau/tz-tg/Schule-kippt-Kopftuchverbot;art123841,3435389>>.
- *Tagblatt - Kopftuch-Referendum steht- und wirft viele Fragen auf*. [online], [cit. 2014-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.tagblatt.ch/ostschweiz-am-sonntag/ostschweiz/art304158,3484685>>.
- *Tagblatt – Kopftuchverbot wird wieder eingeführt*. [online], [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: <<http://www.tagblatt.ch/ostschweiz/stgallen/rheintal/rt-ur/Kopftuchverbot-wird-wieder-engefuehrt;art166,3697573>>.
- *Bundesgericht -Schülerinnen von Bürglen dürfen weiterhin mit Kopftuch zur Schule*. [online], [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: <http://www.bger.ch/press-news-2c_794_2012-t.pdf>, dále *Bundesgericht - Urteil vom 11. Juli 2013, II. öffentlich-rechtliche Abteilung*, [online], [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: <http://relevancy.bger.ch/php/aza/http/index.php?lang=de&zoom=&type=show_document&highlight_docid=aza%3A%2F%2F11-07-2013-2C_794-2012>.
- Joseph Weiler. *Politics & Society – Exclusive/Oral Submission by Professor Joseph Weiler*. [online], [cit. 2014-02-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.ilsussidiario.net/News/Politics-Society/2010/7/1/EXCLUSIVE-Oral->

Submission-by-Professor-Joseph-Weiler-before-the-Grand-Chamber-of-the-European-Court-of-Human-Rights/3/96909/>.

Abstrakt

Evropský kontinent byl po staletí sužován náboženskými konflikty. Zatímco dříve se jednalo především o spory mezi katolickou a protestantskou církví, v současné době se stává jádrem konfliktů migrace osob do evropských zemí. A je to právě migrace, která s sebou do již fungující tradiční evropské společnosti přináší výrazné náboženské a kulturní odlišnosti. Jedním z konfliktů, který je aktuálně velmi diskutovaným tématem na evropské půdě, je i přítomnost náboženských symbolů ve veřejném prostoru. Zde se střetává náboženství nově příchozí, jež je symbolizováno muslimským šátkem, s náboženstvím tradičním, které je vyznáváno majoritou, a jež je ve veřejném prostoru zastoupeno symbolem křesťanského kříže. Spor však nevzniká jen mezi jednotlivými náboženstvími, ale rovněž mezi náboženstvími a principem sekularismu.

Cílem mé diplomové práce je analyzovat problematiku náboženských symbolů ve veřejném prostoru nejen z pohledu náboženské svobody, ale také z hlediska rovnosti a diskriminace, ochrany menšin, práva na vzdělání a rovnosti pohlaví, neboť se jedná o problematiku, kterou je nutné posuzovat v celé její šíři. V práci bude dále posuzována otázka, zdali je možné a za jakých podmínek lze omezit demonstrování náboženských symbolů ve veřejném prostoru a v této souvislosti se budu rovněž zabývat tzv. pětistupňovým testem, který Evropský soud pro lidská práva (dále jako jen „ESLP“) využívá při hodnocení této otázky. Práce se rovněž zabývá otázkou, zdali je možné na evropském kontinentě aplikovat jednotné řešení ve vztahu k přítomnosti náboženských symbolů ve veřejném prostoru.

Z provedené analýzy soudních rozhodnutí ESLP vyplývají pro oba výše uvedené náboženské symboly rozdílné závěry. Zatímco k symbolu křesťanského kříže přistupuje ESLP vesměs pozitivně a legitimizuje jeho demonstrování ve veřejném prostoru, na muslimský šátek nahlíží naproti tomu jako na symbol negativní, jež je hrozbou pro demokratické hodnoty evropských států. Předsudky, které vznikají v souvislosti s muslimským šátkem, tj. že je považován za symbol ohrožující základní hodnoty demokracie, zabraňují možnosti jeho vnímání a zasazení do celkového kontextu. Teprve až po samotném zhodnocení daného kontextu je možné správně posoudit, jaký bude mít náboženský symbol dopad na společnost v konkrétním případě.

Tato diplomová práce je členěna do tří kapitol. V první kapitole se věnuji mezinárodním, vnitrostátním a evropským pramenům, které se dotýkají náboženské svobody. Dále se zde zaměřuji na samotný pojem náboženská svoboda, jeho rozdělení na náboženskou svobodu pozitivní a negativní, jeho dělení na tzv. *forum internum* a *forum externum* a s ním související omezení a posouzení jeho legitimacy při aplikaci tzv. pětistupňového testu ESLP.

V druhé kapitole podrobněji zkoumám propojenost otázky náboženské svobody se zásadou rovnosti a s ní související zákaz diskriminace. Kategorizuji diskriminaci na diskriminaci přímou a nepřímou, rovněž se zabývám pojmem náboženská menšina a možnostmi její ochrany.

V poslední kapitole, která je meritem mé diplomové práce, se věnuji již samotné problematice muslimského šátku a křesťanského kříže ve veřejném prostoru. Analyzuji judikaturu ESLP a hodnotím přístup, který je ve vztahu k uvedeným náboženským symbolům aplikován.

Metodicky práce vychází především z analýzy rozsudků ESLP, dále z české i zahraniční odborné literatury. K dané problematice jsou ve velké míře zastoupeny české a zahraniční odborné články. Zdrojem diplomové práce jsou také mezinárodní smlouvy, primární a sekundární prameny EU a vnitrostátní právní předpisy.

Summary

The European continent has been plagued by religious-based conflicts for centuries. While in the past the conflicts arose from disputes between the Catholic and the Protestant church, the main source of the conflicts nowadays is migration to European countries. The migration is what brings significant religious and cultural differences into the functioning traditional European society. One of the currently most discussed topics according to conflicts in Europe is the presence of religious symbols in public spaces. At this point new coming religion symbolized by the Muslim headscarf clashes the traditional religion adhered to by majority and in public areas symbolized by the Christian cross. Except for the conflict between the religions the dispute arises also between religions and the principle of secularism.

The aim of my thesis is to analyze the issue of religious symbols in public area, not only in terms of religious freedom, but also in terms of equality and discrimination, protection of the rights of minorities, right to education and gender equality, as these are the issues that need to be considered in its complexity. In the thesis will further examine the question of whether and under what conditions it is possible to limit the demonstration of religious symbols in public areas and in this context I will also address the so called five-step test, which the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as "ECHR") uses in the evaluation of this issue. The thesis also examines whether it is possible to apply unified solution in Europe according to the presence of religious symbols in public areas. The results of the case study of the ECHR lead to different conclusions with regard to the abovementioned religious symbols. ECHR perceives the symbol of the Christian cross generally positive and also legitimizes its demonstration in public areas, whereas the Muslim headscarf, on the contrary, is approached as a negative symbol that represents a threat to democratic values of the European countries. The prejudice against the Muslim headscarf, i.e. the headscarf being represented as a threat to democratic values, prevents perception and setting of the symbol in the overall context. Only after the actual observation of the symbol in its overall context it is possible to properly evaluate the impact of the religious symbol on society in specific circumstances.

This thesis is composed of three chapters. The first chapter examines international, national and European sources dealing with religious freedom. Further the focus is on the term of religious freedom, which is divided to positive and negative religious freedom, or to so called forum internum and forum externum followed by the associated limitations and legitimacy assessment when applying the ECHR five-stage test.

In the second chapter I examine interconnectedness between the terms religious freedom and principle of equality and the associated prohibition of discrimination. I further categorize discrimination into direct and indirect and also explain the concept of religious minorities and the possibilities of its protection.

The last chapter, which is the substance of my thesis, addresses to the very issue of the Muslim headscarf and Christian crosses in public areas. The final chapter is based on the case study of the ECHR and my evaluation of different approaches applied to the religious symbols mentioned above.

The thesis is methodologically based on the case study of the ECHR, followed by Czech and foreign professional literature and articles. International treaties, primary and secondary law of EU and national legislation can be also listed as sources of information in my thesis.

Název práce a klíčová slova v českém a anglickém jazyce

Název práce v českém jazyce:

Náboženské symboly v evropském antidiskriminačním právu

Klíčová slova v českém jazyce:

Náboženské symboly

Náboženská svoboda

Zákaz diskriminace

Název práce v anglickém jazyce:

Religious symbols in European Anti-Discrimination Law

Klíčová slova v anglickém jazyce:

Religious symbols

Freedom of religion

Prohibition of discrimination